

LAFCADIO HEARN

Kokoro

心

Coperta: Oleg Usatai

Pe copertă – Antelope Canyon – fotografiat de dr. Ken Lunde.

Lafcadio Hearn, *Kokoro*

© 2016 by Editura PIM, pentru ediția în limba română

Această carte este protejată prin copyright. Reproducerea integrală sau parțială, multiplicarea prin orice mijloace și sub orice formă, cum ar fi xeroxarea, scanarea, transpunerea în format electronic sau audio, punerea la dispoziția publică, inclusiv prin internet sau prin rețele de calculatoare, stocarea permanentă sau temporară pe dispozitive sau sisteme cu posibilitatea recuperării informațiilor, cu scop comercial sau gratuit, precum și alte fapte similare săvârșite fără permisiunea scrisă a deținătorului copyrightului reprezintă o încălcare a legislației cu privire la protecția proprietății intelectuale și se pedepsesc penal și/sau civil în conformitate cu legile în vigoare.

editura pim

Editură acreditată CNCSIS – 66/2010

Șoseaua Ștefan cel Mare și Sfânt nr. 4, Iași – 700497

Tel.: 0730.086.676, 0732.430.407, 0733.004.203

Fax: 0332.440.715

email: editura@pimcopy.ro

www.pimcopy.ro

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
HEARN, LAFCADIO

Kokoro - Părerii și ecouri despre viața interioară japoneză / Hearn
Lafcadio ; trad.: Amălinei Neculai. - Iași : PIM, 2016
ISBN 978-606-13-2971-7

I. Amălinei, Neculai (trad.)

39(520)

008(520)

Printed in ROMANIA

LAFCADIO HEARN

心 – KOKORO

Părerii și ecouri despre viața interioară
japoneză

Traducere de Neculai Amălinei

editura pînă
Iași, 2016

LAFCADIO HEARN (1850-1904), scriitor și publicist, s-a născut în insula grecească Lefkada, de unde și prenumele primit la naștere, și-a petrecut copilăria și adolescența în Irlanda, alături de familia tatălui său, după care a emigrat în Statele Unite, la Cincinnati. Aici și-a început prodigioasa carieră jurnalistică, lucrând ca reporter pentru *Daily Enquirer* și *The Cincinnati Commercial*. În paralel, înființează revista de satiră *Ye Gliglampz*, traduce în limba engleză din operele scriitorilor francezi și se stabilește în New Orleans, unde va locui timp de aproape un deceniu. În noul oraș, paleta subiectelor publicistice se lărgește vizibil, de la reportaje despre lumea promiscuă a marilor orașe, pentru care devenise celebru, la caricaturi, prezentări de carte și materiale despre scrierile budiste și sanscrite. După doi ani petrecuți în Indiile de Vest, unde fusese trimis corespondent pentru *Harper's*, a scris și primele sale două volume, *Two Years in the French West Indies* și *Youma, the Story of a West-Indian Slave*, ambele apărute în 1890. În același an este trimis corespondent în Japonia. Cucerit iremediabil de spiritul și frumusețea noii țări, va renunța aproape imediat la post pentru a deveni profesor de limba engleză, mai întâi la școala din Matsue și apoi la Universitatea Imperială din Tokyo și la Universitatea Waseda, se va căsători, va primi cetățenia japoneză odată cu noul său nume, Koizumi Yakumo, și va adopta religia budistă. Scrierile sale despre realitățile nipone l-au făcut cunoscut și apreciat în întreaga lume, atât de către occidentali, cât și de japonezi. Dintre lucrările publicate menționăm: *Glimpses of Unfamiliar Japan* (1894), *Out of the East: Reveries and Studies in New Japan* (1895), *Gleanings in Buddha-Fields: Studies of Hand and Soul in the Far East* (1897), *Japanese Fairy Tales* (1898), *In Ghostly Japan* (1899), *Japanese Lyrics* (1900), *Kottō: Being Japanese Curios, with Sundry Cobwebs* (1902).

NECULAI AMĂLINEI (n. 1951), inginer, traducător, redactor, editor executiv și director de publicație, preocupat de inginerie lingvistică și cultură japoneză. Este editor executiv al lucrării *Kanji în 60 de texte*, publicată de Editura Business Print cu asistență financiară oferită de Japan Foundation, Urawa, Japonia. La Editura Polirom semnează traducerea și comentariile la: *Cartea celor cinci ceruri – Gorin no Sho* de Miyamoto Musashi (ed. I, 2000; ed. a IV-a, 2018), *Zen în artele marțiale* de Joe Hyams (2014), *Introducere în budismul Zen* de Daisetz T. Suzuki (2015), cursul practic *Limba japoneză. Simplu și eficient* (ed. I, 2003; ed. a VIII-a, 2017), volumul *Limba japoneză. Simplu și eficient. Caiet de exerciții* (în colaborare, 2016), *Dicționarul Japonez-Român de Gakushū Kanji* (în colaborare cu Jack Halpern, 2008; 2011) și *Dicționarul Japonez-Român* (în colaborare cu Jack Halpern, 2013). La Editura Timpul semnează traducerea lucrărilor *Haiku* de Masaoka Shiki (2014) și *Cascada viitorului* de Natsuishi Ban'ya (2014).

Cuprins

<i>Kokoro</i>	7
I. Într-o gară	9
II. Geniul civilizației japoneze	13
III. Cântăreața de stradă	33
IV. Dintr-un jurnal de călătorie	39
V. Călugărița de la templul Amida	57
VI. După război	71
VII. Haru	85
VIII. O privire asupra tendințelor	91
IX. Prin forța karmei	111
X. Un conservator	121
XI. În amurgul zeilor	145
XII. Ideea de preexistență	153
XIII. În vremea holerei	175
XIV. Cîteva gînduri despre cultul strămoșilor	181
XV. Kimiko	205

Lucrările ce compun acest volum vorbesc mai mult despre viața interioară decât despre cea socială din Japonia – motiv pentru care ele au fost grupate sub titlul *Kokoro* (inimă). Scris cu caracterul de mai sus, acest cuvânt semnifică, de asemenea, minte, în sensul emoțional; spirit, curaj, determinare, sentiment, afecțiune, iar sensul interior – exact cum se spune în limba engleză „*the heart of things*.”

Kobe, 15 septembrie 1895

I

ÎNTR-O GARĂ

Ziua a șaptea a lunii a șasea – anul 26 din era Meiji.

Ieri o telegramă de la Fukuoka a anunțat că un criminal disperat capturat acolo urma să fie adus pentru judecată astăzi la Kumamoto, cu trenul ce trebuie să sosească la amiază. Un polițist din Kumamoto s-a dus la Fukuoka pentru a lua prizonierul în custodie.

Acum patru ani un hoț puternic a intrat noaptea într-o casă de pe Strada Luptătorilor, a îngrozit și a legat locatarii, luând cu sine o mulțime de lucruri valoroase. Urmărit cu pricepere de către poliție, a fost capturat în mai puțin de douăzeci și patru de ore – chiar înainte de a putea dispune de prada sa. Însă, pe când a fost dus la secția de poliție, el și-a distrus legăturile, a smuls sabia persoanei care îl capturase, a ucis-o și a evadat. Nimic mai mult nu s-a auzit despre el pină săptămîna trecută.

Apoi, un detectiv din Kumamoto, întîmplîndu-se să viziteze închisoarea Fukuoka, a văzut printre cei osîndiți la muncă grea o figură pe care o avea imprimată pe creier. „Cine este acest om?“, a întrebat pe soldatul de gardă. „Un hoț“, a fost răspunsul, „înregistrat sub numele de Kusabe.“ Detectivul a mers pînă la deținut și a spus: „Kusabe nu este numele tau. Nomura Teichi – ești reclamat în Kumamoto pentru crimă“. Criminalul a mărturisit tot.

M-am dus împreună cu o mulțime mare de oameni pentru a asista la sosirea în gară. Mă așteptam să aud și să văd furie. Mă temeam chiar de o eventuală violență. Ofițerul ucis era îndrăgit. Rudele sale urmau să se afle în siguranță printre spectatori, iar o mulțime din Kumamoto nu este foarte prietenoasă. Mă gîndeam, de asemenea, să găsesc mulți polițiști la datorie. Bănuielile mele erau greșite.

Trenul se opri în tabloul obișnuit de grabă și zgomot – alergătura și zgomotul pasagerilor ce purtau *geta*, țipete de băieți dorind să vîndă ziare japoneze și limonadă de Kumamoto. Am așteptat în afara barierei aproape cinci minute. Apoi, împins printr-o ușiță de către un sergent de poliție, a apărut prizonierul – un bărbat sălbatic și puternic, cu capul aplecat și brațele legate la spate. Prizonierul și paznicul său s-au oprit amîndoi în fața ieșirii,

în timp ce lumea se îmbulzea înainte pentru a vedea, însă în tăcere. Apoi polițistul a strigat: „Sugihara San! Sugihara O-Kibi! Este ea prezentă?”

O femeie mică și fragilă care stătea lângă mine, cu un copil în spate, a răspuns: „*Hai!*” și a avansat prin mulțime. Aceasta era văduva celui ucis, iar copilul pe care îl ducea în spate era fiul său. La o mișcare a mâinii ofițerului, mulțimea s-a retras, pentru a lăsa loc liber în jurul deținutului și escortei sale. În spațiul acela femeia cu copilul stăteau față în față cu criminalul. Era o tăcere de moarte.

Apoi ofițerul se adresă doar băiatului. El vorbea cu voce scăzută, dar atât de clar încât am putut înțelege fiecare silabă: „Micuțule, acesta este omul care l-a ucis pe tatăl tău acum patru ani. Atunci nu erai încă născut, te aflai încă în pîntecele mamei tale. Pentru că nu ai un tată care să te iubească acum este din cauza acestui om. Uită-te la el – aici ofițerul, punînd o mină pe bărbia deținutului, l-a forțat cu asprime să-și ridice ochii – uită-te bine la el, micuțule! Nu-ți fie frică. Este dureros, dar este de datoria ta. Uită-te la el!”

Peste umărul mamei, băiatul se uita lung, cu ochii larg deschiși, ca și cum ar fi fost cuprins de frică. Apoi a început să suspine, după care au apărut lacrimile. Privea însă continuu și fără ezitare, uitîndu-se direct înspre fața aplecată.

Mulțimea părea că nu mai respiră.

Am văzut trăsăturile feței deținutului deformîndu-se. L-am văzut dintr-o dată aruncîndu-se în genunchi, în pofida cătușelor, și lovindu-se cu fața în țărînă, strigînd în același timp, într-o izbucnire de remușcare care-ți zgîria urechile, făcînd să-ți tremure inima: „Iertare! Iertare! Iartă-mă micuțule! Ceea ce am făcut – nu din ură a fost făcut, ci doar dintr-o spaimă cumplită, în dorința mea de a evada. Am fost rău, foarte rău. Ți-am făcut un rău cumplit! Acum însă, pentru păcatul meu mă duc să mor. Îmi doresc să mor. Mă bucur să mor! De aceea, micuțule, ai milă și iartă-mă!”

Copilul plîngea încă în tăcere. Ofițerul ridică criminalul care tremura. Mulțimea mută s-a despărțit la stînga și la dreapta pentru a-i lăsa să treacă. Apoi, aproape dintr-o dată toată lumea a început să plîngă. Iar cînd gardianul, turnat parcă în bronz, a trecut, am văzut ce nu văzusem niciodată pînă acum – ceea ce nu voi mai vedea, probabil, din nou – lacrimile unui polițist japonez.

Mulțimea s-a retras și m-a lăsat meditînd asupra învățăturii ciudate a spectacolului. Aici era administrarea justiției, fermă și totuși compătimitoare – forțînd cunoașterea unei infracțiuni prin exemplul patetic al rezultatului său cel mai simplu. Aici era o căință disperată, rugîndu-se numai pentru iertare înainte de moarte. Și aici era poporul, poate cel mai periculos din Imperiu atunci cînd era înfuriat – înțelegînd tot, afectat de tot, mulțumit cu căința și rușinea – revărsînd, nu furia, ci numai marea durere a păcatului, prin simpla experiență profundă a dificultăților vieții și a slăbiciunii naturii umane.

Dar cel mai important, fiind și cel mai oriental, rezultat al episodului era că apelul la remușcare a fost făcut prin intermediul sentimentului de paternitate al criminalului – dragostea puternică pentru copii, ce constituie o parte considerabilă a sufletului fiecărui japonez.

Există o poveste despre cel mai faimos dintre toți tîlharii japonezi, Ishikawa Goemon, care a intrat noaptea într-o casă pentru a ucide și a fura. El a fost însă fermecat de zîmbetul unui copil care și-a întins miinile spre el și a rămas să se joace cu micuța creatură, pînă cînd toate șansele de a-și realiza scopul s-au pierdut.

Nu este greu de crezut această poveste. În fiecare an evidențele poliției informează despre compasiunea arătată copiilor de către infractorii profesioniști. Acum cîteva luni un caz de crimă îngrozitoare a fost publicat în ziarele locale – masacrarea unei familii de către hoți. Șapte persoane au fost pur și simplu măcelărite în timp ce dormeau. Însă poliția a descoperit un băiețel aproape nevătămat, plîngînd singur într-o baltă de sînge. De asemenea, s-a dovedit că cei care au ucis au avut o grijă deosebită să nu rănească copilul.

II

GENIUL CIVILIZAȚIEI JAPONEZE

Fără a pierde o singură navă sau o singură bătălie, Japonia a dărâmat puterea Chinei, a făcut o nouă Coree, și-a extins propriul teritoriu și a schimbat fața politică pentru tot Orientul. Uimitor, acest lucru a părut posibil politic, dar este mult mai uimitor din punct de vedere psihologic – deoarece aceasta reprezintă rezultatul unei mari acțiuni de capacități cu care rasa nu a fost niciodată creditată în străinătate, capacități de ordin superior. Psihologul știe că așa-numita „adoptare a civilizației occidentale” într-un timp de treizeci de ani, nu poate însemna adăugarea la creierul japonez a orice organe sau puteri absente anterior din acesta. El știe că acest lucru nu poate să însemne orice schimbare bruscă în caracterul mental sau moral al rasei. Astfel de modificări nu sînt făcute într-o generație. Civilizația transmisă funcționează mult mai lent, necesitînd chiar sute de ani pentru a produce anumite rezultate psihologice permanente.

În această lumină Japonia se înfățișează ca țara cea mai extraordinară din lume, iar cel mai minunat lucru din întregul ei episod de „Occidentalizare” este dat de creierul rasei ce a putut suporta un șoc atît de greu. Cu toate acestea, deși fenomenul este unic în istoria omenirii, ce înseamnă în realitate? Nimic mai mult decît rearanjarea unei părți a mecanismului pre-existent de gîndire. Chiar și așa, pentru mii de spirite tinere, aceasta a însemnat moartea. Adoptarea civilizației occidentale nu a fost deloc un lucru atît de ușor, după cum își imaginau unele persoane care nu se gîndesc la nimic. Și este destul de evident că reajustările mentale, efectuate la un cost care rămîne să fie spus, au dat rezultate bune doar pe direcțiile în care rasa a arătat întotdeauna înzestrări cu capacități speciale. Astfel, adaptările invențiilor industriale occidentale au avut rezultate admirabile în mîinile japoneze – au produs rezultate excelente în acele meserii în care națiunea fusese expertă, în alte moduri, neobișnuite, de foarte multă vreme. Nu a

fost nici o schimbare – nimic mai mult decât transformarea abilităților vechi în direcții noi și mai vaste. Profesiile științifice atestă aceeași situație. În anumite aspecte ale științei, cum ar fi medicina, chirurgia (nu există chirurgi mai bun în lume decât japonezii), chimia, microscopia, geniul japonez este adaptat în mod natural, iar toate acestea s-au auzit în lumea întreagă. În război și în arta guvernării, ea a arătat o forță minunată, japonezii fiind caracterizați, de-a lungul istoriei lor, printr-o mare capacitate militară și politică. Nimic remarcabil nu a fost făcut, totuși, în direcții străine geniului național. De exemplu, în studiul muzicii occidentale, artei occidentale, literaturii occidentale, se pare că timpul a fost pur și simplu pierdut¹. Aceste lucruri ce fac apel extraordinar la viața noastră emoțională, nu au aceeași semnificație pentru viața sentimentală japoneză. Fiecare cugetător serios știe că transformarea emoțională a individului prin educație este imposibilă. A-ți imagina caracterul emoțional al unui oriental transformat într-un interval scurt de treizeci de ani, prin contactul cu ideile occidentale, este absurd. Viața emoțională, fiind mai veche și mai profundă decât viața intelectuală, nu poate fi modificată brusc de o schimbare de mediu inconjurator, așa cum suprafața unei oglinzi nu se poate modifica datorită trecerii reflexiilor. Tot ceea ce a fost Japonia în măsură să facă atât de miraculos de bine, a fost făcut fără nici un fel de auto-transformare. Cine și-o închipuie mai aproape de noi cei de astăzi, decât ar fi putut să fi fost ea în urmă cu treizeci de ani, ignoră faptele atestate de știință, ce nu admit lipsa argumentelor.

Simpatia este limitată de înțelegere. Putem simpatiza în aceeași măsură în care înțelegem. Cineva își poate imagina că se înțelege cu un japonez sau

-
1. Într-un sens limitat, arta occidentală a influențat literatura japoneză și teatrul japonez, dar caracterul influenței demonstrează diferența rasială la care mă refer. Piese europene au fost remodelate pentru scena japoneză, iar romane europene au fost rescrise pentru cititorii japonezi. Dar o versiune literală este rareori încercată, deoarece evenimentele originale, gândurile și emoțiile ar fi de neînțeles pentru cititorul sau spectatorul mediu. Subiectele sînt adaptate, sentimente și evenimente sînt complet transformate. „Noua Magdalenă” devine o fată japoneză care s-a casătorit cu un Eta. „Mizerabilii” lui Victor Hugo devin o poveste din războiul civil, iar Enjolras este un student japonez. Au existat cîteva excepții rare, inclusiv succesul evident al traducerii literale după „Suferințele tinărului Werther”.

un chinez, însă înțelegerea nu poate fi niciodată reală dincolo de cele mai simple faze ale vieții emoționale comune – în care copilul și omul sînt aceiași. Sentimentele cele mai complexe ale orientalului au fost compuse din combinații de experiențe, ancestrale și individuale, ce nu au avut nici o corespondență cu adevărat precisă cu viața din Vest și pe care nu le putem cunoaște pe deplin. Pentru motive reciproce, japonezii nu pot, chiar dacă ar dori, să ofere europenilor simpatia lor maximă.

Dar în timp ce este imposibil pentru oriental să discearnă adevărata culoare a vieții japoneze, fie ea intelectuală sau emoțională (deoarece ele sînt întreșesute), este la fel de imposibil să scape de convingerea că, în comparație cu a sa, ea este foarte redusă. Aceasta este gingașă, avînd potențial delicat de interes și valoare. Este atît de redusă, încît viața occidentală, prin contrast, pare aproape supranaturală, deoarece noi trebuie să judecăm manifestări vizibile și măsurabile. Judecînd astfel, ce contrast este între lumile emoționale și intelectuale ale Vestului și ale Estului! Nu mai puțin izbitoare ca între străzile din lemn fragile ale capitalei japoneze și soliditatea extraordinară a unei magistrale din Paris sau Londra. Cînd se compară expresiile pe care Vestul și Estul le-au dat viselor, aspirațiilor și senzațiilor lor – o catedrală gotică cu un templu Shinto, o operă de Verdi sau o trilogie de Wagner cu o prestație de gheișă, o epopee europeană cu un poem japonez – cît de incalculabilă este diferența de volum emoțional, de putere imaginativă, în sinteză artistică! Este adevărat, muzica noastră este în esență o artă modernă, dar privind înapoi prin tot trecutul nostru, diferența în forța creatoare este mai puțin însemnată – cu excepția perioadei de măreție romană, a amfiteatrelor de marmură și a apeductelor ce acopereau provincii, sau a perioadei grecești a divinului în sculptură și a supremului în literatură.

Acest lucru duce la obiectul unui alt fapt minunat în dezvoltarea bruscă a puterii japoneze. Unde sînt semnele materiale exterioare ale acestei forțe noi și imense așa cum a fost ea demonstrată, atît în productivitate cît și în război? Nicăieri! Ceea ce ne lipsește în viața ei emoțională și intelectuală, lipsește, de asemenea, în viața ei industrială și comercială – amploarea! Terenul rămîne ceea ce a fost înainte, fața sa a fost abia modificată de toate schimbările erei Meiji. Căile ferate miniaturale și stilpii de telegraf, podurile

și tunelurile, ar putea scăpa neobservate în verdele străvechi al peisajelor. În toate orașele, cu excepția porturilor deschise și a așezărilor mici de străini, abia există o stradă amintind de învățarea ideilor occidentale. S-ar putea călători două sute de mile în interiorul țării, căutând în zadar manifestările considerabile ale civilizației noi. În nici un loc nu se găsesc ambițiile comerciale expuse în depozite uriașe sau industria extinzându-se sub acri de acoperișuri. Un oraș japonez este liniștit, așa cum a fost de zece secole în urmă, puțin mai mult decât un loc retras cu magazine de lemn – pitoresc, într-adevăr, așa cum sînt felinarele de hîrtie, dar mai puțin fragil. Nu există nici agitație mare și nici zgomot în orice loc – fără circulație aglomerată, fără a fi în expansiune sau huruială, fără grabă furioasă. Chiar în Tokyo te poți bucura, dacă dorești, de pacea unui sat de țară. Această lipsă de semne vizibile sau sonore ale forței nou--descoperite, ce amenință acum piețele din Vest și schimbă în mod straniu hărțile Extremului Orient, aș putea spune că îmi dă un sentiment ciudat. Este aproape de senzația pe care o ai atunci cînd, după ce ai urcat mile întregi în tăcere, pentru a ajunge la un altar Shinto, vei găsi numai vacuitate și singurătate – un spirit poznaș, plăsmuit în lemn și trîndăvind între umbre de o mie de ani. Puterea Japoniei, ca și puterea credinței ei vechi, are nevoie de puțin material de prezentare: ambele există acolo unde se află puterea reală cea mai profundă a oricărui popor important – Sufletul Rasei.

În timp ce mă gîndeam, mi-a venit în minte amintirea unui oraș mare – un oraș zidit pînă la cer și zgomotos ca marea. Amintirea acelui zgomot revine prima, apoi viziunea definește: o prăpastie, ca fiind o stradă între munții ce sînt case. Sînt obosit, pentru că am mers multe mile dintre aceste prăpăstii de zidărie și nu am călcat pe pămînt – doar pe dale de piatră – fără să aud altceva decît tunetul agitației. Adînc sub aceste trotuare uriașe știu că există o lume înspăimîntătoare a cavernelor: sisteme artificiale întreținute pentru apă, abur și foc. Turnul era străpuns pe ambele fațade de zeci de ferestre etajate – stînci de arhitectură ce închideau soarele. Deasupra capului, cerul albastru pal este tăiat de un labirint de linii ca pînza de păianjen – un păienjeniș infinit de fire electrice. Chiar în blocul acela locuiesc nouă mii de suflete, locatarii edificiului plătind chiria anuală de un milion de dolari. Șapte milioane abia au acoperit costul acelor corpuri masive umbrind piața pînă departe și sînt mii asemenea lor. Scări de oțel și ciment, de alamă și de piatră, cu cele mai scumpe balustrade, urcă printre zecile de etaje, dar nici urmă de picior care să le calce. Prin energia apei, a aburului sau cu ajutorul energiei electrice, oamenii urcă sau coboară. Distanțele sînt prea mari pentru utilizarea membrelor. Prietenul meu, care plătește chirie de cinci mii de dolari pentru camerele sale de la al paisprezecelea etaj al unei astfel de monstruoziități nu prea îndepărtate, nu a pășit vreodată pe scara sa. Eu merg pe jos doar din curiozitate, dar dacă aș avea un scop serios, nu aș pleca: spațiile sînt prea largi, timpul este prea prețios pentru un astfel de efort lent – oamenii se deplasează de la un district la altul, din casă la birou, cu ajutorul energiei aburului. Înălțimile sînt prea mari pentru ca vocea să le traverseze, ordinele sînt date și ascultate prin intermediul mașinilor. Cu energie electrică ușile sînt deschise de la distanță; cu o singură apăsare, o sută de camere sînt luminate sau încălzite.

Toată această enormitate este dură, sinistră și mută. Ea este enormitatea puterii matematice aplicată la capetele utilitare de soliditate și durabilitate. Aceste asociații de palate, de depozite, de structuri de afaceri, de clădiri ce pot sau nu fi descrise, nu sînt frumoase, dar sînt sinistre. Cineva se poate simți deprimat doar de senzația de viață enormă ce le-a creat, viață fără de înțelegere, de prodigioasa manifestare de putere a acestora, o putere fără milă. Ele reprezintă expresia arhitecturală a noii epoci industriale. Și nu există nici o oprire în bubuitul roților, în asaltul copitelor sau al picioarelor ome-nești. Pentru a pune o întrebare, trebuie să se strige în urechea celui între-bat, iar pentru a vedea, a înțelege, a se mișca în acest mediu de înaltă presiune este nevoie de experiență. Cel care nu este obișnuit are senzația de panică, ca într-o furtună sau ca într-un ciclon. Iar toate acestea reprezintă ordinea.

Străzile monstru sar peste riuri, trec peste canale maritime cu poduri de piatră și de oțel. Mai departe decît poate cuprinde ochiul, o zăpăceală de stilpi, o țesătură de armături ascund malurile ce sînt stînci de zidărie. Copacii din pădure stau mai puțin înghesuiți, crengile dintr-o pădure se amestecă la o distanță mai puțin apropiată decît stilpii și traversele acestui labirint incomensurabil. Iar toate acestea reprezintă ordinea.

III

În general vorbind, noi construim pentru rezistență, japonezii pentru moment. Puține lucruri de utilizare curentă sînt făcute în Japonia cu scopul de a fi durabile. Sandale de paie uzate și înlocuite în fiecare etapă a unei călătorii, haina formată din cîteva lățimi de material prinse larg împreună pentru a fi purtate și desprinse apoi pentru a fi spălate, alte bețișoare aduse fiecărui nou invitat la un hotel, panourile ușoare de hîrtie servind în același timp pentru ferestre și pereți, înlocuite de două ori pe an, saltelele de paie înlocuite în fiecare toamnă – toate acestea sînt doar exemple luate la împlire din nenumăratele lucruri mici din viața de zi cu zi ce ilustrează mulțumirea națională cu caracterul temporar al lucrurilor.

Care este povestea unei locuințe japoneze obișnuite? Plecînd de acasă dimineața, observ, după ce trec de colțul străzii ce se învecinează cu a mea, cîțiva bărbați poziționînd stîlpi de bambus pe un teren liber. Revenind după cinci ore, am găsit în același loc structura unei case cu două etaje. După-amiază am văzut că pereții sînt aproape terminați și dați cu lut. La apus acoperișul era complet acoperit cu țiglă. Dimineața următoare am observat că saltelele erau așezate și tencuiala din interior terminată. În cinci zile casa era terminată. Aceasta este, desigur, o construcție ieftină. O casă de foarte bună calitate necesită mai mult timp pentru a fi finalizată. Însă orașele japoneze sînt în cea mai mare parte formate din astfel de clădiri obișnuite. Ele sînt, pe cît de ieftine, pe atît de simple.

Nu pot acum să-mi amintesc unde am întîlnit pentru prima dată observația că în curba acoperișului chinez s-ar putea păstra amintirea cortului nomad. Ideea m-a urmărit mult timp după ce am uitat nerecunoscător cartea în care am găsit-o. Cînd am văzut prima dată, în Izumo, structura singulară a vechilor altare Shinto, cu bizarele proeminențe încrucișate la închiderea frontonului și pe crestele acoperișului, sugestia eseistului uitat

despre originea posibilă a formelor mult mai puțin vechi a revenit la mine cu o mare forță. În Japonia se află mai mult decât tradiții arhitecturale primitive pentru a indica o origine nomadă pentru rasă. Întotdeauna și pretutindeni există o absență totală a ceea ce noi am numi trăinicie. Caracteristicile impermanenței par să marcheze aproape totul în viața exterioară a poporului, cu excepția, într-adevăr, a costumului imemorial al țăranului și a formei uneltelor cu care trudește. Fără a stăruia asupra faptului că pînă și în perioada relativ scurtă a istoriei ei scrise Japonia a avut mai mult de șaizeci de capitale, din care un număr mare a dispărut complet, se poate afirma în linii mari că fiecare oraș japonez este reconstruit în timpul unei generații. Unele temple și cîteva fortărețe colosale oferă excepții, dar, ca regulă generală, orașul japonez își schimbă fondul, dacă nu forma, pe durata de viață a unui om. Incendii, cutremure și multe alte cauze explică în parte acest lucru. Motivul principal, cu toate acestea, este faptul că aceste case nu sînt construite pentru a rezista. Oamenii de rînd nu au case moștenite. Cel mai îndrăgit loc pentru toți este, nu locul nașterii, ci locul de înmormîntare, iar puținul ce este permanent păstrează locurile de odihnă ale morților și așezările altarelor vechi.

Terenul în sine este un teren al impermanenței. Riurile își schimbă cursurile, coastele conturul, iar cîmpiile nivelul. Vîrfuri vulcanice se înalță sau se fac fărîme, văi sînt blocate de torențele de lavă sau de alunecările de teren, lacuri apar și dispar. Chiar și forma inegalabilă a muntelui Fuji, acel miracol înzăpezit ce a constituit de secole inspirația artiștilor, se spune că s-a schimbat ușor de la sosirea mea în țară. Iar acum, nu puțini sînt munții ce în scurt timp au luat în întregime forme noi. Doar liniile generale ale pămîntului țării, aspectele generale ale naturii sale, caracterul general al anotimpurilor rămin invariabile. Chiar și frumusețea peisajelor este în mare măsură iluzorie – o frumusețe a schimbării culorilor și a ceții în mișcare. Numai cel care este familiarizat cu astfel de peisaje poate ști cum aburii lor de munte rid de schimbările reale ce s-au petrecut și care vor fi prezicerile fantomatice în istoria arhipelagului.

Zei, într-adevăr, rămin – stau în locuințele lor pe înălțimi, răspîndind o venerație religioasă liniștită prin crepusculul crîngurilor lor, poate și pentru că ei sînt fără formă și fără substanță. Altarele lor rareori trec complet în uitare, spre deosebire de locuințele oamenilor. Fiecare altar Shinto este

necesar să fie reconstruit la intervale mai mult sau mai puțin scurte. Cel mai sfânt dintre ele – altarul de la Ise – în conformitate cu obiceiul străvechi, trebuie să fie demolat la fiecare douăzeci de ani, iar grinzile sale se taie în mii de talismane mici, ce sînt distribuite la pelerini.

Din India ariană, prin China, a venit budismul, cu vasta sa doctrină de impermanență. Constructorii primelor temple budiste din Japonia – arhitecți de altă rasă – au construit bine: mărturie stau structurile chinezești de la Kamakura. Acestea au supraviețuit atît de multe secole, în timp ce din orașul mare, ce le înconjura o dată, nu a rămas nici o urmă. Dar influența psihică a budismului nu a putut obliga mințile din nici o țară să iubească stabilitatea materială. Învățătura că universul este o iluzie, că viața este doar un popas de moment dintr-un drum infinit, că orice atașament față de persoane, locuri sau lucruri va fi plin de durere; că numai prin suprimarea fiecărei dorințe – chiar dorința de Nirvana însăși – va putea omenirea să ajungă la pacea eternă, desigur în armonie cu sentimentele anterioare ale rasei. Deși oamenii nu s-au ocupat mult cu filozofia profundă a credinței străine, doctrina sa de impermanență trebuie, în decursul timpului, să fi influențat profund caracterul național. Ea a explicat și consolât, a transmis o nouă calitate de a suporta toate lucrurile cu curaj și a întărit faptul că răbdarea este o trăsătură a rasei. Și în arta japoneză – dezvoltată, dacă nu chiar creată sub influența budismului – doctrina de impermanență a lăsat urme. Budismul a transmis că lumea materială a fost un vis, o iluzie, o fantasmagorie, dar, de asemenea, el i-a învățat pe oameni cum să prindă impresiile trecătoare ale aceluia vis și cum să le interpreteze în raport cu cel mai mare adevăr. Iar ei au învățat bine. În splendoarea îmbujorată a exploziilor florale de primăvară, la apariția și plecarea cicadei, în stacojiul ce moare cu frunzele toamnei, în frumusețea fantomatică a zăpezii, în mișcarea înșelătoare a valurilor sau a norilor, ei au văzut parabole vechi cu un sens permanent. Chiar și calamitățile lor – incendii, inundații, cutremure, epidemii – interpretau fără încetare pentru ei doctrina Dispariției veșnice.

Toate lucrurile ce există în Timp trebuie să piară. Pădurile, munții – toate lucrurile există astfel. În Timp sînt născute toate lucrurile avînd dorință.

Soarele și Luna, Sakra însuși cu toată mulțimea sa de slujitori vor pieri, fără excepție; niciunul nu va dăinui.

La început lucrurile erau fixate; la urmă s-au separat din nou: combinații diferite generează altă substanță, deoarece în natură nu există nici un principiu constant și uniform.

Toate lucrurile alcătuite din componente trebuie să se treacă; acestea sînt impermanente. Chiar și într-un grăunte de sămință de sesamum nu există vreun component care este permanent. Toate sînt trecătoare. Toate au inerenta calitate a dezintegrării.

Toate lucrurile alcătuite din componente, fără excepție, sînt efemere, instabile, vrednice de dispreț, muritoare, aflîndu-se în descompunere. Toate sînt temporare ca un miraj, ca o fantomă, sau ca o spumă... Așa cum toate vasele de lut făcute de un olar sfîrșesc prin a fi sparte, așa se termină viețile oamenilor.

Și o credință în materia însăși este imposibil de menționat și inexprimabilă – nu este nici lucru nici ne-lucru, ceea ce este cunoscut chiar și de copii și persoane ignorante.

IV

Acum merită să ne întrebăm dacă nu există o valoare compensatorie atașată acestui caracter schimbător al lucrurilor și acestei vieți naționale lipsită de semnificație.

Nimic nu este mai caracteristic pentru viața japoneză decât extrema sa fluiditate. Populația japoneză reprezintă un mediu ale cărui particule sînt în perpetuă deplasare. Mișcarea în sine este specifică. Ea este mai amplă și mai originală decât mișcarea populațiilor occidentale, deși neînsemnată între destinații. De asemenea, ea este mult mai naturală – atît de naturală încît nu ar putea exista în civilizația occidentală. Mobilitatea relativă a populației europene și a populației japoneze ar putea fi exprimată printr-o comparație între anumite viteze ridicate, respectiv scăzute, de vibrații. Însă vitezele ridicate ar reprezenta, într-o astfel de comparație, consecința forței artificiale aplicate, nu însă și vibrațiile reduse. Iar această diferență de calitate înseamnă mai mult decât ceea ce ar putea să comunice manifestările de suprafață. Într-un sens, americanii ar putea avea dreptate gîndindu-se că sînt cei mai mari călători. În alt sens însă, ei nu au deloc dreptate; omul obișnuit din America nu se poate compara, ca un călător, cu omul obișnuit din Japonia. Și bineînțeles, ținînd seama de mobilitatea relativă a populațiilor, trebuie să se considere în primul rînd masele mari, muncitorii – nu doar clasa redusă a celor bogați. În propria lor țară, japonezii sînt cei mai mari călători dintre popoarele civilizate. Aceștia sînt cei mai mari călători, deoarece, într-o țară compusă în principal din lanțuri muntoase, ei nu recunosc nici un obstacol pentru a călători. Japonezul care călătorește cel mai mult nu are nevoie de căi ferate sau vapoare care să îl transporte.

Acum, la noi, muncitorul obișnuit este incomparabil mai puțin liber în deplasare decât muncitorul din Japonia, datorită mecanismului mai

complicat al societăților occidentale, ale căror forțe au tendința de aglomerare și de integrare puternică. El este mai puțin liber, deoarece mecanismul industrial de care trebuie să depindă îl remodelează conform propriilor lor cerințe particulare și întotdeauna astfel încît să dezvolte o anumită capacitate specială și artificială în detrimentul altei calități caracteristice. El este mai puțin liber, deoarece trebuie să trăiască la un standard ce face ca independența sa financiară să fie imposibilă. Pentru a realiza o astfel de independență, el trebuie să aibă un caracter excepțional și însușiri deosebite față de miile de competitori de excepție, în mod egal doritori de a scăpa din aceeași sclavie. Pe scurt, deci, acesta este mai puțin independent, deoarece caracterul special al civilizației sale amortește puterea sa naturală de a trăi fără ajutorul mașinilor sau al unui capital consistent. A trăi astfel artificial înseamnă a pierde, mai devreme sau mai târziu, puterea de mișcare independentă. Înainte ca un japonez să se mute, el nu are nimic ce să ia în calcul. El pur și simplu părăsește locul ce-i displace și se duce la locul pe care și-l dorește, fără nici un necaz. Nu este nimic ce să-l împiedice. Sărăcia nu este un obstacol, ci un stimul. Nu are lucruri care să-l încurce, numai cele de care poate dispune în cîteva minute. Distanțele nu au nici o semnificație pentru el. Natura i-a dat picioare perfecte, cu care se poate deplasa peste cincizeci de mile pe zi fără durere, un stomac a cărui alcătuire poate extrage nutrimente bogate din alimente cu care nici un european nu ar putea trăi. De asemenea, el are o constituție ce disprețuiește căldura, frigul și umezeala deopotrivă, deoarece nu este încă afectat de îmbrăcămintea nesănătoasă, de confortul inutil, de obiceiul de a se încălzi la cămine sau sobe și de acela de a purta pantofi de piele.

Calitatea încălțămintei mi se pare că înseamnă mai mult decît este de obicei presupusă. Încălțămintea reprezintă, în sine, un control asupra libertății individuale. Aceasta se reflectă chiar și în preț, dar în formă înseamnă infinit mai mult. Încălțămintea a deformat piciorul occidentalilor de la forma originală și l-a adus într-o stare de a fi incapabil de munca pentru care a fost creat. Rezultatele fizice nu sînt limitate la picior. Orice acționează ca o frînă, direct sau indirect, asupra organelor de locomoție trebuie să-și extindă efectele sale la toată constituția fizică. Se oprește răul acolo? Poate ne supunem convențiilor celor mai absurde ce există în orice civilizație, pentru că ne-am supus prea mult timp tiraniei cizmarilor. Pot exista defecte în politica noastră, în etica noastră socială, în sistemul nostru religios, mai

mult sau mai puțin legate de obiceiul de a purta pantofi de piele. Supunerea la contracțiile musculare ale corpului trebuie să ajute cu siguranță la dezvoltarea supunerii față de convulsiile minții.

Japonezul obișnuit – lucrătorul priceput, în stare de a oferi prețuri mai avantajoase și fără efort oricărui artizan din Vest din aceeași linie a industriei – rămâne un fericit independent atât de cizmari, cât și de croitori. Picioarele sale arată bine, corpul lui este sănătos, iar inima sa este liberă. Dacă el dorește să călătorească o mie de mile, poate fi gata pentru călătoria sa în cinci minute. Întregul său echipament nu are nevoie de un cost mai mare de șaptezeci și cinci de cenți, iar toate bagajele sale pot fi puse într-o batistă. Cu zece dolari poate călători timp de un an fără să muncească sau poate călători pur și simplu datorită capacității sale de a lucra sau poate călători ca pelerin. Ați putea răspunde că orice sălbatic poate face același lucru. Da, dar orice om civilizat nu poate, iar japonezii au fost cei mai civilizați oameni cel puțin de o mie de ani. Pornind de aici se vede capacitatea sa actuală de a amenința producătorii din Vest.

Am fost prea mult obișnuiți să asociem acest tip de mobilitate independentă cu viața propriilor noștri cerșetori și vagabonzi, pentru a avea doar o concepție despre sensul său intrinsec. Ne-am gândit la acest aspect, de asemenea, în legătură cu lucruri neplăcute – lipsă de curățenie și mirosuri neplăcute. Însă, după cum bine a spus profesorul Chamberlain: „o mulțime japoneză are mirosul cel mai plăcut din lume”. Vagabondul vostru japonez face baie fierbinte în fiecare zi, dacă are o fracțiune de cent să plătească pentru asta sau baie rece în cazul când nu are. În bocceaua sa se află piepteni, scobitori, lame de ras, periute de dinți. El nu își permite să devină dezagregabil. Ajungând la destinația sa, el se poate transforma într-un vizitator cu maniere plăcute și fără cusur, chiar dacă ținuta sa este simplă¹.

Abilitatea de a trăi fără mobilier, fără lucruri care te încurcă, cu o cantitate minimă de îmbrăcăminte curată, arată mai mult decât avantajul

-
1. Criticii au încercat să ridiculizeze observația făcută de Sir Edwin Arnold, că o mulțime japoneză miroase ca florile de mușcată. Cu toate acestea, comparația este exactă! Parfumul numit *jako*, atunci când este utilizat cu moderație, ar putea fi luat ușor drept miros de mușcată. În aproape orice adunare japoneză ce include femei o nuanță ușoară de parfum de *jako* este perceptibilă, deoarece hainele purtate au fost ținute în sertare conținând câteva boabe de *jako*. Cu excepția acestui parfum delicat, o mulțime japoneză este absolut inodoră.

deținut de această rasă japoneză în lupta pentru viață, demonstrând, de asemenea, caracterul real al unor deficiențe din propria noastră civilizație. Acest lucru ne face să reflectăm asupra diversității fără nici o valoare a nevoilor noastre zilnice. Noi trebuie să avem carne, piine și unt, ferestre de sticlă și foc, pălării, cămăși albe și lenjerie de corp din lână, ghetă și pantofi, cufere de voiaj, saci și cutii, somiere, saltele, cearșafuri, pături. Un japonez se poate descurca fără toate acestea și încă foarte bine. Gândiți-vă pentru o clipă cât de important este pentru costumul occidental costisitorul element unic al unei cămăși albe! Cu toate acestea, cămașa de olandă, așa-numita „marcă a unui gentleman,” este, în sine, un articol de îmbrăcăminte inutil. Acesta nu oferă nici căldură, nici confort. Ea reprezintă în manierele noastre supraviețuirea a ceea ce era odată o luxoasă distincție de clasă, fiind astăzi lipsită de sens și fără nici un folos, ca și butonii cusuți pe partea exterioară a manșetelor.

V

Absența oricărui semn importante pentru lucrurile într-adevăr uriașe pe care Japonia le-a realizat dovedește modul foarte ciudat în care a lucrat civilizația ei. Ea nu poate avea astfel de rezultate în continuare, însă a funcționat pînă în prezent cu un succes uimitor. Japonia produce fără capital, discutînd în sensul larg al cuvîntului. Ea s-a industrializat, fără a deveni mai presus de toate, mecanicistă și artificială. Uriașa recoltă de orez este cultivată în milioane de ferme mici, cultura de mătase se face în milioane de case mici și sărace, recolta de ceai se ridică de pe nenumărate bucăți mici de teren. Dacă vizitați Kyoto pentru a comanda ceva de la unul din cei mai mari producători de porțelan din lume, ale cărui produse sînt mai bine cunoscute în Londra și la Paris decît în Japonia, veți găsi că fabrica sa este o cabană din lemn în care nu ar trăi nici un fermier american. Cel mai mare producător de vase cloisonné, care vă poate cere două sute de dolari pentru o lucrare doar de 12 centimetri, creează minunile sale într-o locuință cu două etaje, ce conține probabil șase camere mici. Cele mai bune centuri de mătase făcute în Japonia, renumite în tot imperiul, sînt țesute într-o casă ce a costat doar cinci sute de dolari pentru a fi construită. Iar acestea sînt, bineînțeles, țesute de mînă. Fabricile ce au utilaje de țesut mecanice – ce țes atît de bine, încît ruinează industriile străine de mult mai vastă capacitate – nu sînt mai impunătoare, cu foarte puține excepții. Ele sînt lungi, luminoase, ca niște magazine cu un etaj sau două, tot atît de costisitoare pentru a le ridica, ca un rînd de grajduri din lemn la noi. Însă, ateliere ca acestea confecționează mătásurile ce se vînd peste tot în lume. Cîteodată doar întrebînd sau datorită zumzetului echipamentului, se poate distinge o fabrică de un *yashiki* vechi, o clădire de școală japoneză demodată – în afară de cazul cînd puteți citi într-adevăr caracterele chinezești de deasupra porții grădini. Unele fabrici de cărămidă mari și fabrici de bere există, dar ele sînt

foarte puține și, chiar și atunci când se află în apropierea localităților, par lipsite de armonie în peisaj.

Propriile noastre monstruoșități arhitecturale și mașinăriile ca niște turnuri Babel au fost aduse pe lume prin enorme integrări de capital industrial. Însă, astfel de integrări nu există în Extremul Orient; într-adevăr, capitalul de a le crea nu există. Și presupunând că, în cursul a citorva generații s-ar putea constitui în Japonia combinații corespunzătoare de putere financiară, nu este ușor de presupus corespondențe în construcții arhitecturale. Chiar și edificiile cu două etaje din cărămidă au dat rezultate proaste în conducerea centrelor comerciale, iar cutremurele par să condamne Japonia la simplitate perpetuă în construire. Revoltele autohtone împotriva instituirii arhitecturii din Vest se opun uneori și traseelor noi de circulație, redirectionând liniile de cale ferată cu abateri de la forma corectă japoneză.

Nu numai industria rămâne astfel neintegrată; guvernul în sine prezintă o condiție asemănătoare. Nimic nu este fixat, cu excepția Tronului. Schimbarea perpetuă este identică cu politica de stat. Miniștri, guvernatori, administratori, inspectori, toți funcționarii civili și oficialii militari sînt deplasați la intervale neregulate și surprinzător de scurte, iar armate de funcționari mai mici sînt risipite de fiecare dată în acest vârtej. Provincia din Japonia unde am locuit în primul an al șederii mele în Japonia a avut patru guverneri diferiți în cinci ani. În timpul șederii mele la Kumamoto, înainte ca războiul să fi început, comanda militară a acelui post important a fost schimbată de trei ori. Colegiul de stat a avut trei directori în trei ani. În cercurile educaționale, în special, rapiditatea acestor schimbări a fost fenomenală. Cît am stat acolo au fost cinci miniștri ai educației diferiți și mai mult de cinci politici educaționale diferite. Cele douăzeci și șase de mii de școli publice sînt atît de legate de administrația locală, încît, chiar dacă nu ar fi existat influențe profesionale, schimbarea constantă ar fi fost inevitabilă din cauza schimbărilor din adunările locale. Directori și profesori se deplasează de la post la post; există persoane cu puțin peste treizeci de ani care au predat în aproape fiecare provincie a țării. Ca orice sistem educațional să fi putut obține rezultate excelente în aceste condiții, pare de domeniul miracolului.

Sîntem obișnuiți să ne gîndim că este necesar un anumit grad de stabilitate pentru orice progres real, pentru orice evoluție importantă. Japonia

însă a dovedit incontestabil că dezvoltarea sa extraordinară este posibilă fără nici un fel de stabilitate. Explicația este în caracterul rasei – caracter ce este în mai mult decât o privință, foarte diferit de al nostru. În mod armonios mobil și astfel impresionant de unitar, națiunea a acționat unită în direcția marilor realizări, supunând întreaga sa masă de patruzeci de milioane de oameni pentru a fi modelată de ideile conducătorilor săi, întocmai cum nisipul sau apa sînt modelate de vînt. Iar această supunere la remodelare aparține vechilor condiții de viață sufletească – vechile însușiri de altruism extraordinar și credință perfectă. Absența relativă din caracterul național al individualismului egoist a fost salvarea unui imperiu, ceea ce a permis unui popor mare să-și păstreze independența în ciuda tuturor vicisitudinilor. De aceea Japonia ar putea fi recunoscătoare celor două mari religii, creatoare și păstrătoare ale puterii sale morale: Shinto, ce a învățat individul să se gîndească la Împăratul său și la țara sa, înainte de a se gîndi, fie la propria familie, fie la el însuși, și budismul, ce l-a antrenat să stăpînească regretul, să îndure durerea și să accepte ca lege eternă dispariția lucrurilor pe care le-a iubit și tirania lucrurilor pe care le-a urît.

Astăzi este vizibilă o tendință de fixare – un pericol de schimbări ce conduc la integrarea doar a unei birocrații, ce s-a dovedit a fi blestemul și slăbiciunea pentru China. Rezultatele morale ale noii educații nu a meritat rezultatele materiale. Acuzația de lipsă de „individualitate”, în sensul acceptat de egoism pur, nu prea va putea fi adusă japonezilor secolului următor. Chiar și formarea studenților reflectă deja noua concepție de putere intelectuală, doar ca o armă care să ofenseze, aducînd cu sine noul sentiment de egoism agresiv. „Impermanența”, scria cineva, cu o nuanță decolorată de budism în minte, „este natura vieții noastre. Vedem adesea persoane care ieri erau bogate, iar astăzi sînt sărace. Acesta este rezultatul competiției umane, conform legii evoluției. Noi sîntem expuși acestei competiții. Trebuie să luptăm unul cu altul, chiar dacă nu sîntem convinși să facem acest lucru. Cu ce sabie vom lupta? Cu sabia cunoștințelor, făurită prin educație.”

Ei bine, există două forme de cultivare a sinelui. Una duce la dezvoltarea excepțională a calităților nobile, iar cealaltă semnifică ceva despre care, cu cît se vorbește mai puțin, cu atît este mai bine. Dar nu cu prima direcție de studiu se ocupă acum Japonia Nouă. Mărturisesc că sînt unul din cei

care cred că inima omului, chiar și în istoria unei rase, poate valora infinit mai mult decât intelectul uman și că se va dovedi, mai devreme sau mai târziu, infinit mai în măsură să răspundă la toate enigmele crude ale Sfinxului vieții. Eu încă mai cred că vechii japonezii au fost mai aproape de soluția acestor enigme decât sintem noi, pentru că ei au recunoscut frumusețea morală ca fiind mai importantă decât frumusețea intelectuală. Iar ca o concluzie, aș putea îndrăzni să citez dintr-un articol despre educație de Ferdinand Brunetière:

„Toate măsurile noastre educaționale se vor dovedi zadarnice, dacă nu este nici un efort de supunere a minții pentru a întipări în ea sensul profund al acestor minunate cuvinte ale lui Lamennais: *«Societatea umană se bazează pe dăruirea reciprocă sau pe sacrificiul omului pentru om sau pe sacrificiul fiecărui om pentru toți ceilalți oameni, de aceea sacrificiul este însăși esența întregii societăți adevărate»*. De aceasta ne-am dezvățat de aproape un secol, așadar, dacă trebuie să luăm școala de la început, va fi pentru a o învăța din nou. Fără aceste cunoștințe nu poate exista societate și nici educație – nu, cel puțin, în cazul în care obiectul educației este de a forma omul pentru societate. Individualismul este în zilele noastre dușmanul educației, așa cum este, de asemenea, inamicul ordinii sociale. Nu a fost așa dintotdeauna, dar a devenit astfel. Nu va fi așa pentru totdeauna, dar este astfel acum. Așadar, fără eforturi pentru a-l distruge – ceea ce ar însemna să cădem dintr-o extremă în alta – trebuie să recunoaștem că, indiferent de ceea ce dorim să facem pentru familie, pentru societate, pentru educație și pentru țară este împotriva individualismului, astfel ca scopul să fie atins”.

III

CÎNTĂREAȚA DE STRADĂ

O femeie care ducea un *shamisen*, însoțită de un băiețel de șapte sau opt ani, a venit la casa mea să cînte. Purta îmbrăcăminte de țaran și un prosop albastru legat în jurul capului. Era urîță, iar urîțenia ei naturală era accentuată de un acces nemilos de variolă. Copilul ducea o legătură cu balade tipărite.

Apoi vecinii au început să se adune în curtea mea din față – în special tinere mame și doici cu copii în spate, dar și femei în vîrstă și, de asemenea, bărbați – *ink yō* (curtoazia) de vecinătate. De asemenea, bărbații care trăgeau ricșa, *jinrikisha*, au venit din locul de staționare de la următorul colț de stradă, iar curînd după aceea nu a mai fost loc la poartă.

Femeia se așeză pe pragul ușii mele, și-a acordat *shamisen*-ul, a cîntat o măsură de acompaniament – și o vrajă a coborît peste cei prezenți, ce se uitau fix unul la celălalt, într-o uimire surizătoare.

Din acele buze desfigurate și urite a erupt și a unduit o minunăție de voce – tină, profundă, nespus de emoționantă în farmecul ei pătrunzător: „Femeie sau zînă a pădurii?” întrebă un spectator. Doar o femeie – însă un mare, foarte mare artist. Modul în care ea minuia instrumentul ar fi surprins peste măsură pe cea mai experimentată gheișă, dar nici o astfel de voce nu a fost vreodată auzită de la orice gheișă și nici un astfel de cîntec. Ea cînta cum numai un țaran poate cînta – cu ritmuri vocale învățate, probabil, de la greieri și de la privighetorile sălbatice – și cu fracțiuni și semi-fracțiuni și jumătăți de semi-fracțiuni de tonuri ce nu au fost vreodată scrise în limbajul muzical occidental.

Pe măsură ce ea cînta, cei care ascultau începeau să plîngă în tăcere. Nu distingeam cuvintele, dar am simțit cum tristețea, bunătatea și răbdarea vieții din Japonia treceau cu vocea ei în inima mea – căutînd ceva tînguitor, ce nu se afla acolo. O invizibilă tandrețe părea să se adune și să vibreze în jurul nostru, iar senzații de locuri și de momente uitate s-au întors încet înapoi, amestecate cu sentimente fantomatice – sentimente ale niciunui loc sau timp din amintirea noastră.

Apoi am observat că femeia era oarbă.

Cînd s-a terminat cîntecul, am convins femeia să intre în casă și ne-am interesat despre ea. În trecut ea o ducea bine și a învățat de mică să cînte la *shamisen*. Băiețelul era fiul ei. Soțul era paralizat. Ochii ei au fost distruși de variolă. Însă ea era puternică, putînd să străbată distanțe mari. Cînd copilul obosea, îl ducea în spate. Ea își putea întreține copilul, precum și pe soțul ținut la pat, pentru că, de fiecare dată cînd cînta, oamenii plîngeau și îi dădeau bani și mîncare... Aceasta era povestea ei. I-am dat niște bani și o masă, iar ea a plecat, condusă de băiat.

Am cumpărat o copie a baladei, în care era vorba despre o dublă sinucidere recentă: „*Cîntecul trist al lui Tamayone și Takejirō – compusă de Takenaka Yone, din al patrulea sector din Nippon-Bashi, în districtul de sud al orașului Osaka.*” El fusese, evident, imprimat de pe o matriță de lemn în relief, avînd reprezentate două imagini mici. Una arăta o fată și un băiat plîngînd împreună. Cealaltă – un fel de vinieta – reprezenta un pupitr de scris, o lampă ce se stîngea, o scrisoare deschisă, tămîie arzînd într-o cupă și un vas ce conținea *shikimi* – planta sacră utilizată în cadrul ceremoniei budiste pentru a aduce ofrande celui decedat. Textul cursiv ciudat, ca și cum fusese stenografiat perpendicular, oferea pentru traducere doar versuri ca acestea:

„În primul sector din Nichi-Hommachi, din îndepărtatul și renumitul oraș Osaka – *O, ce durere este în această poveste de shinjū* (sinucidere a îndrăgostiților)!

„Tamayone, de nouăsprezece ani – să vezi că i-a fost dat să-l iubească pe Takejirō, tinărul muncitor.

„În timpul a două vieți au schimbat jurăminte reciproce – *O, durerea de a iubi o curtezană!*

„Pe brațele lor și-au tatuat un Dragon al Ploii și caracterul «Bambus» – fără a se gîndi vreodată la necazurile vieții...

„Dar el nu poate plăti cincizeci și cinci de yeni pentru libertatea ei – *O, suferința inimii lui Takejirō!*

„Amîndoi și-au jurat atunci să sfîrșească împreună, întrucît niciodată în această lume nu vor putea deveni soț și soție...

„Lăsind prietenele ei să aibă grijă de tămii și de flori – O, mila pentru trecerea lor ca roua prin viață!

„Tamayone ia cupa de vin umplut doar cu apă, în care cei ce vor muri își dau cuvîntul unul altuia..

„O, tumultul sinuciderii îndrăgoșilor! – O, mila pentru viața lor aruncată!”

Pe scurt, nu era nimic neobișnuit în poveste și nimic remarcabil în versuri. Toată minunea interpretării era în vocea femeii. Iar mult timp după ce cîntăreața a plecat, acea voce părea să persiste încă – creînd în interiorul meu emoția unui farmec și a unei întristări atît de neștiute, încît nici nu am putut să încerc a-mi explica secretul acelor tonuri magice.

Și m-am gîndit să consemnez, pentru mai tîrziu:

Tot ce este cîntec, melodie, muzică, înseamnă numai o parte din evoluția exprimării primitive naturale a sentimentului – a celui limbaj neînvățat al durerii, bucuriei sau pasiunii, ale cărui cuvinte sînt tonuri. Întocmai cum și alte limbi vorbite diferă, așa se schimbă și acest limbaj de combinații tonale. Prin urmare, melodii ce ne emoționează profund, nu au nici o semnificație pentru urechile japoneze, iar melodii ce nu ne impresionează deloc, fac un apel puternic la emoția unei rase a cărei viață sufltească este diferită de a noastră, după cum albastrul diferă de galben... Și totuși, care este motivul sentimentelor profunde evocate în sufletul meu – un străin – de către acest cîntec oriental pe care nu l-aș putea învăța vreodată – un cîntec obișnuit, al unei femei oarbe din popor? Cu siguranță că, în vocea cîntăreței, se aflau însușiri în stare să facă apel la ceva mai adînc decît suma experiențelor unei rase – la ceva mai cuprinzător decît viața omenească și la fel de vechi precum cunoașterea binelui și a răului.

Într-o seară de vară, în urmă cu douăzeci și cinci de ani, într-un parc din Londra, am auzit o fată spunînd „noapte bună” cuiva care trecea pe acolo. Nimic altceva decît ceste două cuvinte fără importanță – „noapte bună”. Cine era, nu știu: nu i-am văzut niciodată fața și nu am mai auzit vocea aceea. Și totuși, după trecerea a o sută de anotimpuri, amintirea felului în care ea a spus „noapte bună” îmi produce un neînțeles fior de

plăcere dublat de durere – durere și plăcere, nu mie, nu existenței mele, dar existențelor anterioare și sorilor ce s-au stins.

Pentru că, ceea ce face farmecul unei voci auzită astfel doar o dată, nu poate fi din această viață. Este din nenumărate și uitate vieți. Desigur nu au existat două voci care să fie de aceeași calitate. Însă în exprimarea afecțiunii există o gingășie a timbrului vocii comună nenumăratelor milioane de voci din întreaga omenire. Memoria moștenită face familiar, chiar nou-născuților, sensul tonurilor distincte de mîngiere. Sint moștenite, fără îndoială, în același mod, recunoașterea tonurilor de simpatie, de durere, de milă. Și în felul acesta, cîntecul unei femei oarbe în acest oraș din Extremul Orient poate trezi, chiar și în sufletul occidental, o emoție mai adîncă decît ființa individuală – vagă simțire mută de dureri uitate – impulsuri încețoșate de iubire ale generațiilor date uitării. Morții nu mor niciodată pe deplin. Ei dorm în cele mai întunecate celule ale inimilor obosite și creierelor ocupate – pentru a fi înfiorați, în cele mai rare momente, doar de ecoul unor voci ce le amintește trecutul.

IV

DINTR-UN JURNAL DE CĂLĂTORIE

Pe calea ferată Osaka-Kyoto.

15 aprilie, 1895.

Simțindu-se somnoroasă într-un mijloc de transport public și neavînd posibilitatea să se întindă, o femeie japoneză își va ridica dinaintea feței mîneca lungă a chimonoului, înainte de a ațipi. În această vagon de călători de clasa a doua sînt acum trei femei adormite la rînd, toate cu fețele acoperite de mîneca stîngă și toate legănîndu-se împreună cu balansul trenului, ca niște flori de lotus într-un curs de apă lin. (Această utilizare a mînecii stîngi este fie întîmplătoare, fie instinctivă; probabil instinctivă, deoarece mîna dreaptă servește cel mai bine pentru a se prinde de o bară sau de un loc în caz de șoc.) Spectacolul este în același timp plăcut și amuzant, dar mai ales plăcut, în felul în care exemplifică eleganța specifică cu care o femeie japoneză distinsă face totul – întotdeauna în cel mai grațios și mai puțin egoist mod posibil. Este patetic, de asemenea, deoarece atitudinea include și tristețe, uneori chiar rugăciune obosită. Toate din cauza simțului datoriei, antrenat să arate lumii doar chipul fericit al cuiva.

Fapt ce îmi aduce aminte de o experiență.

Un servitor pe care îl angajasem de mult timp în casa mea, mi se părea cel mai fericit dintre muritori. El rîdea mereu atunci cînd i se vorbea, părea întotdeauna foarte bucuros cînd era la lucru, părea să nu știe nimic despre micile necazuri ale vieții. Într-o zi însă, m-am uitat pe furiș la el cînd se credea întru totul singur, iar fața lui relaxată m-a speriat. Nu era fața pe care o cunoscusem. Riduri adînci de durere și furie apăreau înscrise în ea, făcîndu-l să pară mai în vîrstă cu douăzeci de ani. Am tușit ușor pentru a-mi anunța prezența. Dintr-o dată fața s-a netezit, s-a liniștit, luminată ca printr-un miracol de întinerire. Miracol, într-adevăr, de perpetuu auto-control altruist.

Kyoto, 16 aprilie.

Obloanele de lemn dinaintea camerei mele mici de hotel sînt date la o parte, iar soarele dimineții pictează imediat pe *shōji* (ușile glisante de hîrtie), cu pătrate de lumină de aur, umbra perfect clară a unui piersic mic. Nici un artist muritor – nici chiar un japonez – nu ar putea întrece redarea acelei siluete. Zugrăvită în albastru închis, contrastînd cu incandescența galbenă, imaginea minunată prezintă chiar tonuri, mai puternice sau mai palide, după distanța diferită dintre ramurile nevăzute de afară. Iar acest lucru mă duce cu gîndul la folosirea hîrtiei pentru a ilumina o casă, ca o posibilă influență asupra artei japoneze.

În timpul nopții, o casă japoneză doar cu *shōji* închise arată ca un felinar mare cu fațete de hîrtie – un felinar magic punînd în mișcare umbrele înăuntru, în loc de a le proiecta înafară. În timpul zilei, umbrele de pe *shōji* provin numai de afară, dar pot fi extraordinare la primele raze ale soarelui, dacă trec, ca în acest exemplu, de-a lungul spațiului unei grădini pitorești.

Nu este, cu siguranță nimic absurd în acea poveste elenă veche, ce consideră originea artei ca o primă încercare naturală de a schița pe un perete conturul umbrei unui iubit. Este foarte posibil ca tot sensul artei, precum și tot sensul supranaturalului, să fi avut primele sale începuturi, în studiul umbrelor. Însă umbrele de pe *shōji* sînt atît de remarcabile încît pot sugera explicarea unor anumite capacități japoneze de a desena, în nici un caz primitive, ce au fost dezvoltate însă în paralel, mai presus de altele, fiind astfel mai dificil de explicat. Desigur, trebuie să fie luate în considerare calitatea hîrtiei japoneze, ce surprinde umbrele mai bine decît orice sticlă mată și, de asemenea, caracterul umbrelor în sine. Vegetația din Vest, de exemplu, nu ar prea putea oferi siluete atît de grațioase ca acelea din

grădinile japoneze cu arbori, toate formate pe parcursul secolelor de îngrijire atentă, pentru a arăta atît de minunat, pe cît permite Natura.

Aş vrea ca hîrtia de *shōji* din casa mea să fi putut, asemenea unei plăci fotografice, să fi fost sensibilă la acea primă impresie trimisă de razele de soare ale dimineţii. Regret deja distorsiunile: silueta frumoasă a început să se lungească.

III

Kyoto, 16 aprilie.

Din toate lucrurile deosebite din Japonia, cele mai frumoase sînt intrările în locurile importante de venerație sau de odihnă – Drumurile ce merg Nicăieri și Treptele ce conduc către Nimic.

Desigur, farmecul lor aparte este dat de farmecul incidentalului – efectul lucrului făcut de mîna omului în comuniune cu cele mai frumoase tonuri de lumină, formă și culoare ale Naturii – farmec ce se risipește în zilele ploioase, dar totuși minunat, deoarece este schimbător.

Poate că ascensiunea începe cu o alee pavată în pantă, lungă de jumătate de milă, străjuită de copaci uriași. Monștri de piatră păzesc drumul la intervale regulate. Apoi vei ajunge la un șir de trepte, ridicîndu-se printr-un întineric verde, la o terasă umbrită de copaci mai bătrîni și mai ramificați. Alte trepte vor duce de-acolo către alte terase, toate în umbră. Și urci, urci și iarăși urci, iar în cele din urmă, de partea cealaltă a unui *torii* (poartă a unui altar Shinto) cenușiu, apare ținta: un altar din lemn, mic, gol, fără culoare – *miya*, altarul Shinto. Șocul Vidului primit astfel, în umbre și liniște deplină, după caracterul sublim al lungului urcuș, este fantomatic în sine.

O multitudine de experiențe budiste similare așteaptă pe toți cei care au grijă să le caute. Aș putea sugera, de exemplu, o vizită la Higashi Otani, ce se află în orașul Kyoto. O alee mare duce în curtea unui templu, iar din curte, un șir de trepte, cu o lățime de 17 metri – masive, acoperite cu mușchi, cu balustrade magnifice – conduc către o terasă înconjurată de ziduri. Priveliștea te face să te gîndești la asemănarea cu vreo grădină italiană de plăceri din zilele Decameronului. Însă, ajungînd la terasă, vei găsi doar o poartă, deschizîndu-se – într-un cimitir! A dorit grădinarul de peisaje budiste să ne spună că toată măreția, puterea și frumusețea duc doar la o astfel de tăcere, în cele din urmă?

IV

Kyoto, 10-20 aprilie.

Am petrecut cea mai mare parte a unui interval de trei zile în Expoziția națională – timp de-abia suficient pentru a discerne caracterul general și semnificația prezentării. Aceasta este în esență industrială, dar aproape în întregime încântătoare, ca urmare a aplicării minunate a artei la toate varietățile de producție. Comercianți străini și observatori mai fini decât mine, au descifrat în aceasta, un alt și sinistru sens – cea mai formidabilă amenințare la adresa comerțului și industriei occidentale făcută vreodată de Orient. „Comparativ cu Anglia”, a scris un corespondent al London Times „este o dispută a banilor, în toate privințele... Povestea invaziei japoneze în Lancashire este mai veche decât cea a invaziei din Coreea și China. A fost o cucerire pașnică – un proces nedureros de reducere, practic realizat... Expoziția din Kyoto este o dovadă a dezvoltării imense, în continuare, a întreprinderii industriale... O țară în care forța de muncă a muncitorilor este plătită cu trei șilingi pe săptămână, cu toate celelalte cheltuieli interne proporționale, trebuie – alte lucruri fiind egale – să-și distrugă concurenții ale căror cheltuieli sînt de patru ori mai mari la scara japoneză.” Desigur, acest *jūjutsu* (artă marțială japoneză de autoapărare) industrial promite rezultate neașteptate.

Prețul de intrare la Expoziție este, de asemenea, o chestiune importantă. Doar cinci *sen*! Cu toate acestea, chiar și pentru această sumă, o cifră de afaceri imensă ar putea fi realizată – atît de mare este aflulxul de vizitatori. Mulțimi de țărani curg zilnic în oraș – cei mai mulți venind pe jos, ca la un pelerinaj. Iar pentru zecile de mii, călătoria este un pelerinaj, într-adevăr, datorită festivalului de inaugurare a celui mai mare dintre templele Shinshū.

Departamentul de artă propriu-zis l-am perceput ca fiind mult inferior celui de la Expoziția de la Tokyo din 1890. Erau lucruri de calitate, dar puține. Dovadă, probabil, a nerăbdării cu care națiunea transformă toate energiile și talentele sale în direcția în care se fac banii. În departamente mai mari unde arta este combinată cu industria – de exemplu, produse ceramice, vase smălțuite, incrustație, broderii – nu au fost prezentate articole ce necesitau o muncă deosebită. Însă, valoarea ridicată a anumitor articole expuse a sugerat o replică unui prieten japonez, care a observat, gânditor: „Dacă China adoptă metode industriale occidentale, va fi în stare să ofere prețuri mai avantajoase decât noi, pe toate piețele din lume.”

„Poate în ceea ce privește producția ieftină”, am formulat un răspuns. „Dar nu există nici un motiv pentru care Japonia ar trebui să depindă în întregime de ieftinătatea producției. Cred că ea se poate baza, în mod sigur, pe superioritate în artă și rafinament. Geniul în artă al unui popor poate avea o valoare deosebită, în raport cu orice concurență ce implică forță de muncă ieftină. Dintre națiunile occidentale, Franța oferă un exemplu în acest sens. Bogăția ei nu se datorează abilității de a oferi prețuri mai avantajoase decât vecinii săi. Bunurile ei sînt cele mai costisitoare din lume: face comerț cu articole de lux și de frumusețe. Iar ele se vînd în toate țările civilizate, deoarece sînt cele mai bune de acest fel. De ce nu ar putea Japonia să devină Franța viitorului Est?”

Punctul slab al expoziției este cel dedicat picturii în ulei – executată în maniera europeană. Nu există nici un motiv pentru care japonezii nu ar trebui să fie în stare să picteze minunat în ulei, urmînd propriile metode specifice de exprimare artistică. Însă, încercările lor de a urma metodele occidentale s-au ridicat doar la un nivel mediocru în domeniile necesitînd o tratare foarte realistă. Lucrarea ideală în ulei, în conformitate cu canoanele occidentale de artă, nu este încă la îndemîna lor. Poate că japonezii vor putea descoperi pentru ei înșiși o nouă poartă către frumos, chiar prin intermediul picturii în ulei, prin adaptarea metodei la nevoile specifice ale geniului rasei, însă nu există încă nici un semn al unei astfel de tendințe.

O pînă reprezentînd un nud de femeie privindu-se într-o oglindă foarte mare, a creat o impresie neplăcută. Presa japoneză a solicitat îndepărtarea tabloului, exprimînd comentarii nu prea măgulitoare referitoare la ideile de

artă occidentală. Cu toate acestea, pinza era creată de un pictor japonez. Era o pictură proastă, dar pentru ea s-au cerut cu îndrăzneală trei mii de dolari.

Am stat un timp în apropierea tabloului, pentru a observa efectul său asupra celor care îl priveau – în marea majoritate, țărani. Se uitau la el cu ochii mari, rideau batjocoritor și se întorceau pentru a examina *kakemono* (picturi sub formă de rulou), ce erau de departe demne de remarcat, deși erau oferite la prețuri situându-se între zece pînă la cincizeci de yen. Observațiile lor se reduceau în principal la ideile „străine” de bun gust (persoana era pictată cu un cap european). Nimeni nu părea să considere lucrarea ca fiind japoneză. Dacă ar fi fost reprezentată o femeie japoneză, mă îndoiesc că mulțimea i-ar fi tolerat existența.

De fapt, disprețul pentru imaginea în sine era justificat. Era pur și simplu reprezentarea unei femei goale, într-o postură în care nici o femeie nu i-ar fi fost plăcut să fie văzută. Doar imaginea unei femei goale, oricît de bine executată, nu este niciodată artă, dacă arta înseamnă idealism. Caracterul ofensator al tabloului consta în realismul său. Nuditatea ideală poate fi divină – cel mai evlavios dintre toate visele umane al supraomnesului. Însă o persoană goală nu este deloc divină. Nuditatea ideală nu are nevoie de nici un corset, deoarece farmecul liniilor sale este prea frumos pentru a fi acoperit sau întrerupt. Corpul uman real în viață, nu are nici o astfel de geometrie divină. Întrebare: este un artist îndreptățit în a crea nuditate de dragul său, în afară de cazul cînd el o poate priva de orice urmă de real și particular?

Există un text budist ce afirmă cu exactitate că este înțelept numai acela care poate vedea lucrurile fără individualitatea lor. Acest mod budist de a privi realitatea face măreția adevăratei arte japoneze.

V

Aceste gânduri mi-au trecut prin minte:

Deoarece nuditatea este divină, ceea ce este abstracțiunea frumuseții absolute, dă privitorului un șoc de uimire și încântare – amestecată cu melancolie. Foarte puține opere de artă exprimă acest lucru, pentru că foarte puține dintre ele se apropie de perfecțiune. Există însă sculpturi în marmură și pietre prețioase ce redau aceasta precum și câteva studii deosebite despre ele, cum ar fi gravurile publicate de către Societatea Amatorilor. Pe măsură ce este privită o astfel de operă, cu atât mai mult crește surprinderea, fiindcă nu apare nici o linie sau o parte a unei linii, a cărei frumusețe să nu depășească orice aducere aminte. De aceea, secretul unei astfel de arte a fost mult timp crezut supranatural, și, foarte aproape de adevăr, sensul de frumusețe pe care îl comunică este mai mult decât uman – este supraomenesc. Înțelesul este că, ceea ce se află în afara vieții existente – este astfel supranatural, cum poate fi orice senzație cunoscută de către om.

Atunci, în ce constă șocul?

Pare straniu și asemănător cu șocul psihic ce apare cu prima experiență de dragoste. Platon a explicat șocul frumuseții ca fiind pe jumătate amintirea impetuoasă a Ideilor Divine ale Lumii. „Cei care văd aici orice imagine sau asemănare a lucrurilor ce există, primesc un șoc ca de fulger și sînt, într-un fel sau altul, scoși din ei înșiși.” Schopenhauer a explicat șocul primei iubiri ca Voința Sufletului Rasei. Psihologia pozitivă a lui Spencer declară în zilele noastre că, cea mai puternică pasiune umană, atunci cînd își face prima sa apariție, este absolut antecedentă oricărei experiențe individuale. Astfel, gîndirea antică și modernă – metafizica și știința – se pun de acord în a recunoaște că, prima senzație profundă de frumusețe umană cunoscută de către om, nu este deloc individuală.

Idealul uman exprimat într-o astfel de artă invocă în mod sigur experiența integrală a celui Trecut păstrat cu sfințenie în viața emoțională a privitorului – a ceva moștenit de la nenumărați strămoși.

Nenumărați, într-adevăr!

Admițînd trei generații la un secol și presupunînd că nu există căsătorii consanguine, un matematician francez estimează că fiecare individ existent într-o națiune ar avea în venele sale sîngele a douăzeci de milioane de contemporani din anul 1000. Sau calculînd din primul an al erei noastre, străbunul unui om de astăzi ar reprezenta un total de optsprezece cvintilioane. Cu toate acestea, ce reprezintă douăzeci de secole pentru timpul unei vieți de om!

Ei bine, emoția de frumusețe, la fel ca toate emoțiile noastre, este cu siguranță produsul moștenit al neînchipuitelor și nenumăratelor experiențe dintr-un trecut fără margini. În fiecare senzație estetică există agitația a trilioane de trilioane de amintiri fantomatice îngropate în solul magic al creierului. De aceea, fiecare om duce în el un ideal de frumusețe, ce nu este decît un compozit infinit de percepții fără viață de formă, culoare și farmec, plăcute odată privirii. Acest ideal în stare latentă – potențial în esență – nu poate fi evocat după dorință, înaintea imaginației. Însă el poate să fie aprins electric la orice sentiment, de către simțurile exterioare vii ale unor afinități vagi. Atunci este simțit acel fior ciudat, trist și fermecător ce însoțește curgerea bruscă înapoi a mareelor de viață și de timp. Și tot atunci, senzațiile milioanei de ani și ale generațiilor nenumărate se adună într-un moment de trăire emoțională.

Acum, artiștii doar ai unei civilizații – Grecia antică – au reușit să producă miracolul separării Idealului de frumusețe al Rasei de sufletele lor, surprinzînd conturul său fluctuant în bijuterie și piatră. Nuditatea, ei au făcut-o divină și încă ne impun să-i simțim divinitatea aproape cum au simțit-o ei înșiși. Poate că au putut face acest lucru pentru că, după cum a sugerat Emerson, ei aveau toate simțurile perfecte. Cu siguranță nu a fost pentru că erau la fel de frumoși ca și propriile lor statui. Nici un bărbat și nici o femeie nu ar putea fi astfel. Este sigur însă că – ei au judecat limpede și au fixat clar idealul lor – complex de nenumărate milioane de amintiri ale farmecului dispărut în ochi și pleoape, gît și obraz, gură și bărbie, corp și membre.

Marmura greacă însăși dă dovadă că nu există nici o individualitate absolută – încît spiritul este în aceeași măsură un amestec al sufletelor, așa cum corpul este alcătuit din celule.

VI

Kyoto, 21 aprilie.

Tocmai au fost finalizate cele mai impresionante exemple de arhitectură religioasă din întreagul imperiu. Marele Oraș al Templelor este acum îmbogățit cu două construcții, probabil niciodată depășite în toate cele zece secole de existență. Una este darul Guvernului Imperial, iar cealaltă reprezintă darul oamenilor de rînd.

Darul guvernului este Daikyoku-den – ridicat pentru a comemora marele festival al lui Kanmu Tennō, al cincizeci și unulea împărat al Japoniei și fondator al Orașului Sacru. Daikyoku-den, dedicat spiritului acestui împărat, este prin urmare un templu Shinto, și cel mai impunător dintre toate templele Shinto. Cu toate acestea, el nu reprezintă o arhitectură Shinto, fiind o reproducere fidelă, la scara inițială, după palatul original al lui Kanmu Tennō. Efectul asupra sentimentului național al acestei magnifice abateri de la formele convenționale și poezia profundă a sentimentului reverențios sugerat, pot fi înțelese pe deplin numai de cei care știu că Japonia este condusă încă de către cei dispăruți. Edificiile templului Daikyoku-den sînt mai mult decît frumoase. Chiar și în acest oraș, cel mai arhaic dintre orașele din Japonia, ele uimesc, spunînd cerului, prin fiecare linie înclinată a acoperișurilor ascuțite, povestea unei epoci trecute și cu atît mai fantastice. Cele mai frapant excentrice părți ale întregului sînt porțile cu două etaje și cinci turnuri – adevărate reverii chinezești, s-ar putea spune. Și în culoare construcția nu este mai puțin ciudat atractivă decît în formă – și aceasta mai ales din cauza folosirii cu delicatețe a țiglelor antice verzi în acoperișul cu mai multe culori. Cu siguranță, spiritul august al împăratului Kanmu Tennō s-ar putea bucura de această fermecătoare evocare a trecutului, prin necromanție arhitecturală!

Darul poporului din Kyoto este însă mai mare. El este reprezentat de splendidul Higashi Honganji – sau templul de est Hongan (Shinshū). Citiitorii din Vest își pot forma o idee despre caracterul său din simpla afirmație că a costat opt milioane de dolari și a necesitat șaptesprezece ani pentru a fi construit. Doar ca dimensiune, el este în mare măsură depășit de alte clădiri japoneze unde nu a fost nevoie de fonduri atât de mari pentru a fi realizate. Oricine este însă familiarizat cu arhitectura templelor budiste din Japonia poate să înțeleagă repede dificultatea de a construi un templu de 42 de metri înălțime, 64 de metri lățime și având lungimea de peste 70 de metri. Din cauza formei sale specifice, și mai ales datorită vastei întinderi a liniilor acoperișului său, Honganji arată chiar mult mai mare decât este în realitate – pare uriaș. În orice țară Honganji ar fi considerat o structură minunată. Există grinzi de 14 metri lungime și groase de un metru și jumătate, iar coloanele sale au trei metri în circumferință. Se poate ghici caracterul decorației interioare doar din expunerea faptului că pictura florilor de lotus pe panourile din spatele altarului principal a costat zece mii de dolari. Aproape toată această muncă minunată a fost făcută cu banii dați de țărani care muncesc din greu. Și totuși, există oameni care cred că budismul este pe moarte!

Mai mult de o sută de mii de țărani au venit pentru a vedea marea inaugurare. Ei s-au așezat în număr mare pe rogojini așternute în curtea vastă. I-am văzut așteptând astfel de la ora trei după-amiază. Curtea era o mare plină de viață. Însă, toată mulțimea aceea trebuia să aștepte pînă la ora șapte pentru începutul ceremoniei, fără băuturi răcoritoare, în soarele fierbinte. Am văzut într-un colț al curții un grup de aproximativ douăzeci de fete tinere – îmbrăcate toate în alb și purtînd șepci albe specifice – și am întrebat cine sînt. Un spectator a răspuns: „Deoarece toți acești oameni trebuie să stea aici mai multe ore, trebuie să ne așteptăm ca unora din ei să li se facă rău. Din acest motiv asistentele acelea au fost aduse aici, pentru a avea grijă de oricine ar putea să sufere. Există, pe lângă acestea, brancarde în așteptare și persoane care să le transporte. De asemenea, se află și mulți medici.”

Am admirat răbdarea și credința. Dar acești țărani ar fi putut să-și iubească cu desăvîrșire templul magnific – de fapt, propria lor creație, atât direct, cît și indirect. Pentru că, nici o mică parte a muncii efective investită în construcții nu a fost făcută pentru dragostea în sine, deoarece grinzile

puternice folosite la acoperiș au fost tractate la Kyoto de pe pantele munților îndepărtați, cu cabluri împletite din părul femeilor și fetelor budiste. Un astfel de cablu, păstrat în templu, depășește 120 metri lungime și are aproape opt centimetri în diametru.

Pentru mine, lecția acestor două monumente magnifice ale sentimentului religios național a sugerat o creștere certă în viitor a puterii etice și valorii acestui sentiment, concomitent cu creșterea prosperității naționale. Sărăcia de moment este explicația reală pentru declinul aparent temporar al budismului. Dar o epocă de mare bogăție va începe. Unele forme exterioare ale budismului trebuie să piară, unele superstiții ale shintoismului trebuie să moară. Adevărurile vitale și cunoașterea se vor extinde, se vor consolida, se vor înrădăcina mai adânc în inima rasei și o vor pregăti puternic pentru încercările mai aspre ale vieții în care va intra.

VII

Kobe, 23 aprilie.

Am vizitat expoziția de pești și tehnologia pescuitului de la Hyōgo, situată într-o grădină de lângă mare. Ea se numește Waraku-en, ceea ce înseamnă „Grădina Păcii și Armoniei.” Aceasta este prezentată ca un decor de grădină din trecut și își merită numele. La marginea ei privești marele golf, pescari în bărci și a lunecarea albă – strălucitoare în lumină – a velelor din depărtare. Peste toate acestea, o concentrare mareață de piscuri, pe care depărtarea le colorase în mov, închidea orizontul.

Am văzut iazuri de forme curioase, pline cu apă limpede de mare, în care înotau pești frumos colorați. M-am dus la acvariul în care, cele mai ciudate feluri de pești înotau după sticlă – pești în formă de zmee jucării, pești în formă de lamă de sabie, pești care păreau că se întorc pe dos și, ceea ce era nostim, pești a trăgători, colorați ca niște fluturi, mișcându-se ca într-un dans al fetelor, fluturînd aripioare în formă de mîneacă.

Am văzut modelele tuturor bărcilor, plaselor, cirligelor, capcanelor de prins pește și coșurilor cu torțe pentru pescuitul nocturn. Am văzut imagini cu fiecare mod de a pescui și, atît imagini, cît și modele cu oameni omorînd balene. Una dintre imagini era înspăimîntătoare – chinurile morții unei balene prinsă într-o plasă gigantică. Bărcile făceau salturi într-un freamăt de spumă roșie, iar un om gol pe spatele monstruos – o singură formă proiectată pe cer – izbea cu o spadă uriașă. Un șuvoi de sînge izvora ca răspuns la lovitură. Alături de mine am auzit părinții unui băiețel japonez explicîndu-i a cestuia imaginea. Mama i-a spus:

„Atunci cînd balena moare, ea vorbește, strigînd pe Domnul Buddha pentru ajutor – *Namu Amida Butsu!*”

M-am dus în altă parte a grădinii, unde se aflau un cerb îmblînzit, un „urs de aur” într-o cușcă, un păun într-un aviariu și o mai mușă. Oamenii

hrăneau cerbul și ursul cu prăjituri, încercau să convingă păunul să-și deschidă coada și chinuiau cumplit maimuța. M-am așezat să mă odihnesc pe veranda unei case de agrement din apropierea volierei, iar japonezii care se uitaseră la imaginea cu balena vinată, s-au îndreptat spre aceeași verandă. L-am auzit imediat pe băiețel spunînd:

„Tată, un pescar bătrîn se află în barca sa. De ce nu merge la Palatul Regelui Dragon al Mării, ca Urashima?”

Tatăl a răspuns: „Urashima a prins o broască țestoasă, care nu era în realitate o broască țestoasă, ci Fiica Regelui Dragon. Prin urmare, el a fost răsplătit pentru bunătatea sa. Însă, acel pescar bătrîn nu a prins nici o broască țestoasă și, chiar dacă ar fi prins vreuna, el este mult prea bătrîn pentru a se căsători. Prin urmare, el nu va merge la Palat.”

Apoi băiatul s-a uitat la flori, la fîntîni, la marea însoțită cu pinzele sale albe, la munții de culoare mov din depărtare și a exclamat:

„Tată, crezi că există vreun loc mai frumos decît acesta în lumea în treagă?”

Tatăl a zîmbit minunat și părea pe cale de a răspunde, dar înainte de a putea vorbi, copilul a strigat, a sărit și a bătut din palmele sale mici, bucurîndu-se că păunul își desfășurase brusc splendoarea sa de coadă. Toată lumea a plecat în mare grabă spre volieră, astfel încît nu am auzit deloc răspunsul la această întrebare serioasă.

Dar, după aceea m-am gîndit că el ar fi putut răspunde astfel:

„Băiatul meu, acest loc este foarte frumos. Însă lumea este plină de frumusețe și pot exista grădini și mai frumoase decît aceasta.

„Dar cea mai frumoasă dintre grădini nu este în lumea noastră. Este Grădina lui Amida, în Paradisul de Vest.

„Și oricine nu face rău cît timp trăiește, poate locui după moarte în Grădina aceea.

„Acolo, Kujaku, divină pasăre a cerului, slăvește cele Șapte Trepte și Cinci Puteri, răsfirîndu-și coada ca un soare.

„Există lacuri cu apă de piatră prețioasă, iar în ele plutesc flori de lotus de un farmec fără nume. Iar din acele flori pornesc neîncetat razele de lumină ale curcubeului și spiritele tuturor Buddha nou-născuți.

„Iar apa, murmurînd printre mugurii de lotus, vorbește sufletelor despre Memoria și Imaginea infinită precum și despre cele Patru Sentimente fără de sfîrșit.

„Și în acel loc nu există nici o diferență între zei și oameni, numai că, în fața splendorii lui Amida chiar și zeii trebuie să se plece, iar toți cîntă imnul de laudă al începutului *«O, Tu al Luminii Nemărginite!»*

„Dar Vocea Riului Celest preaslăvește pentru totdeauna, ca un înmiit psalm, la unison: *«Chiar și aceasta nu este îndeajuns, există încă mai Înalt! Acest lucru nu este real; aceasta nu este Pace!»*”

V

CĂLUGĂRIȚA DE LA TEMPLUL AMIDA

A tunci cînd soțul lui O-Toyo – un văr îndepărtat, adoptat în familia ei pentru dragostea sa – a fost chemat de seniorul său în capitală, ea nu se simțea neliniștită cu privire la viitor. Era doar tristă. Era prima dată de la căsătorie cînd fuseseră separați. Dar își avea tatăl și mama lingă ea, însă și mai drag decît oricare – deși nu ar fi mărturisit nici măcar sie însăși vreodată acest lucru – era fiul ei mic. Mai mult decît atît, ea avea întotdeauna destule de făcut. Trebuiau îndeplinite numeroase îndatoriri casnice și erau multe haine de țesut – de mătase și de bumbac.

O dată pe zi, la o oră fixă, ea aducea pentru soțul absent, în camera lui preferată, puțină mîncare servită ireproșabil pe tăvi lăcuite, delicate – ofrande simbolice, așa cum sînt oferite spiritelor strămoșilor și zeilor¹. Aceste mese erau servite în partea de est a camerei, iar perna pe care se stătea în genunchi era pusă în fața lor. Partea de est fusese aleasă pentru motivul că el plecase spre răsărit. Înainte de a lua mîncarea, ea ridica întotdeauna capacul vasului mic de supă, pentru a vedea dacă exista abur pe partea sa lăcuită din interior. Se spune că, dacă există vapori pe partea interioară a capacului ce acoperă mîncarea oferită astfel, cel care era prețuitul absent se simțea bine. Iar dacă nu se afla nimic, el era mort – semn că numai spiritul său s-a întors să caute hrană. O-Toyo găsisese în fiecare zi capacul aburit.

Copilul era bucuria ei permanentă. Avea trei ani și îi plăcea foarte mult să pună întrebări la care nimeni alții decît zeii știau răspunsurile adevărate. Atunci cînd el dorea să se joace, ea lăsa deoparte munca pentru ca să se joace împreună. Cînd vroia să se odihnească, ea îi spunea povești minunate

1. O astfel de masă, oferită spiritului celui iubit care nu este prezent, se numește *kage-zen*; lit. „tava-umbrei.” Cuvîntul *zen* semnifică, de asemenea, mîncare servită pe o tavă lăcuită – ce are picioare, ca o masă în miniatură. Astfel, pentru *kage-zen*, ar fi poate mai potrivită traducerea „mîncare pentru umbră”.

sau dădea răspunsuri aproape evlavioase întrebărilor sale despre acele lucruri pe care nici un om nu le-ar putea înțelege vreodată. Seara, când lămpile mici erau aprinse în fața imaginilor și tăblițelor sfinte, ea îi învăța buzele să ia forma rugăciunii filiale. După ce îl adormea, își aducea de lucru lângă el, prividu-i farmecul liniștit al feței. Uneori, copilașul zîmbea în vis, iar mama știa că zeița divină Kannon juca cu el jocul umbrelor și murmură atunci invocarea budistă către Fecioara „care își pleacă ochii la murmurul rugăciunii.”

Uneori, în anotimpul cu zilele limpezi, ea urca pe muntele Dakeyama, ducându-și băiețelul în spate. O astfel de excursie îl încinta mult, nu numai din cauza a ceea ce mama lui îl învăța să vadă, dar, de asemenea, pentru ceea ce ea îl învăța să audă. Drumul în pantă ducea printre crînguri și păduri, peste coline cu iarbă, prin apropierea unor pietre neobișnuite. De asemenea, acolo erau flori cu povești în inimi și copaci cu spirite în trunchiul lor. Se auzeau cîntecele porumbeilor – *korup-korup* și *owaō, owaō* – iar cica-dele șuierau, cîntau la flaut și țiuiau.

Toți cei care așteaptă pe cei dragi fac, dacă pot, un pelerinaj la piscul Dakeyama. El este vizibil din orice parte a orașului, iar din punctul său cel mai înalt se pot vedea mai multe provincii. În partea sa cea mai de sus este o piatră aproape de înălțimea și forma unui om, poziționată vertical. Pietricele rotunde sînt puse una peste alta pe ea și înaintea ei. În apropiere există un mic altar Shinto ridicat în amintirea unei prințese din alte vremuri. Pentru că ea a plîns lipsa celui pe care îl iubea și privea de pe acest munte întoarcerea sa, pînă cînd s-a stins de dor, a fost prefăcută într-o piatră. Prin urmare, oamenii au construit altarul, iar cei care așteaptă pe cel drag încă se roagă acolo pentru întoarcerea sa. Așa că, după ce s-au rugat astfel, iau acasă una din pietricelele clădite acolo. Atunci cînd cel iubit se întoarce, aceasta trebuie adusă înapoi în vârful muntelui, împreună cu alte pietricele, pentru o jertfă de mulțumire și de comemorare.

Înainte ca O-Toyo și fiul ei să fi ajuns acasă după o astfel de zi, amurgul se lăsa încet peste ei. Deoarece drumul era lung, iar amîndoi trebuiau să se ducă și să se întoarcă cu barca prin pustietate sau prin cîmpurile de orez din jurul orașului, călătoria era încheată. Cîteodată stelele și licuricii le luminau drumul, uneori și luna, iar O-Toyo cînta încet băiatului cîntecul pe care și copiii din Izumo îl cîntă lunii:

Nono-San,
 Micuță doamnă Lună,
 ce vîrstă ai?
 „Treisprezece zile,
 Treisprezece și nouă.”
 Ești deci încă tinără,
 și poate de aceea,
 briul tău roșu-aprins,
 este atît de frumos legat¹.
 Dar briul alb și frumos
 din jurul șoldurilor,
 îl vei da calului?
 „O, nu, nu!”
 Îl vei da vacii?
 „O, nu, nu!”²

1. Deoarece un *obi* sau briu foarte viu colorat poate fi purtat doar de către copii.

2. Nono-San,

sau

O-Tsuki-San
 Ikutsu?
 „Jû-san –
 Kokonotsu.”
 Sore wa mada
 Wakai yo,
 Wakai ye mo
 Dôri
 Akai iro no
 Obi to,
 Shire iro no
 Obi to
 Koshi ni shanto
 Musun de.
 Uma ni yaru?
 „Iyaiya!”
 Ushi ni yaru?
 „Iyaiya!”

Pină la noaptea albastră se ridică, din toate colțurile umede ale cimpurilor lucrate, corul clocotitor ce părea însăși vocea pământului – orăcăitul broaștelor. Iar O-Toyo deslușea copilului silabele sale: *Me kayui! Me kayui!* „Mi se închid ochii, vreau să dorm.”

Toate acestea erau orele lor fericite.

II

Apoi de două ori, în răstimpul a trei zile, acei stăpîni ai vieții și ai morții, ale căror drumuri aparțin misterelor veșnice, au lovit în inima ei. Prima dată i s-a spus că soțul ei drag, pentru care ea se rugase adesea, nu se va întoarce vreodată la ea – se întorsese în țărîna din care toate formele de viață sînt împrumutate. Iar în scurt timp, băiatul ei a căzut într-un somn atît de adînc, încît medicul chinez nu l-a mai putut trezi. Ea a aflat aceste lucruri așa cum vezi formele fulgerelor. Între fulgere și dincolo de ele, era întunericul absolut în care se află mila zeilor.

Toate acestea au trecut, iar ea s-a ridicat pentru a întîlni un dușman numit Memorie. Înaintea celorlalți, își putea păstra aceeași expresie, plăcută și zîmbitoare, ca întotdeauna. Însă, atunci cînd rămînea singură cu acest vizitator, era mult mai puțin puternică. Ea aranja jucării mici, întindea hăinuțe de copii pe rogojini și se uita la ele, vorbindu-le în șoaptă și zîmbind în liniște. Însă zîmbetul se termina întotdeauna într-un hohot de plîns, sălbatic și pătrunzător, în timp ce se izbea cu fruntea de podea, punînd întrebări prostești zeilor.

Într-o zi i-a trecut prin minte o consolare ciudată – ritualul pe care oamenii îl numesc *Toritsu-banashi* – evocarea morților. Ar putea oare să-și cheme înapoi băiatul, măcar pentru puțin timp? Poate i-ar chinui astfel sufletul mic, dar, de dragul ei, nu ar accepta el să suporte un moment de durere? Cu siguranță!

[Pentru a rechema morții, cineva trebuie să meargă la un preot – budist sau shintoist – care știe ritualul incantației. Iar tableta mortuară, *ihai*, a celui decedat, trebuie adusă la acel preot.

Apoi se efectuează ceremonii de purificare: se aprind luminări, iar tămâia este arsă înaintea tabletei mortuare. Se recită rugăciuni sau părți de sutra și se aduc ofrande de flori și de orez. Însă, în acest caz, orezul nu trebuie să fie fiert.

Atunci când totul a fost pregătit, preotul, luând în mîna stîngă un instrument în formă de arc, îl lovește rapid cu mîna sa dreaptă, invocînd numele mortului și strigînd *Kitazo yo! kitazo yo! kitazo yo!*, adică, „Eu am venit!”. În timp ce strigă, tonul vocii sale se schimbă treptat, pînă cînd devine chiar vocea persoanei decedate – deoarece spiritele intră în el.

Atunci morții vor răspunde întrebărilor repede adresate, dar vor striga fără întrerupere: „Grăbește-te, grăbește-te, reîntoarce-mă este dureroasă și am doar puțin timp pentru a rămîne!” După ce au răspuns, spiritele pleacă, iar preotul se prăbușește, pierzîndu-și conștiința.

Nu este însă bine să chemi morții, deoarece atunci cînd se duc înapoi, condiția lor se înrăutățește. Revenind în lumea subpămînteană, ei trebuie să ocupe o poziție inferioară celei avute pînă atunci.

În zilele noastre, aceste ritualuri nu sînt permise de lege. În trecut ele consolau, dar legea este bună și justă – întrucît există oameni dispuși să nesocotească voința divină, aflată în inimile oamenilor.]

Așa s-a întîmplat ca O-Toyo să se găsească într-o noapte înăuntrul unui templu mic de la marginea orașului – stînd în genunchi înaintea tabletei mortuare a băiatului ei și ascultînd ritualul incantației. Și, imediat, de pe buzele preotului oficianț s-a auzit o voce pe care ea credea că o cunoaștea – o voce iubită, mai presus de oricare – însă estompată și foarte slabă, ca un suspin în vînt.

Iar vocea subțire i-a strigat

„Întreabă repede, repede, mamă! Întunecat este drumul și lung, iar eu nu mai pot rămîne.”

Apoi, tremurînd, ea a întrebato:

„De ce trebuie să port durere pentru copilul meu? Care este dreptatea zeilor?”

Și acolo, ea primit răspunsul:

-
1. De unde vine vorba în Izumo, despre unul care își anunță de prea multe ori sosirea: „vorbește ca și cum ar chema morții!” – *toritsubanashi no yō na*.

„O, mamă, nu mă plinge astfel! Că am murit, a fost numai ca tu să trăiești. Pentru că anul a fost unul de boală și de durere – și mi-a fost dat mie să știu că tu trebuia să mori. Am obținut prin rugăciune ca eu să îți iau locul¹.

„O, mamă, nu plinge pentru mine! Nu este bunătate de a plinge pentru cei morți. Peste Riul de Lacrimi² drumul lor este, iar când mamele lor plîng, el iese din matcă. Atunci, sufletul nu poate trece, doar trebuie să rătăcească înapoi și încolo.

„De aceea, te rog, nu te întrista, O, mama mea! Dă-mi doar puțină apă, uneori.”

1. *Migawari*, „înlocuitor” este termenul religios.

2. „*Namida no Kawa*.”

III

Din ceasul acela ea nu a mai fost văzută plingind. Își îndeplinea cu gingășie îndatoririle ei de fată, fără efort și în tăcere, ca și în zilele de odinioară.

Anotimpurile au trecut și tatăl ei a crezut de cuviință să găsească un alt soț pentru ea. De aceea, i-a spus mamei:

„În cazul în care fiica noastră ar avea din nou un fiu, aceasta va fi o mare bucurie pentru ea ca și pentru noi toți.”

Dar mama înțeleaptă a răspuns:

„Fata nu este nefericită. Este imposibil ca să se căsătorească din nou. A devenit ca un copilăș, neștiind nimic de neca zuri sau de păcat.”

Era adevărat că ea încetase să cunoască adevărata durere. Începuse să arate o slăbiciune ciudată pentru lucrurile foarte mici. Mai întâi, patul i se păruse prea mare – poate, datorită percepției de spațiu neocupat, în urma pierderii copilului. Apoi, zi de zi, alte lucruri păreau să se mărească: locuința însăși, camerele familiare, firida și vasele mari pentru flori – chiar și ustensilele casnice. Ea dorea să-și mănince orezul cu bețișoare în miniatură, dintr-un bol foarte mic, așa cum fac copiii.

Acestea erau toanele ei amuzante, dar în alte privințe nu era capricioasă. Bătrînii se sfătuiau neîncetat în privința ei. În cele din urmă, tatăl a spus:

„Ar fi dureros ca fiica noastră să trăiască printre străini. Însă pe măsură ce îmbătrânim, putem să o părăsim în curînd. Poate că ar fi posibil să ne îngrijim de bani, pentru a face din ea o călugăriță. Am putea construi un templu mic pentru ea.”

A doua zi, mama a întrebat-o pe O-Toyo:

„Nu ai vrea să devii o călugăriță sfîntă și să trăiești într-un templu foarte, foarte mic, cu un altar foarte mic și imagini mici ale lui Buddha? Noi am putea fi întotdeauna aproape de tine. Dacă dorești acest lucru, putem să găsim un preot care să te învețe sutrele.”

O-Toyo și-a dorit aceasta și a cerut ca rochia ei de călugăriță să fie extrem de mică. Însă mama i-a spus:

„Totul poate fi făcut foarte mic, în afară de rochia călugăriței. Ea trebuie să poarte haine mari – aceasta este legea lui Buddha.”

Astfel, ea a fost convinsă să poarte aceeași îmbrăcăminte ca și celelalte călugărițe.

IV

Au construit pentru ea un mic An-dera sau Templul Călugăriței, într-o curte goală în care se afla cîndva un templu mai mare numit Amida-ji. An-dera a fost, de asemenea, numit Amida-ji și a fost dedicat lui Amida-Nyōrai și altor Buddha. Acesta a fost înzestrat cu un altar foarte mic și cu un mobilier de altar în miniatură. Pe un pupitru mic era o copie minusculă a sutrelor. Se aflau, de asemenea, panouri, clopote și kakemono foarte mici. Ea a locuit acolo mult timp după ce părinții ei au murit. Oamenii au numit-o Amida-ji no Bikuni – ceea ce înseamnă Călugărița de la Templul Amida.

La mică distanță de poartă era o statuie a lui Jizō. Acest Jizō era un Jizō aparte – prietenul copiilor bolnavi. Înaintea lui se puteau vedea aproape întotdeauna ofrande de prăjituri mici de orez. Aceasta însemna că undeva era un copil bolnav pentru care se făceau rugăciuni, iar numărul prăjiturilor de orez semnifica numărul anilor copilului. Cel mai adesea, erau puse doar două sau trei prăjituri, rareori se aflau șapte sau zece. Amida-ji no Bikuni avea grijă de statuie și îi aducea ofrande de tămîie și flori din grădina templului – pentru că era o mică grădină în spatele templului An-dera.

După ce își făcea plimbarea de dimineață cu bolul său de milostenii, se așeza înaintea unui război de țesut foarte mic, pentru a țese o pînză mult prea îngustă ca să poată fi utilizată cu adevărat. Țesăturile sale erau cumpărate însă întotdeauna de anumiți negustori care îi cunoșteau povestea. Aceștia îi făceau cadouri cupe foarte mici, vase mărunte de flori și arbori pitici pentru grădină.

Ea se simțea cel mai bine în compania copiilor, iar aceasta nu-i lipsea niciodată. Viața copilului japonez se desfășoară, de obicei, în curțile templelor. Copiii din curtea templului Amida-ji au avut parte de multe copilării fericite. Toate mamele de pe strada aceea își doreau ca micuții lor să se joace acolo, dar îi atenționau să nu ridă de Bikuni-San. „Uneori, comportamentul

ei este ciudat”, ar fi spus ele, „dar aceasta se datorează faptului că ea a avut odată un fiu mic, care a murit, iar durerea a devenit prea mare pentru inima ei de mamă. Așa că, trebuie să fiți foarte buni și respectuoși cu ea.”

Copiii erau buni, dar nu destul de respectuoși, în sensul reverențios. Ei știau mai bine cum să se poarte. Întotdeauna o numeau „Bikuni-San” și o salutau prietenos, dar altfel o tratau ca pe unul de ai lor. Se jucau împreună, iar ea le dădea ceai în cupe extrem de mici, le făcea o mulțime de prăjituri de orez, nu cu mult mai mari decât boabele de mazăre și le făcea la războiul ei de țesut hăinuțe de bumbac și de mătase pentru păpuși. Astfel, ea a devenit sora lor adoptivă.

Copiii s-au jucat cu ea în fiecare zi, pînă au crescut prea mari pentru a se juca și au părăsit curtea templului Amida, pentru a începe munca amară a vieții. Ei au devenit părinții copiilor pe care i-au trimis să se joace în locul lor. Aceștia au învățat să o iubească pe Bikuni-San, așa cum au făcut și părinții lor. Iar Bikuni-San a trăit să se joace cu copiii copiilor acelor copii care își aminteau cînd a fost construit templul ei.

Oamenii aveau grijă deosebită ca ea să nu ducă lipsă de nimic. Întotdeauna i s-a dat mai mult decît avea nevoie. Astfel, ea era la fel de bună cu copiii, pe cît și-ar fi dorit, și putea să hrănească excesiv anumite animale mici. Păsările își făceau cuibul în templul ei, îi mîncău din mînă și învățaseră să nu se cațere pe capetele zeilor Buddha.

La cîteva zile după înmormîntarea ei, am primit vizita unui grup mare de copii. O fetiță de nouă ani a vorbit în numele lor:

„Domnule, avem o rugăminte de dragul lui Bikuni-San, care a murit. O *haka*¹ foarte mare a fost făcută pentru ea. Este o *haka* foarte frumoasă. Însă noi vrem să îi facem o *haka* mică, deoarece atunci cînd eram cu ea, de multe ori ne-a spus că i-ar plăcea o *haka* foarte mică. Iar cioplitorul de piatră a promis să o facă pentru noi, și chiar să o facă foarte frumoasă, dacă putem să-i aducem banii pentru lucrare. De aceea, vă rugăm respectuos să ne dați ceva.”

„Desigur”, am spus. „Dar acum, nu veți mai avea unde să vă jucați.”

Fetița a răspuns, zîmbind:

1. Piatră de mormînt.

„Ne vom juca în continuare în curtea templului Amida. Ea este înmormintată acolo. Ea ne va auzi jucându-ne și se va bucura.”

VI

DUPĂ RĂZBOI

Hyōgo, 5 mai, 1895.

In această dimineată, Hyōgo se scâldea în splendoarea unei lumini cu o claritate de nedescris – lumina ireală a primăverii oferind un fel de farmec spectral lucrurilor din depărtare ce se văd prin ea. Formele rămân conturate, dar sînt aproape idealizate de culorile estompate ce nu le aparțin. Dealurile mari din spatele orașului aspiră la o senină splendoare de nuanțe ce par o imagine fantomă a azurului, mai degrabă decît însuși albastrul cerului.

Deasupra pantei de culoare gri-albăstruie de acoperișuri din țiglă este o vastă tremurare și fluturare de forme extraordinare – un spectacol, nu întru totul nou pentru mine, însă întotdeauna fermecător. Pretutindeni plutesc – legați de prăjini foarte înalte – pești imenși de hîrtie viu colorată, ce par a fi în viață, după cum arată și se mișcă. Ei au în general între 1,5 m pînă la 4,5 m în lungime, dar ocazional am văzut un puiuț de abia 30 cm atașat de coada unui pește mult mai mare. Pe unele prăjini sînt agățați patru sau cinci pești, la înălțimi proporționale cu dimensiunile peștelui, cel mai mare fiind întotdeauna în partea de sus. Aceste lucruri au forme și culori atît de atrăgătoare, încît sînt întotdeauna surprinzătoare pentru un străin, atunci cînd le vede prima dată. Firele ce le susțin sînt fixate pe cap, iar vîntul, ce intră pe gura deschisă, nu numai că le umflă corpul, dîndu-i o formă perfectă, dar îl și ondulează – ridicîndu-l și coborîndu-l, întorcîndu-l și răsucindu-l, întocmai ca un pește adevărat ce dă din coadă și își mișcă impecabil aripioarele. În grădina vecinului meu din apropiere, există două exemplare foarte delicate. Unul are o burtă portocalie și un spate albastru-gri; celălalt este tot o tentă argintie, iar ambii au ochii mari și ciudați. Deoarece ei înoată spre cer, freamătul mișcării lor este ca sunetul vîntului într-o trestie. Puțin mai departe văd un alt pește foarte mare, cu un băiețel de culoare roșie agățat de spate. Băiatul acela roșu îl reprezintă pe Kintoki, cel mai puternic dintre toți copiii

născuți vreodată în Japonia, care, atunci cînd era copil, s-a luptat cu urșii și a pus capcane pentru păsările spiriduș.

Toată lumea știe că acești crapi de hîrtie, sau *koi*, sînt ridicați în luna mai, doar în perioada festivalului important ce marchează nașterea băieților. Prezența lor deasupra unei case semnifică nașterea unui fiu, simbolizînd speranța părinților că băiatul lor va fi capabil să iasă cîștigător în drumul său în lume, împotriva tuturor obstacolelor – întocmai ca un adevărat *koi*, marele crap japonez, ce urcă riuri repezi împotriva curentului. În multe părți din sudul și vestul Japoniei se pot vedea foarte rar acești *koi*. Mai degrabă se observă steaguri foarte lungi și înguste făcute din pînză de bumbac, numite *nobori*, ce sînt fixate perpendicular, ca și cum ar fi vele. Acestea au traverse și inele mici la capătul prăjinii din bambus și desene în culori diferite pentru *koi*, sub formă de vârtej – sau de Shōki, cuceritorul demonilor – sau de pini – sau de broaște țestoase – sau de alte simboluri prielnice.

Dar, în această primăvară strălucitoare a anului japonez 2555, *koi* ar fi putut fi înțeles și ca un simbol mai vast decât speranța de părinte – marea încredere a unei națiuni regenerată prin război. Renașterea militară a Imperiului – ziua de naștere adevărată a Noii Japonii – a început cu cucerirea Chinei. Războiul se încheiase, viitorul, deși întunecat, pare promițător. Oricât de cumplite ar fi obstacolele în calea unor realizări mai avântate și mai durabile, Japonia nu are nici temeri, nici îndoieli.

Poate că pericolul ce va veni este chiar în această imensă încredere în sine. El nu este un sentiment nou creat de victorie, ci un sentiment al rasei, pe care victorii repetate nu au făcut decât să-l consolideze. Din momentul declarației de război, nu a existat niciodată nici cea mai mică îndoială asupra victoriei finale. A fost un entuziasm universal și profund, dar fără semne exterioare de agitație emoțională. Oamenii au început să scrie cronici despre victoriile Japoniei, iar acestea – publicate în periodice, săptămânale sau lunare și ilustrate cu litocromatografii sau cu desene imprimate de pe matrițele de lemn – erau vândute în toată țara cu mult înainte ca orice observator străin să fi putut să se aventureze, pentru a prezice rezultatele finale ale campaniei. De la început pînă la sfîrșit, națiunea a fost sigură de propria-i putere și de neputința Chinei. Producătorii de jucării au aruncat deodată pe piață armate de mecanisme ingenioase, reprezentînd soldați chinezi în fugă sau doborîți de trupele japoneze sau legați împreună de părul lor ca prizonieri, cerînd îndurare generalilor renumiți. Jucăriile militare demodate, reprezentînd samurai în armură, au fost înlocuite de figurine – de lut, de lemn, de hirtie sau de mătase – ale cavaleriei, ale infanteriei sau ale artileriei japoneze. De asemenea, existau modele de forturi și baterii precum și modele pentru nave de război. Asaltul condus de brigada Kumamoto asupra celor care apărau Port Arthur a fost subiectul unei jucării mecanice ingenioase. O alta, nu mai puțin reușită, reitiera lupta dintre Matsushima Kan și navele blindate

chinezești. Au fost vândute, de asemenea, un număr enorm de jucării arme de foc, aruncînd dopuri prin intermediul aerului comprimat, cu un pocnet puternic, o mulțime de săbii jucării și nenumărate petarde, ale căror explozii îmi reaminteau de tumultul de fanfaronadă al unui anumit revelion în New Orleans. Anunțul fiecărei victorii a dus la producerea și vînzarea unor cantități imense de gravuri colorate, executate grosolan și ieftin, ilustrînd adesea doar fanteziile artistului. Ele însă erau bine potrivite pentru a stimula dragostea poporului pentru glorie. Au apărut, de asemenea, seturi minunate de figuri pentru jocul de șah, fiecare piesă reprezentînd un ofițer sau soldat chinez, respectiv japonez.

În același timp, teatrele au sărbătorit războiul într-o manieră mult mai completă. Nu este nici o exagerare să afirm că aproape fiecare episod al campaniei a fost repetat pe scenă. Actori au vizitat chiar cîmpurile de bătălie pentru a studia scenele de luptă, precum și atmosfera în care acestea se desfășurau. Ei s-au obișnuit să înfățișeze realist, cu ajutorul unor viscole artificiale, greutățile întîmpinate de armata din Manciuria. Fiecare faptă de bravură a fost dramatizată aproape imediat ce fusese semnalată. Moartea gornistului Shirakami Genjirō¹, curajul triumfător al lui Harada Jiukichi, care a escaladat o fortificație și a deschis o poartă de cetate camarazilor

-
1. În bătălia de la Song-Huan, unui gornist japonez pe nume Shirakami Genjirō i s-a ordonat să sune atacul (*suzume*). El a sunat o singură dată, deoarece un glonte i-a trecut prin plămîni, aruncîndu-l la pămînt. Camarazii săi de arme au încercat să-i ia goarna deoparte, vîzînd că rana era fatală. El însă le-a smuls-o, a dus-o la buze și a sunat încă o dată atacul, cu toată forța, după care a căzut mort. Îndrăznesc să redau această traducere aproximativă a unui cîntec ce este cîntat acum de orice soldat și orice elev din Japonia:

SHIRAKAMI GENJIRŌ

(după balada militară japoneză, *rappa-no-hibiki*.)

În alte timpuri decît acum
trebuia traversat torentul Anjo
dar acum, sub ploaia de gloanțe
apele sale clocotesc și se agită

Altă dată, să treci acel torent
era o joacă de băieți;
dar orice bărbat prin sînge trebuie să meargă
cînd trece astăzi Anjo

săi, eroismul celor paisprezece soldați care nu au cedat în fața a trei sute de infanteriști, șarja încununată de succes a unor hamali neînarmați împotriva unui batalion chinez – toate acestea și alte evenimente de luptă au fost prezentate în o mie de teatre. O imensitate de lumini multicolore, imprimate cu fraze exprimând încurajare patriotică sau credință, glorificau succesul armatelor imperiale și încantau privirile soldaților care plecau cu trenul, de la cîmpul de instrucție la cel de luptă. În Kobe – traversat continuu de trupe – astfel de iluminații au continuat noapte de noapte, timp

Goarna sună – peste torent și flacăra
 provoacă frontul de oțel –
deasupra bătăliei încheștate trece
 năvalnicul apel de goarnă
De ce a încetat chemarea goarnei?
 de ce nu cheamă încă o dată?
de ce semnalul ce ne îmbărbăta cîndva
 de-abia se aude acum?
Atunci cînd goarna a încetat să sune
 în piept s-a oprit lovitura –
atunci cînd sunetul se auzea încet, singele
 țîșnea din buzele care suflau
Lovit de moarte, se înalță din nou gornistul!
 se pleacă peste arma sa –
chemarea din goarnă să sune încă o dată
 înainte ca viața-i să ia sfîrșit
Și ce dacă a căzut trupul sfărîmat?
 spiritul se avîntă liber
prin Cer și Pămînt să sune din nou
 chemarea armelor pentru Victorie!
Depart, dincolo de țărîmul nostru, un semn
 onorează acum căderea sa –
însă 40 de milioane de frați de sînge
 au auzit chemarea aceea de goarnă
Camarade! – peste munți și mări
 astăzi goarna ta răsună
în 40 de milioane de inimi credincioase
 la o mie de mile depărtare!

de săptămîni întregi, iar locuitorii fiecărei străzi au contribuit în continuare pentru steaguri și arcuri de triumf.

În afară de aceasta, gloria războiului era sărbătorită, în moduri mai durabile, de diferite industrii mari ale țării. Victorii și evenimente de sacrificiu eroic au fost comemorate în porțelan, în piese de metal și în țesături costisitoare, ca și în modele noi de plicuri și de hirtie pentru scrisori. Ele au fost reprezentate pictural în cusăturile pentru *haori*¹, pe batistele femeilor și pe *chirimen*², în broderia centurilor, pe modelele cămășilor de mătase și ale hainelor purtate de copii la sărbători – fără a mai vorbi despre stampe și prosoape. Toate acestea erau reprezentate în numeroase lucruri lăcuite, pe marginile și capacele cutiilor sculptate, pe butonii de la manșete, în modelele agrafelor de păr și ale pieptenilor pentru femei, chiar și pe bețișoarele de mîncat. Mănunchiuri de scobitori în cutii mici au fost oferite pentru vânzare, fiecare scobitoare avînd gravată pe ea un poem diferit de război, scris cu un text microscopic. Și pînă în momentul cînd s-a semnat acordul de pace sau cel puțin pînă în momentul încercării demente făcută de un *soshi*³ – de a omori pe diplomatul plenipotențiar chinez în timpul negocierilor – toate lucrurile s-au întîmplat așa cum poporul ar fi dorit și ar fi sperat.

Dar, de îndată ce condițiile de pace au fost anunțate, Rusia a intervenit, asigurîndu-se de sprijinul Franței și al Germaniei, pentru a intimida Japonia. Coaliția nu a întîmpinat vreo opoziție; guvernul părea că practică *jūjutsu* și respingea perspectivele cu o neașteptată lipsă de fermitate. Japonia încetase de mult de a nu se simți în largul ei referitor la propria putere militară. Puterea ei de rezervă este, probabil, mult mai mare decît a fost vreodată recunoscută,

-
1. *Haori* este un fel de jachetă, purtată atît de bărbați, cit și de femei. Cusăturile lor au modele deosebit de frumoase.
 2. *Chiri men* este o mătase crep, costisitoare și trainică.
 3. *Soshi* este unul dintre blestemele moderne ale Japoniei. Ei sînt în mare parte foști studenți, care își cîștigă existența angajîndu-se ca partizani zgomotoși ai terorii. Politicienii îi folosesc, fie împotriva *soshi* angajați de adversari, fie ca bătăuși în timpul alegerilor. Persoane fizice îi angajează uneori pentru protecție. Ei au figurat în cele mai multe din rundele electorale ce au avut loc în ultimii ani în Japonia și, de asemenea, au fost implicați într-o serie de atacuri efectuate asupra unor personalități proeminente. Cauzele ce au produs nihilismul în Rusia au multe caracteristici asemănătoare cauzelor ce au dus la formarea clasei moderne de *soshi* din Japonia.

iar sistemul educațional, cu cele douăzeci și șase de mii de școli, este ca o enormă mașină de perforat. Pe teritoriul propriu ea s-ar fi putut confrunta cu orice putere străină. Marina militară era punctul său slab și de acest lucru Japonia era pe deplin conștientă. Exista o flotă extraordinară de crucișătoare mici și ușoare, bine comandate. Amiralul ei, fără a pierde un singur vas, a anihilat flota chineză în două bătălii. Această flotă nu era însă suficient de puternică pentru a face față forței navale combinate a celor trei puteri europene, iar floarea armatei japoneze se afla dincolo de mare. Momentul cel mai potrivit pentru intervenție a fost ales astfel cu perfidie și probabil intenția era mai mult decît de intervenție. Navele de linie rusești bine înarmate erau pregătite pentru luptă, și numai acestea singure ar fi putut copleși flota japoneză, deși victoria ar fi fost una costisitoare. Acțiunea Rusiei a fost însă dintr-o dată frînată de ferma declarație de simpatie pentru Japonia, venită din partea Angliei. În cîteva săptămîni Anglia ar fi putut aduce în apele asiatice o flotă capabilă de a zdrobi într-o singură luptă de scurtă durată toate navele blindate adunate de coaliție. Iar o singură lovitură de tun a unui crucișător rusesc ar fi aruncat întreaga lume în război.

Dar, în marina japoneză exista o impetuoasă dorință de a lupta cu cele trei puteri ostile, deodată. Ar fi fost o luptă importantă, pentru că nici un comandant japonez nu ar fi visat vreodată să capituleze și nici o navă japoneză nu și-ar fi făcut de rușine steagul. Armata era la fel de dornică de război. A fost nevoie de toată fermitatea guvernului pentru a stăvili națiunea. Libertatea de exprimare a fost limitată, iar presa a fost redusă la tăcere. Prin revenirea la China a peninsulei Liao-Tung, în schimbul unei creșteri compensatorii a despăgubirilor de război impuse anterior, pacea a fost asigurată. Într-adevăr, guvernul a acționat cu o înțelepciune fără cusur. În această perioadă de dezvoltare a Japoniei, un război costisitor cu Rusia putea avea consecințele cele mai dezastruoase pentru industrie, comerț și finanțe. Mîndria națională a fost însă profund rănită, iar țara își poate ierta anevoie conducătorii.

III

Hyōgo, 15 mai, 1895.

Nava Matsushima Kan, întoarsă din China, este ancorată înainte de Grădina Dorinței de Pace. Nu este o navă de dimensiuni mari, deși faptele ei de arme sînt mărețe. Cu siguranță însă, ea arată extraordinar așa cum apare în lumina clară – o fortăreață de piatră gri făcută din oțel ce se profilează pe cerul albastru. S-a dat voie ca nava să fie vizitată de cetățenii încințați, care fac tot ce le stă în putință pentru această ocazie, ca și cum ar fi un festival al templului, iar eu mi-am îngăduit să-i însoțesc pe unii dintre ei. Toate bărcile din port par să fi fost închiriate pentru oaspeți, atît de mare este mulțimea care se revarsă asupra cuirasatului, atunci cînd ajungem. Nu este posibil ca un număr atît de mare de vizitatori să urce la bord în același timp, iar noi trebuie să așteptăm pînă cînd sute dintre ei sînt primiți pe navă și apoi conduși înapoi la chei. Însă așteptarea în aerul rece este plăcută, iar spectacolul bucuriei populare merită să fie văzut. Ce înghesuială înflăcărată cînd îți vine rîndul! Ce furnicar, ce îngrămădire și ce agățare! Două femei sînt împinse peste bord și sînt salvate de marinari. Ele nu regretă căderea în mare, deoarece se pot lăuda de acum că își datorează viața oamenilor de pe Matsushima Kan! De altfel, nu s-ar fi putut îneca, pentru că un număr mare de barcaii au grijă de cei care cad în apă.

Dar ceva de o importanță mai mare pentru națiune decît viața a două tinere se datorează într-adevăr bărbaților de pe Matsushima Kan, iar poporul încearcă să-l restituie așa cum se cuvine, cu dragoste – deoarece cadorurile, pe care mii le-ar aduce, sînt interzise de regulamentul militar. Ofițerii și echipajul trebuie să fie extenuați, dar atît mulțimea cît și întrebările sînt suportate cu o amabilitate fermecătoare. Totul este prezentat și explicat în detaliu: tunul uriaș de treizeci de centimetri, cu aparatele de încărcare și utilajele de dirijare; bateriile cu tragere rapidă; torpilele, împreună cu

lansatoarele lor; lanterna electrică, cu mecanismul său de căutare. Chiar și eu, deși un străin, necesitînd de altfel un permis special, sînt condus peste tot, atît pe punte cît și în interiorul navei, ba chiar mi s-a permis să arunc o privire pe furiș la portretele Maiestăților lor Imperiale din cabina amiralului. De asemenea, mi s-a spus povestea emoționantă a mării bătălii de la Yalu. Între timp, bătrînii cu chelie și femeile cu copii din port dețin, pentru cea mai bună zi din viața lor, comanda vasului Matsushima. Ofițerii, cadeții și marinarii nu precupețesc nici un efort pentru a face lumea mulțumită. Unii vorbesc cu bunicii, alții îi lasă pe copii să se joace cu minerele săbiilor sau îi învață cum să-și arunce mîinile în sus și să strige „*Taikoku Banzai!*” Iar pentru mamele obosite au fost întinse rogojini, pe care se pot așeza la umbra dintre punți.

Aceste punți, în urmă cu doar cîteva luni, erau acoperite de singele oamenilor curajoși. Petele întunecate ce sînt vizibile ici și colo, încă rezistă curățirii abrazive. Oamenii le privesc cu o atenție respectuoasă. Nava amiral a fost de două ori lovită de obuze enorme, iar părțile ei vulnerabile au fost străpunse de o vijelie de proiectile mici. Ea a purtat greul misiunii și a pierdut aproape jumătate din echipajul ei. Privită din afară, cuirasa ei nu prezintă cicatrici adînci, pentru că plăcile metalice distruse fuseseră înlocuite. Ghidul meu îmi arată însă cu mîndrie reparațiile numeroase de pe punți, arborada de oțel ce susținea platformele de tragere, coșul de fum – precum și deformările groaznice ale bordajului, din care se răsplineau numeroase crăpături înspre piciorul de oțel al blindajului barbetai. El ne arată, mai departe, traiectoria unui proiectil de 31 de centimetri ce a străpuns nava. „Cînd a venit,” ne spune el, „șocul a aruncat oamenii în aer pînă aici” (mina lui arăta undeva la peste 60 cm deasupra punții). „În același moment totul s-a întunecat, de nu îți puteai vedea măcar mina. Apoi am constatat că unul din tunurile de la tribord fusese distrus, iar servanții săi omoriți. Am avut 40 de oameni uciși pe loc și foarte mulți răniți. Nimeni din acea parte a navei nu a scăpat. Puntea era în flăcări, pentru că o mulțime de muniție adusă pentru tunuri a explodat, încît, a trebuit să luptăm și să stingem focul, în același timp. Fiecare bărbat grav rănit lupta, avînd pielea arsă pe mîini și pe față, ca și cum nu ar fi simțit nici o durere, iar muribunzii ajutau ca apa să ajungă la locul incendiului. Am făcut însă ca Ting-Yuen să fie redus la tăcere, cu încă o lovitură dată de tunul cel mare. Chinezii au avut tunari europeni, care i-au ajutat. Dacă nu ar fi trebuit să luptăm împotriva tunarilor occidentali, *victoria noastră ar fi fost prea ușor dobîndită.*”

El a spus adevărul. Nimic în această zi de primăvară splendidă nu ar fi putut să facă plăcere echipajului de pe Matsushima Kan, decît o comandă clară de acţiune pentru a ataca crucişătoarele mari ruseşti, aflate în largul coastei.

IV

Kobe, 9 iunie.

Anul trecut, în timp ce călătoream de la Shimonoseki spre capitală, am văzut multe regimente în drumul lor spre câmpul de luptă, toate echipate cu uniforme albe, pentru că sezonul cald nu se terminase încă. Soldații aceia aveau mai mult aspectul studenților cărora le predasem la universitate (mulți, într-adevăr, abia terminaseră școala), încît nu puteam să-mi stăpinesc sentimentul că era crud să trimiți astfel de tineri la luptă. Fețele lor copilăroase erau atît de sincere, atît de vesele, atît de evident neștiutoare de evenimentele triste ale vieții! „Nu-ți fă griji pentru ei”, a spus un coleg de la limba engleză, care călătorea împreună cu mine – „ei se vor evidenția în mod deosebit.” „Știu”, a fost răspunsul meu; „dar mă gîndesc la febră, la îngheț și la iarna manciuriană, deoarece acestea sînt mult mai de temut decît puștile chinezilor¹.”

Chemarea goarnelor, adunarea oamenilor la lăsarea întunericului, stingerea, toate acestea au fost, timp de mulți ani, unele dintre plăcerile mele în serile de vară într-un oraș japonez cu garnizoană. În timpul lunilor de război însă, acele note lungi și jalnice ale ultimului apel m-au impresionat altfel. Nu știu dacă melodia este specifică, mă gîndeam însă că uneori a fost cîntată, cu un sentiment anume. Iar atunci cînd era intonată la lumina stelelor, sunetele felurite și divers combinate aveau o melancolie și un farmec ce nu puteau fi uitate. Și aș fi vrut să visez la fantomele gorniștilor, adunînd tinerețea și puterea oștirilor în liniștea întunecată a odihnei cele veșnice.

1. Numărul total de japonezi uciși în luptă, de fapt, începînd cu lupta de la Asan pînă la capturarea insulelor Pescadores, a fost de doar 739. Însă cei care au murit din alte cauze, pînă cel tîrziu la data de 8 iunie, în timpul ocupației Formosei, au fost 3148. Dintre aceștia, 1602 au murit datorită holerei. Cel puțin acestea au fost cifrele oficiale publicate în *Cronica de Kobe*.

Ei bine, m-am dus astăzi pentru a vedea întoarcerea câtorva regimente. Pe strada unde urmau să treacă au fost ridicate arcuri de frunziș, începînd de la stația Kobe pînă la Nankō-San – marele templu dedicat eroicului spirit al lui Kusunoki Masashige. Cetățenii au contribuit cu suma de șase mii de yen pentru onoarea de a servi soldații cu prima masă de la întoarcerea lor. Multe batalioane fuseseră deja întimpinate astfel. Construcțiile improvizate din curtea templului în care au mîncat soldații, au fost împodobite cu steaguri și ghirlande. Trupelor li s-au oferit daruri – bomboane, pachete de țigări și prosoape mici imprimate cu poeme ce preamăreau vitejia lor. Înainte de poarta templului a fost ridicat un arc de triumf deosebit de frumos. Acesta avea scris, cu ideograme de aur, pe fiecare dintre fațadele sale un text de bun venit, iar pe coronamentul său se afla un glob terestru, peste care un șoim își întindea aripile¹.

A m așteptat în primul rînd, împreună cu Manyemon, înaintea stației ce este foarte aproape de templu. O santinelă a ordonat tuturor spectatorilor să părăsească peronul, iar afară, în stradă, poliția a dat la o parte mulțimea și a oprit tot traficul. După cîteva minute, batalioanele au apărut, mărșăluind în coloană regulată pînă la arcada de cărămidă – conduse de un ofițer cărunt, care fu m a și schiopăta ușor în timp ce mergea. Mulțimea se adunase în jurul nostru, însă nu au existat nici aplauze și nici măcar cuvinte izolate – liniștea era întreruptă numai de pașii cadențați ai soldaților. Nu-mi venea să cred că aceștia erau aceiași bărbați pe care îi văzusem plecînd la război; doar numerele de pe epoleta mă asigurau de această realitate. Fețele lor erau aspre și arse de soare, iar mulți aveau bărbi mari. Uni formele de iarnă de culoare albastru-închis erau uzate și rupte, iar încălțămîntea era deformată. Însă pasul cadențat dădea mersul soldatului întărit. Nu mai erau tinerii pe care îi văzusem la plecare, ci bărbați căliți, capabili să facă față oricăror trupe din lume. Erău bărbați care au ucis și au luat cu asalt, care au suferit, de asemenea, multe lucruri ce nu vor fi scrise vreodată. Trăsăturile lor nu

1. La încheierea bătăliei navale din 17 septembrie 1894, un șoim a coborît pe catargul de luptă al crucișătorului japonez Takachiho. Ulterior a permis să fie luat de acolo și hrănit. După ce a fost îndelung mîngîiat, pasărea de bun augur a fost prezentată Împăratului. Vinătoarea cu șoimi a fost o întrecere sportivă importantă în Japonia feudală, iar șoimii erau deosebit de bine antrenați. După cum se pare, șoimul va deveni, mai mult decît oricînd înainte în Japonia, un simbol al victoriei.

exprimau nici bucurie, nici mândrie. Privirile lor examinau repede steagurile cu care erau întâmpinați, ornamentele, arcul de triumf cu șoimul de luptă umbrind globul – poate pentru că ochii lor văzuseră prea multe lucruri ce fac ca bărbații să fie serioși. (Doar un singur soldat a zîmbit cînd a trecut și m-am gîndit atunci la zîmbetul pe care-l văzusem pe fața unui zuaș cînd eram copil, privind la întoarcerea unui regiment din Africa – un zîmbet batjocoritor, ce săgeta). Mulți dintre privitori erau vizibil afectați, simțind motivul schimbării. Însă, pentru acest lucru, acești soldați erau mai buni acum. Ei urmau să primească ovațiile de bun-venit, încurajări și daruri, împreună cu marea și generoasă dragoste a poporului – după care urma odihna, în taberele militare cu care erau deja obișnuiți.

I-am spus lui Manyemon: „În această seară vor fi în Osaka și Nagoya. Ei vor auzi goarnea sunînd și se vor gîndi la camarazii lor care nu se vor întoarce vreodată.”

Bătrînul a răspuns, cu toată seriozitatea: „Poate că oameni din Vest cred că morții nu se întorc niciodată. Însă noi nu putem să gîndim astfel. Nu există nici un japonez mort care să nu se întoarcă. Nu există nici unul care să nu cunoască drumul. Din China, din Chosen și de dincolo de marea înverșunată, toți morții noștri s-au întors – toți! Ei sînt acum împreună cu noi. În fiecare amurg se adună pentru a asculta goarnea care îi cheamă acasă. Iar ei le vor auzi, de asemenea, și în acea zi în care armatele Fiului Cerului vor fi chemate împotriva Rusiei.”

VII
HARU

Haru a fost educată, îndeosebi acasă, în maniera de modă veche, ce a dat unul din cele mai încântătoare caractere de femei pe care lumea le-a văzut vreodată. Această educație de familie cultiva simplitatea inimii, grația naturală a manierelor, supunerea și atașamentul total față de datorie, așa cum acestea sînt cultivate doar în Japonia. Rezultatul său moral a fost ceva prea delicat și prea frumos pentru orice altceva decît vechea societate japoneză: nu a fost pregătirea cea mai judicioasă pentru viața mult mai dură din actuala societate – în care încă supraviețuiește. Distinsa fată a fost instruită pentru condiția de a fi teoretic la discreția soțului ei. Ea a fost învățată să nu arate vreodată gelozie, durere sau furie – chiar în împrejurările cînd toate acestea erau justificate. Se aștepta de la ea să își cucerească soțul doar prin farmec și delicatețe. Pe scurt, era obligată să fie aproape mai presus de firea omenească – pentru a realiza, cel puțin după aparențe, idealul de altruism perfect. Acest lucru putea fi realizat cu un soț de categoria ei socială, delicat în discernămint – capabil să intuiască sentimentele ei, fără a o răni vreodată.

Haru provenea dintr-o familie mult mai bună decît cea a soțului ei, fiindu-i chiar superioară, deoarece el nu o înțelegea cu adevărat. Ei s-au căsătorit în tinerețe, au fost săraci la început, iar apoi au devenit treptat înstăriți, deoarece soțul lui Haru era un om inteligent în afaceri. Uneori, ea a crezut că el a iubit-o cel mai mult atunci cînd ei erau mai puțin bogați, iar o femeie se înșală rar asupra acestor lucruri.

Ea încă îi făcea toate hainele, se pricepea la cusut. Se îngrijea de nevoile sale, îl ajuta să se îmbrace și să se dezbrace, făcea ca toate lucrurile să fie plăcute pentru el în casa lor frumoasă. Atunci el cînd pleca, își lua rămas bun fermecător și îl întîmpina cu bucurie cînd se întorcea. Prietenii săi erau primiți într-un mod desăvîrșit, iar casa o administra cu deosebită economie. Rareori se întîmpla să ceară lucruri ce costau bani. Într-adevăr, ea nu prea avea nevoie de astfel de favoruri, pentru că el nu era niciodată lipsit de generozitate și îi plăcea să o vadă îmbrăcată elegant – arătînd ca un fluture de noapte argintiu îmbrăcat în plierea propriilor aripi – și să o

ducă la teatre și alte locuri de distracții. Ea l-a însoțit în locuri elegante de recreare renumite pentru înflorirea cireșilor primăvara, pentru strălucirea licuricilor în nopțile de vară sau pentru purpura frunzelor de arțari toamna. Și, uneori, ei se duceau împreună o zi la Maiko, lângă mare, unde pinii par să se legene ca dansatoarele sau petreceau o după-amiază la Kiyomizu, în casa veche de vară, unde totul era ca un vis de acum cinci sute de ani. Acolo, în umbra deasă a pădurilor, ascultau cîntecul apei ce izvora rece și limpede din peșteri și întotdeauna tînguirea flautelor nevăzute suna încet în tonalitatea străveche – un ton mîngietor de pace și tristețe amestecate, la fel cum lumina de aur trece în albastru la apusul soarelui.

Cu excepția unor astfel de mici plăceri și excursii, Haru ieșea rar din casă. Singurele ei rude în viață și, de asemenea, cele ale soțului ei, erau departe în alte provincii, iar vizitele pe care le făcea erau puține. Ei îi plăcea să rămînă acasă, aranjînd florile în nișe sau pe cele dedicate zeilor, decorînd camerele și hrănind peștii aurii îmblînziți din lacul din grădină – ce își ridicau capetele cînd o vedeau venind.

Nu exista încă un copil care să-i aducă bucurii noi sau întristări în viața ei. Ea arăta, în ciuda coafurii de femeie căsătorită, ca o fată foarte tînără și era curată ca un copil – cu toate că avea aptitudine de afaceri în lucrurile mici, pe care soțul ei o admira, încît adesea găsea de cuviință să-i ceară părerea în probleme importante. Poate că inima sa judeca mai bine pentru el decît capul ei frumos, dar, intuitiv sau nu, sfaturile ei s-au dovedit întotdeauna corecte. Ea a fost destul de fericită cu el timp de cinci ani – timp în care soțul s-a arătat la fel de atent cu ea ca orice tînăr comerciant japonez față de o soție cu un caracter mai ales decît al său.

Apoi, modul său de comportament s-a răcit brusc – astfel încît, dintr-o dată ea a simțit sigur că motivul de care trebuia să se teamă nu era acela al unei vieți fără copii. Incapabilă să descopere cauza reală, ea a încercat să se convingă că a fost neglijentă în îndeplinirea atribuțiilor sale. Și-a examinat inutil conștiința nevinovată și a încercat foarte, foarte mult să placă. Însă el a rămas impasibil. Nu rostea cuvinte aspre – deși ea simțea dincolo de tăcerea sa tendința reprimată de a le spune. Un japonez dintr-o clasă socială superioară nu este în stare să vorbească urît cu soția sa, deoarece acest fapt este considerat a fi vulgar și brutal. Omul educat cu o fire normală va răspunde cu vorbe delicate, chiar și în cazul reproșurilor soției sale. Politețea obișnuită, conformă codului japonez, impune această atitudine

fiecărui bărbat care se comportă ca atare; mai mult decât atât, este cel mai sigur mod de comportament. O femeie rafinată și sensibilă nu se va supune mult timp unui tratament aspru. O femeie curajoasă își va lua viața pentru ceva spus într-un acces de furie, iar un astfel de suicid va dezonora soțul pentru tot restul vieții sale. Dar există cruzimi lente mai rele decât cuvintele și mai sigure – lipsa de atenție sau indiferența, de exemplu, folosite pentru a trezi gelozia. O soție japoneză a fost într-adevăr educată pentru a nu arăta niciodată gelozie, dar sentimentul acesta este mai vechi decât orice formă de educație – fiind de vîrsta dragostei și probabil că va dăinui tot atât timp cît și aceasta. Sub masca ei imperturbabilă, soția japoneză simte ca și sora ei din Vest – pur și simplu ca sora aceea care se roagă continuu, chiar în timp ce încintă o întîlnire de frumusețe și modă, pentru sosirea orei cînd va fi liberă să-și aline singură durerea.

Haru avea un motiv de gelozie, dar era prea copil pentru a ghici cauza imediat, iar servitorii erau prea atașați de ea pentru a i-l sugera. Soțul ei era obișnuit să-și petreacă serile cu ea, fie acasă, fie altundeva. Însă acum, seară de seară, el ieșea singur. Prima dată el i-a oferit pretextele unor afaceri, după aceea nu i-a mai spus nimic și nici măcar nu i-a mai spus cînd se întoarce. În ultima vreme, de asemenea, el o trata cu o tăcere aspră. El se schimbase – „ca și cum ar fi existat un spiriduș în inima sa” – spuneau servitorii. În realitate, el a fost prins cu abilitate într-o capcană abil pusă în calea sa. Se șoptea despre o gheaișă care îl toropise, luîndu-i vederea cu un zîmbet. Ea era mult mai puțin frumoasă decât soția sa, însă era foarte pricepută în a țese plase – împletituri de iluzii ce prindeau în mrejele lor pe bărbații slabi, stringîndu-le apoi din ce în ce mai mult pînă în momentul final al batjocurii și ruinei. Haru nu știa. Ea nu și-a imaginat nici o neregulă, nici după ce comportamentul ciudat al soțului ei devenise obișnuit – și chiar și atunci numai pentru că și-a dat seama că banii săi treceau în mîini necunoscute. El nu i-a spus niciodată unde își petrecea serile. Iar ei i-a fost frică să întrebe, ca nu cumva ca el să creadă că ea era geloasă. În loc de a-și destăinui sentimentele în cuvinte, ea îl trata cu o bunătate, ale cărei cauze un bărbat mai inteligent ar fi putut să le ghicească. Însă, cu excepția afacerilor, el era greu de cap. A continuat să lipsească de acasă seara, iar pe măsură ce conștiința lui slăbea, absențele se prelungeau. Haru era educată ca o bună soție, care întotdeauna trebuia să nu se culce, așteptîndu-și bărbatul pînă cînd se întoarce acasă. Procedînd astfel însă, ea suferea de anxietate,

de stări de agitație datorită lipsei de somn și mai ales de singurătatea ce urma după ce servitorii erau trimiși cu amabilitate acasă, la ora obișnuită, părăsind-o cu gândurile ei. O singură dată, revenind foarte târziu, soțul ei a spus: „Îmi pare rău că nu te-ai culcat pînă acum, de acum să nu mă mai aștepți!” Apoi, temindu-se că el într-adevăr ar fi putut fi îndurerat de starea ei, a ris plăcut și a spus: „Nu îmi este somn și nu sînt obosită, te rog respectuos, să nu te gîndești la mine.” Așadar, el a încetat să se mai gîndească la ea – bucuros că îi respectă dorința și nu la mult timp după aceasta nu s-a mai întors acasă toată noaptea. Următoarea noapte a făcut la fel și încă, a treia noapte. După ce a lipsit a treia noapte, nu a venit nici dimineața pentru a lua masa împreună, iar Haru a știut că a venit timpul cînd datoria ei de soție o obliga să vorbească.

L-a așteptat toată dimineața, fiindu-i teamă pentru el, dar și pentru ea, conștientă în sfîrșit de nedreptatea prin care inima unei femei poate fi rănită cel mai adînc. Servitorii cei mai credincioși i-au spus cîte ceva, iar restul l-a putut ghici. Ea era foarte bolnavă și nu știa de aceasta. Știa doar că era foarte supărată – în mod egoist supărată pentru durerea abătută asupra ei, crudă, pătrunzătoare, ce o revolta. Amiaza a venit în timp ce sta gîndindu-se cum ar fi putut spune, în maniera cea mai puțin egoistă, ceea ce era acum de datoria ei să spună – primele cuvinte de reproș ce ar fi fost rostite vreodată de buzele ei. Apoi inima ei a făcut un salt, cu un șoc ce a făcut ca totul să devină încețoșat și să înoate înaintea privirii ei într-un vîrtej ameteitor – pentru că s-a auzit zgomotul roților de la trăsură și vocea unui servitor spunînd: „*Domnul s-a întors!*”

A făcut eforturi pentru a ajunge pînă la intrare pentru a-l întîmpina, tot corpul ei firav tremurînd de febră, de durere și de teroarea de a-și trăda durerea. Iar bărbatul a fost surprins pentru că, în loc să-l salute cu zîmbetul obișnuit, ea și-a prins cu o mină mică și înfiorată piepții veșmîntului de mătase – privindu-i fața cu ochii care păreau să caute o fărîmă de suflet – și a încercat să vorbească, dar nu a putut să spună decît un singur cuvînt: „*Anata!*” Aproape în același moment strînsoarea ei slabă s-a desfăcut, ochii i s-au închis cu un zîmbet ciudat și, chiar înainte ca el să o poată prinde, a căzut. El s-a străduit să o ridice, însă ceva din viața ei delicată era frînt. Murise.

Desigur, au existat și uimire, și lacrimi, și chemări inutile ale numelui ei și fuga după doctori. Însă ea zăcea albă, liniștită și frumoasă. Durerea și furia îi părăsiseră fața, iar zîmbetul ei era ca în ziua nunții.

Doi medici au venit de la spitalul public – chirurghi militari japonezi. Ei au pus întrebări grele și directe – întrebări ce despică sinele omului pînă în adîncul său. După aceea, i-au spus adevărul, la fel de rece și ascuțit ca oțelul tăios – și l-au lăsat cu mortul său.

Lumea s-a întrebat de ce nu s-a făcut preot – dovada clară a trezirii conștiinței sale. În timpul zilei el stătea printre baloturile sale de mătăsuri din Kyoto și țesăturile imprimate din Osaka – grav și tăcut. Funcționarii săi îl considerau un patron bun. El nu le vorbea niciodată cu asprime. Adesea lucra pînă tîrziu în noapte. Locuința o schimbase. Acum sînt străini în casa frumoasă în care locuise Haru, iar proprietarul nu o vizitează niciodată. Poate pentru că el ar putea vedea acolo o umbră subțire, încă aranjînd florile sau aplecîndu-se cu grația unui iris asupra peștilor aurii din bazin. Însă, ori de cîte ori se odihnește, la timpul orelor tăcute, trebuie să vadă aceeași prezență mută aproape de perna sa – cosînd, călcînd sau dînd impresia că îi face hainele frumoase pe care el le purta doar pentru a trăda. Iar alteori – în cele mai agitate momente ale vieții sale aglomerate – zarva marelui magazin moare, ideogramele din registrul său se estompează și dispar, iar o voce tînguitoare, pe care zeii refuză să o reducă la tăcere, rostește în singurătatea inimii sale, ca o întrebare, un singur cuvînt: „*Anata?*”.

VIII

O PRIVIRE ASUPRA TENDINȚELOR

Concesiunea externă a unui port liber oferă un contrast izbitor cu mediul înconjurător din Extremul Orient. În urîșenia bine ordonată a străzilor sale se găsesc reprezentări ale unor locuri ce nu se află în această parte a lumii – ca și cum fragmente din Occident au fost aduse de peste ocean: bucăți din Liverpool, din Marsilia, din New York, din New Orleans, și, de asemenea, porțiuni din orașe tropicale din colonii aflate la douăsprezece sau cincisprezece mii de mile distanță. Clădirile comerciale – imense în comparație cu magazinele japoneze mici și slab luminate – par să rostească amenințarea puterii financiare. Locuințele, de cele mai felurite forme – de la bungalouri indiene pînă la conace de țară englezești sau franțuzești, cu foișoare și bovindouri – sînt înconjurate de grădini obișnuite cu arbuști tăiați. Drumurile albe sînt solide, nivelate și netezite, fiind mărginite de copaci miniatuiali. Aproape toate lucrurile convenționale din Anglia sau din America au fost instalate în aceste cartiere. Vezi biserici cu clopotniță, coșuri de fabrică, stîlpi de telegraf și felinare de stradă. Se pot vedea depozite de cărămidă importată cu cofraje de fier, vitrine cu sticlă de oglinzi, trotuare și balustrade din fier forjat. Există ziare de dimineață și seară precum și săptămînale, cluburi cu săli de lectură și alei de bowling, săli de biliard și baruri, școli și case de rugăciune. Există companii de lumină electrică și telefon; spitale, tribunale, închisori și o poliție străină. Există avocați străini, medici, farmaciști; băcani străini, cofetari, brutari, lăptari; croitori străini pentru rochii de femei, profesori de școală și de muzică străini. Există o primărie, pentru afaceri municipale și întâlniri publice de tot felul – de asemenea, pentru reprezentații teatrale de amatori sau prelegeri și concerte; foarte rar o companie dramatică, într-un tur al lumii, se oprește acolo un timp, pentru a face pe bărbați să ridă și pe femei să plîngă, așa cum sînt obișnuiți acasă. Sînt terenuri de crichet, hipodromuri, parcuri publice – sau

cum le numim în Anglia, „scururi” – asociații de yachting, societăți sportive și bazine publice de înot. Printre sunetele familiare se aud: exercițiile de pian, muzica de la fanfara orașului și răsuflarea acordeoanelor – de fapt, lipsește doar flașnetarul. Populația este engleză, franceză, germană, americană, daneză, suedeză, elvețiană, rusă, la care se adaugă puțini italieni și levantini. Aproape că uitasem de chinezi. Ei sînt prezenți în număr mare și au un mic colț din cartier ce le aparține. Însă elementele dominante sînt engleze și americane, englezii fiind majoritari. Toate lipsurile și cele mai fine calități ale raselor dominante pot fi studiate aici, mai bine decît peste ocean – pentru că, toată lumea știe totul despre toți ceilalți în comunități atît de mici – adevărate oaze de viață occidentală în vastul necunoscut din Orientul Îndepărtat. Povestiri sumbre pot fi auzite, ce nu prezintă nici o valoare pentru a fi scrise, și, de asemenea, povești de noblețe și generozitate – despre adevărate acte de bravură făcute de oameni ce pretindeau a fi egoiști, purtînd măști convenționale, pentru a ascunde ceea ce era mai bun în ei în cunoaștea lumii.

Dar proprietățile străinului nu se întind dincolo de distanța unei plimbări lejere și se pot micșora pînă la dispariție în viitor – din motive pe care le voi dezvolta ulterior. Așezările sale s-au dezvoltat în mod precoce – aproape ca „orașele ciupercă” din Vestul mare american – ajungînd la limita aparentă a dezvoltării lor imediat după consolidare.

Despre și dincolo de concesiune, „orașul nativ” – adevăratul oraș japonez – se extinde în regiuni incomplet cunoscute. Pentru colonistul obișnuit, orașul nativ rămîne o lume de mistere; el nu poate crede că merită să stea acolo timp de zece ani, dintr-o dată. Acest oraș nu prezintă nici un interes pentru el, deoarece nu cunoaște obiceiurile locale, fiind doar un om de afaceri, neavînd timp să se gîndească cît de ciudat este totul. Numai pentru a trece limita de acceptare este aproape același lucru cu a traversa Oceanul Pacific – care este mult mai puțin întins decît diferența dintre rase. A intra singur în interminabilul labirint îngust de străzi japoneze, înseamnă să auzi ciinii lătrînd la tine, iar copiii să te privească cu ochii holbați, ca și cum ai fi singurul străin pe care l-au văzut vreodată. Poate că ei vor striga chiar după tine: „Ijin”, „Tōjin” sau „Ke-tōjin” – ultimul apelativ semnifică „străin păros”, dar nu este un compliment.

Pentru o lungă perioadă de timp negustorii concesiunilor au avut stilul lor propriu și au impus firmelor autohtone metode de afaceri la care nici un comerciant occidental nu s-ar fi gândit să se supună – metode ce exprău în mod clar convingerea străină că toți japozezii erau impostori. Nici un străin nu ar fi cumpărat atunci nimic pînă cînd nu ar fi fost examinat, reexaminat și „exhaustiv” examinat – și nici nu ar fi acceptat nici o comandă pentru importuri în afară de cazul cînd comanda era însoțită de „o plată substanțială de bani pentru negociere”¹. Cumpărătorii și vînzătorii japonezi au protestat în zadar; ei s-au găsit în situația de a fi obligați să se supună. Însă ei au așteptat momentul – cedînd doar cu hotărîrea de a cucerii. Dezvoltarea rapidă a orașului străin și capitalul imens investit acolo, le-au arătat cît de mult le-ar trebui să învețe înaintea de a fi în stare să se descurce singuri. Ei au fost surprinși, fără să admire, au tranzacționat cu străinii sau au lucrat pentru ei, însă pe ascuns îi detestau. În vechea Japonie, negustorul era situat mai jos decît un țaran obișnuit, însă acești invadatori străini și-au asumat tonul prinților și insolența cuceritorilor. În calitate de angajatori erau, de obicei, duri și, uneori, brutali. Fără îndoială însă, erau minunat de înțelepți în materie de a face bani; ei trăiau ca niște regi și plăteau salarii mari. Era de dorit deci ca tinerii să sufere în serviciul lor de dragul lucrurilor învățate, ce trebuiau învățate pentru a nu se ajunge ca țara să treacă sub dominație străină. Înt-o zi Japonia ar fi putut avea o marină mercantilă a ei, agenții bancare în străinătate, credit în străinătate, pentru a putea scăpa de acești străini trufași: între timp ei trebuiau să fie suportați ca profesori.

Astfel, schimburile comerciale au rămas în întregime în mîini străine și au crescut de la nimic la o valoare de sute de milioane, iar Japonia a fost

1. A se vedea *Japonia Mail*, 21 iulie 1895.

bine exploatată. Însă ea știa că plătea doar pentru a învăța, iar răbdarea ei era o rezistență în timp, pentru a fi confundată cu uitarea jignirilor. Ocaziile favorabile au venit prin ordinea naturală a lucrurilor. Afluxul tot mai mare de străini în căutarea norocului i-a conferit primul avantaj. Competiția internațională pentru comerțul japonez a stricat vechile metode, firmele noi au fost bucuroase să preia comenzile și riscurile fără „bani pentru negociere”, iar plățile în avans nu mai puteau fi impuse. Relațiile dintre străini și japonezi s-au îmbunătățit simultan – deoarece ultimii arătau o capacitate periculoasă pentru combinații neașteptate împotriva tratamentului rău, nu puteau fi intimidați de revolve, nu sufereau abuzuri de nici un fel și cunoșteau cum să dispună de cei mai periculoși scandalagii din locul respectiv în decurs de câteva minute. Deja japonezii duri din porturi, dar și drojdia societății, erau gata să-și asume comportamentul agresiv la cea mai mică provocare.

În decursul a două decenii de la fondarea așezărilor, acei străini care își imaginau cîndva că este doar o simplă chestiune de timp pînă cînd întreaga țară să le aparțină, au început să înțeleagă cît de mult au subestimat rasa. Japonezii învață minunat de bine – „aproape la fel de bine ca și chinezii.” Ei au înlocuit micii comercianți străini, iar diferite sedii comerciale au fost constrinse să se închidă din cauza concurenței japoneze. Chiar și pentru firmele mari, epoca de îmbogățire ușoară era terminată. Începuse deja perioada de muncă grea. La început, toate nevoile personale ale străinilor erau inevitabil suplinite de către străini – astfel încît un extins comerț cu amănuntul s-a dezvoltat sub patronajul comerțului angro. Comerțul cu amănuntul al așezărilor a fost evident condamnat. Unele dintre sucursalele sale au dispărut, iar cele ce au rămas s-au diminuat vizibil.

În zilele noastre funcționarul economic străin sau asistentul dintr-o casă de comerț nu-și poate permite să trăiască în hotelurile locale. El poate angaja un bucătar japonez pentru o sumă mică pe lună sau poate avea mesele trimise de la un restaurant japonez la un preț de șapte sen pentru un fel de mîncare. El trăiește într-o casă construită în „stil pe jumătate străin”, al cărei proprietar este un japonez. Covoarele sau rogojinile de pe podea sînt de fabricație japoneză. Mobila este livrată de un timplar de mobilă japonez. Costumele, cămășile, pantofii, bastoanele, umbrelele sînt „marcă japoneză”; pînă și săpunul de pe lavoarul lui este marcat cu

ideograme japoneze. În cazul în care el este fumător, cumpără țigările de Manila de la un fabricant de tutun japonez cu un preț mai mic cu jumătate de dolar, în comparație cu orice casă de comerț străină – și își poate selecta produsul dintr-o gamă mult mai variată și mai bine aleasă. Dacă dorește fotografii, se duce la o galerie japoneză – nici un fotograf străin nu se poate stabili în Japonia. Dacă vor articole sau obiecte rare, vor vizita o casă japoneză – comerciantul străin i-ar cere mai scump cu o sută de procente.

Pe de altă parte, în cazul în care el este un familist, cumpărăturile sale zilnice sînt furnizate de către măcelări, negustori de pește, lăptari, vinzători de fructe, comercianți de zarzavaturi japonezi. El poate continua pentru un timp să cumpere de la comercianții străini: șuncă, slănină, conserve etc. din Anglia sau America, dar a descoperit că magazinele japoneze oferă acum aceleași bunuri, însă la prețuri mai mici. Dacă el bea bere bună, aceasta provine probabil de la o fabrică de bere japoneză, iar dacă dorește vin obișnuit de calitate bună sau lichior, proprietarii japonezi de magazine le pot furniza la prețuri sub cele practicate de importatorul străin. Într-adevăr, singurele lucruri pe care nu le poate cumpăra de la casele japoneze de comerț sînt doar acelea pe care el nu și le poate permite – mărfuri scumpe, pe care doar oamenii bogați le pot cumpăra. Și, în sfîrșit, în cazul în care oricine din familia sa se îmbolnăvește, poate consulta un medic japonez care îi va percepe o taxă poate cu o zecime mai puțin decît ar fi trebuit să plătească unui medic străin în trecut. Acum medicii străini consideră că este foarte greu de trăit pentru ei – doar dacă nu mai au și altceva decît practica lor pe care să se bazeze. Chiar și atunci cînd medicul străin coboară cu un dolar taxa sa pentru o vizită, medicul de înaltă clasă japonez o poate scădea cu doi dolari, zdrobind astfel competiția; mai mult, el însuși dă medicamente la prețuri ce ar ruina un farmacist străin. Există medici și medici, desigur, la fel ca în toate țările; însă un medic japonez care vorbește limba germană, capabil să conducă un spital public sau militar, nu este depășit cu ușurință în profesia sa, iar medicul străin obișnuit nu poate concura în vreun mod cu el. El nu dă rețete ce se pot lua de la o farmacie obișnuită: farmacia lui este fie la domiciliu, fie într-o cameră din spitalul pe care îl conduce.

Aceste fapte, luate la întâmplare dintr-o multitudine, implică faptul că magazinele din străinătate, așa cum le numim în America, „magazine universale”, vor înceta în curînd să existe. Existența unora din acestea a fost prelungită doar de înșelătoria inutilă și necugetată a unor comercianți japonezi neînsemnați – prin încercări de a vinde decocturi dezgustătoare în sticle străine cu etichete străine, de a falsifica mărfurile importate și de a imita mărci comerciale. Însă bunul simț al majorității comercianților japonezi se opune cu hotărîre unei astfel de imoralități, iar acest neajuns se va corecta în curînd de la sine. Magazinele indigene pot cu adevărat să vîndă la un preț inferior celor străine, nu numai pentru a se situa în competiție la un nivel inferior, dar și pentru a face averi din concurență.

Acest lucru a fost de ceva timp recunoscut în concesiuni. Însă iluzia a predominat că marile firme exportatoare și importatoare erau de neînvins, că acestea puteau controla în continuare întregul volum al comerțului cu Occidentul și că nici o companie japoneză nu putea găsi mijloace de a se opune forței capitalului străin sau să-și însușească metodele de afaceri în conformitate cu scopul propus. Desigur, comerțul cu amănuntul merge. Dar aceasta înseamnă puțin. Marile firme vor rămîne și se vor înmulți, iar în felul acesta vor crește și capacitățile lor.

III

În tot acest timp de schimbări vizibile, adevăratul sentiment între rase – aversiunea reciprocă a orientalului și a Occidentalului – a continuat să crească. Din nouă sau zece ziare de limba engleză publicate în porturile libere, majoritatea exprimau, în fiecare zi, o parte din această aversiune, în bătaie de joc sau dispreț. O puternică presă autohtonă riposta la rîndul ei, cu o eficacitate periculoasă. Dacă ziarele „anti-japoneze” nu reprezentau într-adevăr – după cum credeam – o majoritate absolută în sentiment, ele reprezentau cel puțin greutatea capitalului străin și influențele preponderente ale așezărilor. Ziarele englezești „pro-japoneze”, deși conduse de oameni pricepuți, care se distingeau prin abilități jurnalistice ieșite din comun, nu au putut domoli resentimentul puternic provocat de limbajul contemporanilor lor. Acuzațiilor de barbarie sau de imoralitate tipărite în limba engleză li se răspundea prompt, prin publicarea în ziarele japoneze a scandalurilor din porturile libere – pentru ca toate milioanele de locuitori ai Imperiului să le cunoască. Problema rasei a fost ridicată în politica japoneză de către o puternică ligă împotriva străinilor. Concesiunile străine au fost denunțate în mod deschis ca fiind focare de viciu, iar furia națională a devenit atât de cumplită, încît numai acțiunea cea mai hotărîtă din partea guvernului a putut să prevină evenimente dezastruoase. Cu toate acestea, a fost încă turnat gaz pe focul ce ardea înăbușit, de către editorii străini, care, la izbucnirea războiului cu China, au luat deschis partea Chinei. Această politică a fost urmărită pe tot parcursul campaniei. Comunicări despre fapte neconforme cu realitatea au fost nechibzuit tipărite, victorii incontestabile au fost minimalizate pe nedrept, iar după ce războiul a fost decis, a fost răspîndit zvonul că japonezilor „li s-a permis să devină periculoși”. Mai tîrziu, amestecul Rusiei a fost aplaudat, iar simpatia Angliei condamnată de oameni de sine englez. Efectul unor astfel de afirmații, la un astfel de moment, a fost

al unei insulte ce nu va fi vreodată iertată de un popor care nu iartă niciodată. Au fost exprimări de ură, dar, de asemenea, și semnale de alarmă – alarmă stirnită de semnarea noilor tratate, prin care toți străinii erau aduși sub jurisdicția japoneză – și frica, nu neîntemeiată, a unei alte mobilizări împotriva străinilor, cu un sens nou și puternic de putere națională în spatele său. Indicii premonitorii ai unei astfel de agitații au fost aparent reali într-o tendință generală de a insulta sau de a batjocori străinii, ca în cazul unor situații rare, însă exemplare prin violență. Guvernul a considerat că este necesar să emită din nou proclamații și avertizări împotriva unor astfel de demonstrații de furie națională, iar acestea au încetat aproape la fel de repede cum au început. Însă nu există nici o îndoială că încetarea lor s-a datorat în mare măsură recunoașterii atitudinii prietenoase a Angliei ca putere navală și meritului politicii ei față de Japonia într-un moment de pericol pentru pacea lumii. Anglia, de asemenea, a contribuit la revizuirea primului tratat – în ciuda protestelor zgomotoase și strigătelor aprige ale propriilor supuși din Extremul Orient, iar conducătorii poporului au fost recunoscători. În caz contrar, ura dintre coloniști și japonezi ar fi putut degenera așa cum era de așteptat.

La început, desigur, acest antagonism reciproc a fost rasial, și, prin urmare, natural. Violența irațională a prejudecății și a răutății, dezvoltată mai tirziu, a fost inevitabilă, o dată cu creșterea continuă a conflictului tot mai mare de interese. Nici un străin într-adevăr capabil să estimeze condițiile nu ar fi putut întreține cu seriozitate orice speranță de apropiere. Barierele sentimentului rasial, de diferențiere emoțională, de limbă, de maniere și credințe, sînt susceptibile de a rămîne de netrecut timp de secole. Deși cazuri de caldă prietenie, datorită atracției reciproce a caracterelor excepționale, capabile să se ghicească reciproc intuitiv, ar putea fi citate, străinul, ca regulă generală, înțelege japonezii la fel de puțin cum este el înțeles de japonezi. Ce este mai rău decît lipsa de înțelegere pentru un străin este simplul fapt că el se află în poziția de invadator. În nici un caz el nu trebuie să se aștepte să fie tratat ca un japonez, iar acest lucru nu doar pentru că el are mai mulți bani la dispoziția sa, ci din cauza rasei sale. Un preț pentru străin, un altul pentru japonez, aceasta este regula obișnuită – cu excepția acelor magazine japoneze ce depind aproape exclusiv de comerțul exterior. Dacă doriți să intrați într-un teatru japonez, la un spectacol cu marionete, în orice loc de

amuzament, chiar și într-un han, trebuie să plățiți o taxă virtuală pe naționalitate. Meseriașii japonezi, muncitorii, funcționarii, nu vor lucra pentru un străin la tarife japoneze – în afară de cazul când au un alt obiectiv în vedere, decît plata. Proprietarii japonezi de hoteluri – cu excepția celor construite și mobilate special pentru călătorii europeni sau americani – nu vor elibera nota de plată la prețurile obișnuite. Au fost formate mari companii hoteliere ce mențin această regulă – companii controlînd zeci de unități în întreaga țară, avînd posibilitatea să dicteze condițiile proprietarilor locali de magazine și hotelurilor mai mici. S-a recunoscut cu generozitate că străinii trebuie să plătească mai mult decît japonezii pentru cazare, întrucît ei creează mai multe probleme, iar acest lucru este adevărat. Dar chiar și în aceste aspecte se manifestă sentimentul rasei. Proprietarilor hotelurilor făcute pentru folosința japoneză, nu le pasă de obiceiurile străine și de multe ori pierd datorită acestui lucru – parțial pentru că oaspeților nativi care plătesc bine nu le plac hotelurile patronate de străini și în parte pentru că oaspeții occidentali doresc să fie singuri într-o cameră, ce poate fi închiriată mai profitabil pentru un grup de cinci sau opt japonezi. Un alt fapt în general neînțeles în legătură cu acest lucru este că, în vechea Japonie, problema recompensei pentru un serviciu era lăsată pe seama onoarei. Hangiul japonez a furnizat întotdeauna (și continuă încă să o facă) produse alimentare avînd prețul puțin mai mare decît costul lor. Astfel, profitul său real depinde de conștiința clientului. De aici importanța „cadorului” în bani, pentru ceai – *chadai*, la hotel. Era de așteptat de la săraci o sumă foarte mică, de la cei bogați o sumă mai mare – ținînd seama de serviciile prestate. Astfel, cel ce oferea servicii se aștepta să fie remunerat potrivit cu posibilitatea de plată a celui care îl angajase și, chiar mai mult, în funcție de valoarea muncii prestate. Artistul prefera, atunci cînd lucra pentru un patron bun, să nu spună el niciodată un preț: doar negustorul încerca să obțină un preț mai bun prin negociere – privilegiul imoral al clasei sale. Se poate ușor imagina că obiceiul de a avea încredere în onoare pentru plată nu a dat rezultate bune în relațiile cu occidentalii. Toate problemele de cumpărare și vînzare noi le gîndim ca „afaceri”, iar afacerile în Occident nu se desfășoară în conformitate cu ideile pure și abstracte de moralitate, poate cel mult în conformitate cu idei relative și parțiale de moralitate. Unui om generos îi displace profund să lase la aprecierea conștiinței sale prețul unui

articol pe care vrea să îl cumpere. În afară de cazul în care el știe exact valoarea materialului și valoarea forței de muncă, se simte obligat să facă o plată în exces, astfel încît el să se asigure că a făcut mai mult decît ceea ce se cuvenea. Un om egoist profită însă de situație pentru a da mai nimic. Astfel, japonezii trebuie să facă evaluări speciale în toate afacerile cu străinii. Tranzacția în sine se face mai mult sau mai puțin agresiv, în funcție de situație, din cauza antagonismului rasial. Străinul nu numai că plătește prețuri mai mari pentru orice fel de forță de muncă calificată, dar trebuie să semneze contracte de leasing mai scumpe și să accepte chirii mai mari. Numai clasa cea mai de jos a servitorilor japonezi poate fi angajată, chiar și la salarii mai mari de o familie străină, însă și aceasta pe un termen scurt, deoarece lor nu le plac serviciile ce li se cer. Chiar și dorința aparentă a japonezilor educați de a intra într-un serviciu străin este în general greșit înțeleasă, scopul lor adevărat fiind, în cele mai multe cazuri, de a presta ulterior același tip de muncă în case de afaceri, magazine și hoteluri japoneze. Japonezul obișnuit ar prefera să lucreze cincisprezece ore pe zi pentru unul din conaționalii săi, decît opt ore pe zi pentru un străin care plătește mai mult. Am văzut absolvenți de universitate lucrînd ca servitori, dar ei munceau numai pentru a învăța lucruri deosebite.

IV

Într-adevăr, nici cel mai indiferent străin nu ar fi putut crede că un popor de patruzeci de milioane, ce își adună toate energiile pentru a obține independența națională absolută, ar rămâne mulțumit să permită exploatarea importului și a exportului țării sale de către străini – ținând seama, în special, de atmosfera porturilor libere. Existența unor așezări străine în Japonia sub jurisdicție consulară, a fost în sine o exasperare continuă pentru mândria națională – o manifestare a slăbiciunii naționale. Acest aspect a fost mult mediatizat în presă, în discursuri ale membrilor ligii împotriva străinilor și în discursurile din parlament. Însă, cunoașterea dorinței naționale de a controla întregul comerț japonez și manifestările periodice de ostilitate la adresa coloniștilor străini au provocat doar neliniști temporare. S-a afirmat cu încredere că japonezii și-ar putea face rău lor înșiși în orice încercare de a scăpa de intermediarii străini. Deși alarmați de perspectiva de a fi aduși sub legislație japoneză, negustorii din concesiuni nu și-au imaginat niciodată un posibil atac reușit asupra intereselor mari, cu excepția în călcării legii în sine. Avea o prea mică semnificație că Nippon Yusen Kaisha a devenit, în timpul războiului, una din tre cele mai mari companii de vapoare din lume; că Japonia avea schimburi comerciale directe cu India și China, că agenții bancare japoneze au fost stabilite în marile centre de producție din străinătate, iar comercianții japonezi își trimiteau fiii lor în Europa și America pentru o educație comercială temeinică. În același timp avocații japonezi au cîștigat o largă clientelă străină; constructorii de nave, arhitecții, inginerii japonezi au înlocuit străinii în servicii guvernamentale. Ei nu au urmat deloc ideea ca agenții străini să controleze activitatea de import-export cu Europa și America, fiind astfel indispensabili. De asemenea, ei nu credeau că mecanismul comercial ar fi fost nefolositor în mâinile japoneze sau că aptitudinea pentru alte profesii nu era de bun augur capacității latente pentru afaceri. Capitalul străin investit în Japonia nu ar fi putut fi amenințat

cu succes de orice combinații formate împotriva sa. Unele case de comerț japoneze ar fi putut să desfășoare o afacere mică de import, dar pentru comerțul exterior era necesară o cunoaștere aprofundată a condițiilor de afaceri din cealaltă parte a lumii, iar astfel de conexiuni și de credite nu puteau fi obținute de către japonezi. Totuși, încrederea în sine a importatorilor și a exportatorilor străini a fost brusc afectată în iulie 1895, când o casă britanică de comerț ce a intentat un proces împotriva unei companii japoneze, într-o instanță japoneză, pentru refuzul de a accepta o livrare de bunuri comandate. După ce a câștigat judecata și aproape treizeci de mii de dolari, aceasta s-a aflat în fața amenințării unei corporații a cărei putere nu o bănuise vreodată. Firma japoneză nu a făcut recurs împotriva deciziei instanței: s-a declarat gata să plătească întreaga sumă dintr-o dată – dacă era necesar. Însă corporația de care aparținea a informat reclamanții triumfători că un compromis ar fi în avantajul lor. Apoi casa de comerț engleză s-a găsit ea însăși amenințată cu un boicot ce ar fi putut-o ruina definitiv – boicot operațional în toate centrele industriale ale Imperiului. Compromisul a fost prompt realizat, cu pierderi considerabile pentru firma străină, iar așezările străine au fost îngrozite. S-a vorbit mult despre imoralitatea procedurii¹. Procedura nu putea fi însă atacată legal, deoarece boicotul nu intra sub incidența legii. Acest lucru a oferit o dovadă pozitivă că japonezii erau capabili să forțeze firmele străine să se supună controlului japonez – prin mijloace nu tocmai ortodoxe. Corporațiile enorme au fost organizate de marile industrii – asociații ale căror mișcări, perfect dirijate prin telegraf, puteau ruina rezistența, sfidând chiar judecata tribunalelor. Japonezii au încercat boicotarea și în anii anteriori, dar cu atât de puțin succes, încât au fost considerați incapabili de asociere. Noua situație însă a arătat cât de bine au învățat din înfrângere, iar prin îmbunătățirea în continuare a organizării, se puteau aștepta, în mod rezonabil, să obțină comerțul exterior sub controlul lor – dacă nu și în propriile mîini. Următorul mare pas ar fi spre realizarea dorinței naționale – *Japonia numai pentru japonezi*. Chiar dacă țara ar trebui să fie deschisă colonizării străine, investițiile străine ar fi în totdeauna la discreția asociațiilor japoneze

-
1. Un negustor din Kobe cu mare experiență, într-un articol scris în *Cronica de Kobe*, la data de 7 august de 1895, face următoarea remarcă: – „Eu nu încerc să apăr boicoturile, dar cred cu tărie în ceea ce a ajuns la cunoștința mea, că în fiecare caz au fost făcute provocări ce i-au iritat pe japonezi, trezind sentimentele lor și simțul de dreptate, aducindu-i la această soluție de protecție.”

V

Explicațiile concise menționate anterior asupra condițiilor actuale pot fi suficiente pentru a dovedi evoluția în Japonia a unui fenomen social de mare importanță. Desigur, deschiderea în perspectivă a țării ca urmare a unor noi tratate, dezvoltarea rapidă a industriilor sale și creșterea anuală extinsă a volumului schimburilor comerciale cu America și Europa, vor determina creșterea numărului de coloniști străini. Acest rezultat temporar ar putea înșela multă lume ca fiind o direcție inevitabilă spre care se îndreaptă lucrurile. Însă comercianții vechi și cu experiență, chiar și în această situație, consideră că probabila extindere în continuare a porturilor va însemna, într-adevăr, dezvoltarea unui comerț competitiv propriu, ce va îndepărta în cele din urmă comercianții străini. Așezările străinilor, în calitate de comunități, vor dispărea: vor rămâne doar câteva agenții mari, așa cum există în toate porturile principale ale lumii civilizate. Străzile abandonate ale concesiunilor și casele străine costisitoare de pe înălțimi vor fi populate și ocupate de japonezi. Investițiile străine mari nu vor fi făcute în interior. Chiar și activitatea misionară creștină va fi lăsată în seama misionarilor nativi, așa cum budismul nu a luat niciodată o formă definitivă în Japonia, pînă cînd deprinderea doctrinelor sale nu a fost lăsată în întregime în seama preoților japonezi – creștinismul nu va lua nici o formă fixă pînă cînd nu va fi remodelat pentru a se armoniza cu viața emoțională și socială a rasei. Chiar și astfel remodelat nu va putea exista, poate doar sub forma unor secte mici.

Fenomenul social expus poate fi explicat cel mai bine printr-o comparație. O societate umană poate fi comparată în multe feluri cu un organism biologic individual. Elementele străine introduse cu forța în sistem, sînt, dacă nu imposibil de asimilat, gata să amorseze iritări și dezintegrare parțială, pînă cînd sînt eliminate în mod natural sau artificial. Japonia se

întărește prin eliminarea elementelor perturbatoare. Acest proces natural este simbolizat prin hotărîrea de a recîștiga posesia tuturor concesiunilor și determinarea abolirii jurisdicției consulare, pentru a nu lăsa nimic sub control străin în cadrul Imperiului. El este manifestat, de asemenea, în demiterea angajaților străini, în rezistența manifestată de congregațiile japoneze la autoritatea misionarilor străini și în boicotarea hotărîtă a comercianților străini. În spatele tuturor acestor mișcări rasiale există mai mult decît un sentiment al rasei: există, de asemenea, convingerea certă că ajutorul extern este o dovadă de slăbiciune națională, și că Imperiul rămîne dezonorat în fața ochilor lumii comerciale, atît timp cît importul și comerțul exterior sînt gestionate de străini. Mai multe firme mari japoneze aproape s-au eliberat de sub dominația intermediarilor străini; un comerț extins cu India și China este derulat de societățile de navigație japoneze, iar comunicarea cu statele Americii de Sud va fi în curînd stabilită de către Nippon Yusen Kaisha, pentru importul direct al bumbacului. Însă așezările străine rămîn surse constante de iritare, iar cucerirea lor comercială printr-un efort național neobosit nu numai că va satisface țara, dar va dovedi, chiar mai bine decît războiul cu China, locul real al Japoniei între națiuni. Eu cred că această cucerire va fi, cu siguranță, înfăptuită.

VI

Ce viitor va avea Japonia? Nimeni nu poate îndrăzni să facă orice predicție pozitivă pornind de la ipoteza că tendințele existente vor continua pentru mult timp în acel viitor. Fără a stăruia asupra probabilităților sumbre de război sau posibilitatea unei astfel de tulburări interne, încît să impună suspendarea nedeterminată a Constituției și să conducă astfel la o dictatură militară – un shogunat înviat în uniformă modernă – cu siguranță, se vor produce schimbări majore, atît în mai bine, cît și în mai rău. Cu toate acestea, presupunînd aceste modificări normale, se pot face previziuni competente, bazate pe presupunerea rezonabilă că rasa va continua, trecînd prin alternanțe periodice rapide de acțiune și de reacțiune, să asimileze cunoștințele noi dobîndite, cu cele mai favorabile consecințe.

Din punct de vedere fizic, cred că japonezii vor deveni înainte de sfîrșitul secolului următor mult superiori în comparație cu ceea ce sînt acum. Pentru o astfel de convingere, există trei motive întemeiate. Primul este că antrenamentul de gimnastică sistematizat militar al tinerilor apți pentru armată trebuie să producă în cîteva generații rezultate la fel de remarcabile ca cele ale sistemului militar în Germania – creșterea în înălțime, în circumferința pieptului și în dezvoltarea musculară. Alt motiv este că hrana japonezilor de la orașe este îmbunătățită – în alimentație a apărut carnea, iar această mîncare mai nutritivă trebuie să aibă rezultate fiziologice, favorizînd creșterea. Un număr imens de restaurante mici răsar peste tot, în care „preparatele occidentale” sînt oferite la un preț aproape la fel de mic ca mîncarea japoneză. În al treilea rînd, amînarea căsătoriei impusă de educație și de serviciul militar trebuie să conducă la crearea unor generații de copii calitativ superioare. Deoarece căsătoriile imature au devenit mai degrabă o excepție decît o regulă, numărul copiilor cu o constituție slabă se va diminua în mod corespunzător. În prezent, diferențele extraordinare de statură,

vizibile în orice grup japonez, par să dovedească faptul că rasa este capabilă de o dezvoltare fizică semnificativă sub o disciplină socială severă.

Progresul moral este greu de așteptat – mai degrabă reversul. Idealurile morale vechi ale japonezilor erau cel puțin la fel de nobile ca și ale noastre, iar oamenii puteau într-adevăr să fie la înălțimea acestora în vremurile liniștite ale unui guvern patriarhal. Falsitatea, necinstea și crima brutală erau mai rare decât acum, cu toate că, după cum arată statisticile oficiale, procentajul crimelor a crescut în mod constant în ultimii ani – ceea ce dovedește, desigur, printre altele, că lupta pentru existență s-a intensificat. Vechiul standard de castitate, așa cum este reprezentat în opinia publică, era acela al unei societăți mai puțin dezvoltată decât a noastră, dar eu nu cred că se poate sincer afirma despre condițiile morale că au fost mai rele decât ale noastre. Într-un sens, ele au fost cu siguranță mai bune, pentru că virtutea soțiilor japoneze a fost, în general, de-a lungul veacurilor deasupra oricărei suspiciuni¹. Dacă moravurile bărbaților erau mai apropiate de reproș, nu trebuie să-l cităm pe Lecky pentru a stabili dacă o stare mult mai bună de lucruri prevalează în Occident. Căsătoriile timpurii au fost încurajate pentru a ocroti tinerii de ispitele unei vieți nelegitime și este corect să admitem că, în majoritatea cazurilor, acest rezultat a fost obținut. Concubinajul, privilegiul celor

-
1. A fost făcută afirmația că nu există nici un cuvânt pentru castitate în limba japoneză. Acest lucru este valabil în același sens cum am spune că nu există nici un cuvânt pentru castitate în limba engleză – deoarece astfel de cuvinte ca: onoare, virtute, puritate, castitate au fost adoptate în limba engleză din alte limbi. Deschideți orice dicționar japonez-englez de calitate și veți găsi multe cuvinte pentru castitate. La fel cum ar fi ridicol să se nege că termenul „castitate” face parte din engleza modernă, pentru că a venit la noi prin intermediul limbii franceze din limba latină, tot atât de ridicol este să se nege că termenii ce definesc morala în limba chineză, adoptați în limba japoneză acum mai bine de o mie de ani, nu aparțin limbii japoneze. Afirmația, ca majoritatea afirmațiilor misionare legate de acest subiect, este de altfel înșelătoare, pentru că cititorul este lăsat să deducă lipsa unui adjectiv, precum și a unui substantiv – însă adjectivele pur japoneze semnificând castitate sînt numeroase. Cuvîntul cel mai frecvent utilizat este valabil pentru ambele sexe – avînd semnificația, preluată din limba japoneză veche, de: ferm, strict, rezistent, onorabil. Lipsa de termeni abstracți într-o limbă nu presupune în nici un caz deficitul de idei morale concrete – lucru ce a fost subliniat în zadar de către misionari, de nenumărate ori.

bogați, a avut partea sa întunecată, dar a avut, de asemenea, efectul de a degreva soția de efortul fizic ce îl impunea creșterea mai multor copii în succesiune rapidă. Condițiile sociale au fost atît de diferite de cele pe care religia occidentală le presupune a fi cele mai bune posibile, încît o judecată imparțială a lor nu poate fi ecleziastică. Un fapt este de necontestat – acela că ele au fost nefavorabile viciului de profesie. În multe din orașele mai mari fortificate – locurile princiare – nu era permisă existența caselor de prostituție. Atunci cînd toate aspectele sînt analizate imparțial, vom constata că vechea Japonie poate să pretindă, în ciuda sistemului ei patriarhal, a fi mai puțin expusă oprobriului, chiar în materie de sexualitate, decît multe țări occidentale. Oamenii erau mai buni decît le cereau legile lor să fie. Și acum, cînd relațiile dintre sexe trebuie să fie reglementate de reguli noi – într-un moment în care norme noi sînt cu adevărat necesare, schimbările ce sînt de dorit să se realizeze nu pot aduce imediat o stare de bine. Reformele rapide nu sînt făcute de legislație. Legile nu pot crea în mod direct un sentiment, iar progresul social real se poate face numai prin schimbarea sentimentului moral dezvoltat de o disciplină și de o formare îndelungată. Între timp, presiunea din ce în ce mai mare asupra populației, cît și competiția în creștere vor conduce, pe măsura accelerării inteligenței, la aspirarea caracterului și la dezvoltarea egoismului.

Pe plan intelectual se va realiza, fără îndoială, un mare progres, dar nu un progres atît de rapid după cum cred cei care susțin că Japonia s-a transformat efectiv în treizeci de ani. Cu toate că a fost răspîndită în rîndul populației, educația științifică nu poate ridica imediat media de inteligență practică la nivelul Occidentului. Capacitatea obișnuită va trebui să rămînă astfel scăzută pentru generații. Vor fi multe excepții remarcabile, într-adevăr, și vom asista la nașterea unei noi aristocrații a intelectului. Însă viitorul real al națiunii depinde mai degrabă de capacitatea generală a celor mulți decît de capacitatea excepțională a celor puțini. Poate aceasta depinde mai ales de dezvoltarea aptitudinii studiului matematicii, cultivată asiduu peste tot. În prezent, acesta este punctul slab – mulți studenți fiind an de an excluși de la cele mai importante cursuri ale studiilor superioare prin incapacitatea de a înțelege matematica. La marina Imperială și colegiile militare, totuși, au fost obținute rezultate ce arată că această deficiență va fi în cele din urmă

remediată. Ramurile cele mai dificile ale studiului științific vor deveni mai puțin dificile pentru copiii celor care au fost în stare să se distingă în astfel de specialități.

În alte privințe, un regres temporar trebuie să fie căutat. Întocmai cum Japonia a încercat ceea ce este pestelimita normală a puterilor ei, cu siguranță ea trebuie să revină la această limită, sau, mai curînd, sub ea. Un astfel de regres va fi natural, precum și necesar: nu va însemna nimic mai mult decît o pregătire de refacere a forțelor pentru eforturi mai mari și mai avîntate. Semnele acestui fenomen sînt de pe acum vizibile în funcționarea unor departamente de stat – îndeosebi în cel al educației. Ideea de a obliga pe studenții orientali la un curs de studiu peste capacitatea medie a studenților din Vest, ideea de a face din limba engleză una, sau cel puțin una, dintre limbile țării și ideea de a schimba modurile ancestrale de a gîndi și a simți în mai bine printr-un astfel de antrenament au fost tot atîtea absurdități periculoase. Japonia trebuie să-și dezvolte propriul ei suflet: ea nu poate împrumuta un altul. Un prieten drag a cărui viață a fost dedicată filologiei mi-a spus mai demult, comentînd deteriorarea manierelor studenților din Japonia: *„De ce, limba engleză în sine a avut o influență demoralizatoare?”* Era o observație deosebit de profundă. A pune întreaga națiune japoneză să studieze engleza (limba unui popor care propovăduiește mereu despre „drepturile” sale și niciodată despre „îndatoririle” sale) a fost aproape o imprudență. Măsura a fost luată prea brusc și generalizată. Aceasta a implicat o mare investiție, dar și o pierdere de timp, contribuind la subminarea etosului. În viitor în Japonia se va învăța limba engleză, la fel cum în Anglia se învăța limba germană. Dar dacă acest studiu a fost irosit în unele direcții, a fost benefic în altele. Influența limbii engleze a realizat modificări în limba maternă, făcînd-o mai bogată, mai flexibilă, mai capabilă să exprime noile forme de gîndire create de descoperirile științei moderne. Această influență trebuie să continue mult timp. Va fi o absorbție considerabilă de cuvinte din limba engleză – poate și din limba franceză și germană – în limba japoneză: într-adevăr, această absorbție este deja evidentă în schimbarea discursului claselor educate, nu mai puțin decît în limba vorbită în porturi, amestecată cu modificări curioase de cuvinte comerciale străine. Mai mult, structura gramaticală a limbii japoneze este influențată. Totuși nu pot să fiu

de acord cu un preot care a afirmat recent că folosirea diatezei pasive de către copiii din Tokyo anunțând victoria de la Port Arthur – („*Ryōjunkō ga senryō sera-reta!*”) a însemnat lucrarea „Providenței Divine”. Nu cred că a existat vreo dovadă că limba japoneză, ce asimilează ca și geniul rasei, are calitatea de a satisface toate cerințele impuse de noile condiții.

Poate că Japonia își va aminti profesorii ei străini cu mai multă amabilitate în secolul XX. Însă ea nu va simți niciodată față de Occident ceea ce a simțit față de China, înainte de epoca Meiji, respectul reverențios datorat după obiceiul străvechi unui profesor îndrăgit. Înțelepciunea din China a fost cerută în mod voluntar, în timp ce aceea a Occidentului i-a fost impusă prin violență. Japonia va avea unele secte creștine ale ei, dar nu își va aminti de misionarii noștri americani și englezi, așa cum își aduce aminte, chiar și acum, de acei mari preoți chinezi care au educat-o odată, în tinerețea ei. Și ea nu va păstra relicve ale șederii noastre, atent înfășurate în șapte straturi de mătase și ambalate în cutii minunate din lemn alb, pentru că noi nu am învățat-o nici o lecție nouă de frumusețe – nimic care să se adreseze emoțiilor ei.

IX

PRIN FORȚA KARMEI

„Așa cum nu poți privi Soarele, nu te poți uita la chipul celui iubit” –
proverb japonez.

I

Știința modernă ne asigură că pasiunea primei iubiri, în măsura în care persoana în cauză poate fi implicată, este „absolut antecedentă oricărei experiențe individuale¹.” Cu alte cuvinte, ceea ce ar părea a fi de departe cel mai personal dintre toate sentimentele, nu este deloc o chestiune individuală. Filosofia a descoperit același fapt cu mult timp în urmă și nu a teoretizat niciodată mai atractiv, decât atunci când încearcă să explice misterul pasiunii. Știința, până acum, s-a limitat la câteva sugestii cu privire la acest subiect. Acest lucru pare un lucru regretabil, pentru că metafizicienii nu ar putea da în nici un moment explicații detaliate în mod corespunzător – dacă să explice cum prima dată când vezi pe cel drag trezește în sufletul celui iubit unele amintiri prenatale la tenta ale adevărului divin sau că iluzia este dată de spirite încă nenăscute ce își caută încarnarea. Însă, atât știința cât și filozofia sînt de acord cu privire la un fapt extrem de important, că îndrăgostiții înșiși nu au de ales, deoarece ei sînt numai supuși influenței. Știința este chiar mai categorică cu privire la această chestiune: ea afirmă destul de clar că morții, nu cei vii, sînt responsabili. S-ar părea că există un fel de aducere a minții fantomatică în primele iubiri. Este adevărat că știința, spre deosebire de budism, nu declară că, în condiții speciale, putem să ne aducem aminte de viațile noastre anterioare. Psihologia, ce se bazează pe fiziologie, neagă chiar posibilitatea moștenirii de memorie în acest caz individual. Admite însă că ceva mai puțernic, deși mai nedeterminat, este moștenit – suma amintirilor anterioare în calculabile – suma a nenumerate miliarde de trilioane de experiențe. Astfel, se pot interpreta senzațiile noastre cele mai enigmatice – impulsurile noastre conflictuale – intuițiile noastre cele mai ciudate, toate acestea a trageții

1. Herbert Spencer, *Principii de Psihologie*: „Sentimentele.”

aparent iraționale sau repulsiile – toate aceste tristeți vagi sau bucurii, ce nu pot fi puse pe seama experienței individuale. Dar nu a fost găsit încă un răgaz pentru o prelegere despre prima iubire – deși, prima dragoste, în relația sa cu lumea invizibilă, este cel mai ciudat dintre toate sentimentele umane și cel mai misterios.

La noi în Occident enigma se prezintă astfel. Pentru tinărul în creștere, a cărui viață este normală și viguroasă, vine un fel de perioadă atavică în care el începe să simtă pentru sexul mai slab acel dispreț primitiv creat doar prin caracterul conștient al superiorității fizice. Dar chiar în clipa în care societatea fetelor s-a dezvoltat cel mai puțin interesant pentru el, devine brusc nebun. Atunci, calea vieții sale este întretăiată de o fecioară nemaivăzută înainte – însă puțin diferită de alte fiice ale oamenilor – cituși de puțin minunată în viziunea publică despre ea. În același moment, cu un singur șoc, singele năvălește în inima sa și toate simțurile sale sînt vrăjite. Pe urmă, pînă cînd nebunia ia sfîrșit, viața sa aparține în întregime acelei ființe nou-găsite, despre care nu știe încă nimic, cu excepția faptului că lumina soarelui pare mai frumoasă atunci cînd o atinge pe ea. Din această fascinație nici o știință nu îl poate elibera. Dar a cui vrăjitorie este? Este vreo putere în idealul de viață? Nu, psihologia ne spune că aceasta este puterea morților manifestată în admiratorul înfocat. Morții aruncă vraja. Al lor este șocul din inima îndrăgostitului, al lor este șocul electric ce tremură prin venele sale la prima atingere a mîinii unei fete.

Dar de ce ar trebui să o dorească pe ea, mai degrabă decît pe alta, este partea profundă a enigmei. Soluția oferită de marele pesimist german nu se armonizează bine cu psihologia științifică. Alegerea celor morți, considerată evolutiv, ar fi o alegere bazată pe amintire, mai degrabă decît pe previziune. Iar enigma nu este plăcută.

Există, într-adevăr, posibilitatea romantică că ei o doresc, pentru că supraviețuiesc în ea, la fel ca în unele fotografii compuse, sugestia fiecăreia și a tuturor femeilor iubite în trecut. Dar există posibilitatea, de asemenea, că ei o doresc pentru că reapare în ea ceva din farmecul divers al tuturor femeilor pe care le-a iubit în zadar.

Asumînd cea mai neagră teorie, ar trebui să credem că pasiunea, deși neconținut îngropată, nu poate nici să moară, nici să se odihnească. Cei care au iubit în zadar mor numai în aparență; în realitate însă, ei trăiesc în generații de inimi, pentru ca dorința lor să se împlinească. Ei așteaptă, probabil

de secole, reîncarnarea formelor iubite – ţesînd la nesfîrşit în visele de tinereţe amintirile compuse din aburi. De aici şi idealurile intangibile – bîntuirea sufletelor de către Femeia care nu va fi cunoscută vreodată.

În Extremul Orient gîndurile sînt altfel, iar eu trebuie să scriu ceea ce priveşte interpretarea Domnului Buddha.

Un preot a murit recent în împrejurări foarte stranii. El a fost preot la un templu ce aparținea uneia dintre sectele budiste mai vechi, într-un sat de lângă Osaka. (Se poate vedea templul de pe calea ferată Kansetsu, când se merge cu trenul la Kyoto).

Era tânăr, serios și foarte frumos – chiar mult prea frumos pentru un preot, spuneau femeile. Arăta ca una dintre acele figuri frumoase ale lui Amida făcute pentru o importantă sculptură budistă din alte timpuri.

Oamenii din parohia sa îl considerau un preot neprihănit și învățat, iar ei aveau dreptate. Femeile nu credeau doar în virtutea sau în învățătura sa: el poseda puterea nefericită de a le atrage, independent de propria sa voință, doar ca un simplu bărbat. Era admirat de ele, chiar și de femeile din alte parohii, de asemenea, într-o manieră nu prea cucernică, iar admirația lor interfera cu studiile sale și îi tulbura meditațiile. Ele găseau pretexte fără cusur pentru a vizita templul la orice oră, doar să se uite la el și să-i vorbească. Îi puneau întrebări la care era de datoria lui să răspundă și îi aduceau ofrande religioase pe care el nu le putea refuza. Unele îi puneau întrebări, nu din categoria celor religioase, ce îl făceau să roșească. De la natură el era prea delicat pentru a se proteja de cuvintele violente, chiar și atunci când fetele obraznice de la oraș spuneau lucruri pe care fetele de la țară nu le-ar fi spus – lucruri ce îl determinau să-i dea afară pe interlocutori. Însă cu cit se retrăgea în sine din admirația celor sfinși sau din lingușirea celor aroganți, cu atât persecuția a crescut, până când a devenit chinul vieții sale¹.

1. Actorii din Japonia exercită adesea o fascinație asemănătoare asupra fetelor sensibile din clasele de jos și de multe ori profită crud de avantajul obținut astfel. Este foarte rar, într-adevăr, ca o astfel de fascinație să poate fi exercitată de un preot.

Părinții lui muriseră de mult timp și nu avea alte legături lumești. Își iubea doar chemarea și studiile aferente ei și nu dorea să se gîndească la lucruri prostești și interzise. Frumusețea sa extraordinară – frumusețea unui idol în viață – era doar o nenorocire. Avuții i se ofereau în condiții pe care nici nu le putea discuta. Fetele se aruncau la picioarele sale, rugîndu-l în zadar să le iubească. Scrisori de dragoste i se trimiteau constant, scrisori ce niciodată nu au primit răspuns. Unele erau scrise în acel stil clasic enigmatic, ce vorbește despre „perna de piatră a întîlnirii”, „valurile de pe umbra unui chip” sau „izvoare ce se despart pentru a se reuni”. Altele erau directe și sincere, pline de patosul primei mărturisiri de dragoste a unei fete.

Pentru o lungă perioadă de timp, astfel de scrisori nu l-au impresionat pe tînărul preot, acesta avînd înfățișarea exterioară a unui Buddha, din al cărui chip părea că este făcut. În realitate însă, el nu era un Buddha, ci doar un om slab, iar poziția sa era încercată.

Într-o seară a venit la templu un băiețel, care i-a dat o scrisoare, a șoptit numele expeditorului și a fugit în întuneric. Potrivit mărturiei ulterioare a unui slujitor, preotul a citit scrisoarea, a introdus-o în plic și a pus-o pe rogojî nă, lîngă perna pe care îngenunchea pentru meditație. A stat mult timp nemișcat, cufundat în gîndurile sale, a căutat cutia de scris și a compus el însuși o scrisoare, adresată superiorului său spiritual, pe care a lăsat-o pe pupitru. Apoi s-a uitat la ceas și într-un mers al trenurilor scris în limba japoneză. Era tîrziu, iar vîntul nopții întunecat. El s-a înclinat, pentru un moment de rugăciune în fața altarului, apoi s-a grăbit să iasă în beznă, ajungînd la calea ferată exact la timp pentru a îngenunchea între șine, înfruntînd zgomotul și năvala expresului de la Kobe. Iar în momentul următor, toți cei care adoraseră frumusețea stranie a acelui om, ar fi țipat privind, chiar și la lumina lanternei, ce mai rămăsese din biata făptură pămînteană, pătînd calea ferată.

Scrisoarea scrisă superiorului său a fost găsită. Aceasta conținea o declarație sinceră în sensul că, simțînd puterea sa spirituală îndepărtîndu-se, el se hotărîse să moară pentru a nu păcătui.

Cealaltă scrisoare a fost găsită în același loc unde fusese lăsată pe podea – o scrisoare scrisă în limbajul folosit de femei, în care fiecare silabă aduce o mică mîngîiere de umilință. La fel ca toate scrisorile (ele nu sînt trimise

niciodată prin poștă), nici aceasta nu avea dată, nume sau inițiale, iar pe plic nu era nici o adresă. În limba noastră engleză, incomparabil mai aspră, ar putea fi redată în mod imperfect astfel:

A-mi lua o astfel de libertate înseamnă poate să-mi asum prea mult; cu toate acestea, simt că trebuie să vorbesc cu dumneavoastră, și, prin urmare trimit această scrisoare. În ceea ce privește sinele meu smerit, trebuie să spun doar că, prima dată când v-am văzut în perioada Festivalului Țărmlui Îndepărtat, am început să mă gândesc, iar de atunci, nici măcar pentru o clipă, nu am putut să uit. Din ce în ce mai mult mă scufund în fiecare zi în acel gând despre dumneavoastră ce crește continuu. Atunci când dorm visez, iar când mă trezesc și nu vă văd, îmi amintesc că nu a existat nici un adevăr în gândurile mele de noapte și nu pot face nimic decât să plîng. Iertați-mă că, fiind născută ca femeie în această lume, ar trebui să rostesc dorința mea pentru favoarea imensă de a nu a părea nesuferită pentru cineva atât de deosebit. Poate par nesăbuită și fără delicatețe, permițînd inimii mele să fie torturată astfel, gîndind la cineva cu mult mai presus decît mine. Știind doar că nu-mi pot stăpîni inima dincolo de adîncurile ei, am îngăduit acestor cuvinte să ia formă, ca să le scriu cu pensula mea nepricepută și să vi le trimit. Mă rog ca să mă socotiți vrednică de milă și vă implor să nu îmi trimiteți cuvinte crude în răspuns. Vă rog să fiți plin de compasiune, văzînd în aceasta doar revărsarea sentimentelor mele umile. Consimțiți să judecați divin și drept – fie chiar și cu cea mai puțină bunătate – această inimă care, singură în marea ei suferință, îndrăznește să vi se adreseze. În fiecare moment voi spera și voi aștepta un răspuns îmbucurător. În ceea ce privește toate lucrurile ce le întreprindeți, vă urez să vă fie favorabile.

*Această scrisoare pleacă astăzi, întii august –
de la o persoană de onoare cunoscută, către cel iubit și dorit.*

III

Am făcut apel la un prieten japonez, un savant budist, pentru a pune câteva întrebări cu privire la aspectele religioase ale incidentului. Chiar ca o mărturisire a slăbiciunii umane, această sinucidere mi se părea un act de eroism.

Prietenului meu nu i se părea la fel. Cuvintele sale erau de reproș. El mi-a amintit că cine sugera sinuciderea ca un mijloc de eliberare din păcat era considerat de Buddha ca un proscris spiritual – nepotrivit pentru a trăi cu oamenii sfinți. În ceea ce privește preotul mort, el era unul dintre cei pe care Învățătorul îi numea nebuni. Numai un nebun își putea imagina că prin distrugerea trupului el își distrugea, de asemenea, originea păcatului din sinea sa.

„Dar”, am protestat, „viața acestui om a fost pură... Să presupunem că el a căutat moartea pentru a nu permite altora să păcătuiască fără să știe?”

Prietenul meu a zîmbit ironic. Apoi el a spus:

„A fost cindva o doamnă din Japonia, de viță nobilă și foarte frumoasă, care a dorit să devină călugăriță. S-a dus la un anumit templu și a făcut cunoscută dorința ei. Dar marele preot i-a spus: «Ești încă foarte tinărară. Ai trăit viața de la Curte. În ochii bărbaților ești frumoasă, iar datorită chipului tău, vei fi ispitită pentru a te întoarce la plăcerile lumii. De asemenea, această dorință poate fi din cauza unei dureri de moment. De aceea, nu pot acum să aprob cererea ta. Însă ea a pledat atât de sincer, încît preotul a considerat că este cel mai bine să o părăsească imediat. În camera în care era acum singură se afla un *hibachi* mare – un vas cu mangal aprins. Ea a înfierbîntat cleștele de fier din vasul pentru jăratec pînă cînd s-a înroșit, după care și-a străpuns și brăzdat oribil fața, distrugîndu-și frumusețea pentru totdeauna. Atunci preotul, alarmat de mirosul de ars, a revenit în grabă și a rămas profund îndurerat de ceea ce a văzut. Dar ea și-a susținut din nou cauza, fără nici un tremur în voce: «Pentru că eram frumoasă, ați refuzat să mă acceptați.

Acum mă primiți?» Ea a fost admisă în Ordin și a devenit o călugăriță sfântă... Ei bine, cine a procedat cu înțelepciune, femeia sau preotul pe care ai vrut să îl lauzi?”

„Dar a fost de datoria preotului,” am întrebat, „să-i desfigureze fața?”

„Desigur, nu! Chiar acțiunea femeii ar fi fost foarte nedemnă dacă fusese făcută doar ca o protecție împotriva ispitei. Automutilarea de orice fel este interzisă de legea lui Buddha, iar ea a încălcat-o. Însă, atît timp cît ea și-a ars fața doar ca să poată accede dintr-o dată Calea, și nu din cauza fricii de a nu putea rezista păcatului prîn propria voință, vina ei a fost una minoră. Pe de altă parte, preotul care și-a luat viața a comis un mare păcat. El ar fi trebuit să încerce să-i convertească pe cei care l-au ispitit. A fost prea slab însă pentru a face acest lucru. Dacă a simțit că este imposibil să se abțină de la păcat ca preot, atunci ar fi fost mai bine pentru el să se întoarcă în lume și astfel să încerce să urmeze legea celor care nu aparțineau Ordinului.”

„Potrivit budismului, prin urmare, el nu a obținut nici un merit?” am întrebat.

„Nu este ușor să ne imaginăm acest lucru. Numai cei care nu cunosc Legea pot lăuda fapta sa.”

„Iar pentru cei care cunosc Legea, cum se judecă efectele, karma faptei sale?”

Prietenul meu s-a gîndit puțin, apoi a spus cu un aer meditativ:

„Întregul adevăr despre sinuciderea aceea, nu îl putem cunoaște pe deplin. Poate că nu a fost pentru prima dată”

„Vrei să spui că, într-o viață anterioară, ar fi încercat să scape de păcat prîn distrugerea corpului său?”

„Da. Sau în multe alte vieți anterioare”

„Dar în ceea ce privește viețile sale viitoare?”

„Numai un Buddha ar putea răspunde la aceasta, cu siguranța cunoașterii.”

„Dar care este învățătura?”

„Uîți că nu este posibil pentru noi să știm ceea ce a fost în mintea celui om.”

„Să presupunem că el a căutat moartea numai pentru a scăpa de păcat?”

„Apoi, el va trebui să se confrunte din nou cu ispita, cu toată durerea ei, cu tot chinul ei chiar și de o mie de mii de ori, pînă cînd va fi învățat să se stăpînească. Nu există nici o scăpare prîn moarte de necesitatea supremă a cuceririi sinelui.”

După despărțirea de prietenul meu, cuvintele sale au continuat să mă obsedeze, urmărindu-mă și acum. Ele au făcut loc unor gânduri noi despre câteva teorii avansate în prima parte a acestei lucrări. Nu am fost încă în măsură să mă asigur că interpretarea sa ciudată a misterului erotic este mai puțin demnă de a fi luată în considerație decât interpretările noastre occidentale. Încă mă întreb dacă iubirile care duc la moarte nu ar putea să însemne altceva decât foamea fantomatică a pasiunilor îngropate. Nu ar putea să însemne, de asemenea, pedeapsa inevitabilă a păcatelor demult uitate?

X

UN CONSERVATOR

*Amazakaru
Hi no iru kuni ni
Kite wa aredo,
Yamato-nishiki no
Iro wa kawaraji.*

I

El se născuse într-un oraș din interior, feuda unui daimyo cu un venit de trei sute de mii de koku anual, unde nu călcase încă picior de străin. Reședința, *yashiki*, a tatălui său, un samurai de rang înalt, se afla în interiorul fortificațiilor exterioare din jurul castelului prințului. Era o reședință spațioasă, înconjurată de grădini de peisaj, iar într-una dintre ele se afla un mic altar al zeului oștirilor. Acum patruzeci de ani existau multe astfel de case. Pentru un ochi de artist, cele câteva ce rămăseseră păreau niște palate din basme, iar grădinile lor erau ca visele paradisului budist.

Dar fiii samurailor erau sever disciplinați în zilele acelea, iar cel despre care vă vorbesc avea foarte puțin timp pentru visare. Perioada mîngîierilor a fost dureros de scurtă pentru el. Chiar înainte de a îmbrăca prima sa *hakama* (piesă de vestimentație japoneză, ca un pantalon foarte larg) – o ceremonie importantă pentru epoca respectivă – a fost dezobișnuit pe cît posibil de influențele tandre și învățat să-și verifice impulsurile naturale de afecțiune copilărească. Prietenii săi mici l-ar fi întrebat în batjocură, „Mai ai nevoie de lapte?” dacă îl vedeau mergînd împreună cu mama sa, deși el își putea arăta afecțiunea față de ea în casă, oricît de demonstrativ dorea, în orele pe care le petreceau împreună. Însă acestea nu au fost multe. Toate plăcerile trîndave au fost aspru restricționate în disciplina sa, chiar și mîngîierile, cu excepția timpului cînd era bolnav, nu îi erau permise. Aproape din momentul în care putea vorbi i se ordona să considere datoria ca motivul călăuzitor al vieții, autocontrolul ca prima cerință de comportament, durerea și moartea ca probleme fără nici o valoare, în sensul egoist.

Exista un aspect mai înfiorător al acestei discipline spartane, conceput pentru a cultiva o severitate rece ce nu trebuia să se destindă niciodată în timpul tinereții, cu excepția intimității protejate de acasă. Băieții erau obișnuiți să vadă sânge. Erau luați pentru a asista la execuții și se aștepta din partea lor să nu manifeste nici o emoție. Ei erau obligați, atunci când se întorceau acasă, să își reprime orice sentiment ascuns de repulsie, mâncînd mult orez colorat ca sângele prin amestecul cu suc de prune sărat. Chiar și lucruri mai dificile puteau fi cerute unui băiat foarte tânăr – de exemplu, să meargă singur la miezul nopții pînă la un teren de execuție și să aducă de acolo capul unui condamnat la moarte ca o dovadă de curaj. Aceasta deoarece frica de cei morți nu era mai puțin vrednică de dispreț în ochii unui samurai decît teama de oamenii în viață. Copilul samurai era obligat să nu-i fie frică de nimic. În toate aceste teste atitudinea impusă era impasivitatea perfectă, iar lăudăroșenia era judecată la fel de aspru ca și orice alt semn de lașitate.

Pe măsură ce creștea, băiatul era obligat să-și găsească plăceri mai ales în acele exerciții fizice ce erau pregătiri timpurii și constante pentru război – tirul cu arcul și echitația, lupta corp la corp și antrenamentul cu sabia. Tovarăși de joacă erau găsiți pentru viitorul samurai; aceștia erau mai mari decît el, fii vasalilor, aleși pentru îndeminarea de a-l ajuta în practica exercițiilor de luptă. Era, de asemenea, datoria lor să-l învețe cum să înoate, cum să manevreze o barcă, pentru a-și dezvolta mușchii tineri. Cea mai mare parte a fiecărei zile era împărțită pentru el între o astfel de pregătire fizică și studiul clasicilor chinezi. Hrana sa, deși variată, nu era niciodată îndestulătoare. Hainele, cu excepția ocaziilor ceremoniilor foarte importante erau subțiri și aspre și nu i se permitea să folosească focul pentru a se încălzi doar el. Atunci cînd studia în timpul dimineților de iarnă, dacă miinile îi erau prea reci pentru a folosi pensula de scris, i se ordona să le pună în apă rece ca gheața pentru a restabili circulația, iar dacă picioarele îi erau amorțite de ger, i se spunea să alerge în zăpadă pentru a le încălzi. Încă mai rigidă era formarea sa în eticheta specială a clasei militare, aducîndu-i-se de mic la cunoștință faptul că sabia scurtă de la centura sa nu era nici ornament și nici jucărie. I se arăta cum să o folosească și cum să-și ia viața în orice moment, fără a da înapoi, ori de cîte ori codul castei i-ar fi ordonat¹.

1. „Este într-adevăr capul tatălui tău?” întrebă într-o zi un prinț pe fiul unui samurai de numai șapte ani. Copilul a înțeles imediat situația. Capul tăiat nu de mult timp și așezat în fața sa, nu era cel al tatălui său: daimyo se înșelase,

De asemenea, în materie de religie, formarea unui fiu de samurai era deosebită. El era educat să venereze zeii străvechi și spiritele strămoșilor săi. De asemenea, era instruit în spiritul eticii chinezești și pe lângă acestea i se predau noțiuni de filosofie și credință budistă. Mai mult decât atât însă, el era învățat că speranța în rai și teama de iad erau doar pentru ignoranți, iar omul superior trebuie să fie influențat în comportamentul său doar de dragostea de dreptate în sine, fără să urmărească vreun scop egoist, și să recunoască pietatea ca o lege universală.

Încetul cu încetul, pe măsură ce copilăria se pîrguia în tinerețe, comportamentul său era mai puțin supus supravegherii. Era lăsat din ce în ce mai mult să acționeze conform propriei judecăți – dar în deplină cunoștință că o greșeală nu va fi uitată, că o jignire gravă nu va fi niciodată pe deplin iertată și că o mustrare bine meritată, ar fi fost mai de temut decât moartea. Pe de altă parte, erau puține pericole morale de care el trebuia păzit. Viciul de profesie era strict îndepărtat în multe din orașele-castele și chiar dacă această parte imorală a vieții putea să se răsfrîngă în romanele și dramele populare, un samurai tânăr nu putea să știe multe lucruri despre aceasta. El a fost învățat să disprețuiască literatura obișnuită ce se referea sau la emoții dulcele sau la pasiuni, ca o lectură esențial lipsită de bărbăție, iar teatrul public era interzis pentru clasa sa¹. Astfel, în această viață naturală de provincie din vechia Japonie, un samurai tânăr putea să crească cu o puritate a spiritului și o sinceritate excepțională.

Tinerii samurai creșteau astfel, cum este scris în aceste rînduri – neînfricați, politicoși, plini de abnegație, disprețuind plăcerea și gata într-o clipă

mai era nevoie de încă o minciună. Atunci copilul, după ce a salutat capul cu toate semnele unei dureri respectuoase și-a tăiat pe loc viscerele. Toate îndoielele prințului au dispărut în fața acestei dovezi singeroase de pietate filială. Tatăl proscris a reușit să fugă, iar amintirea copilului este încă onorată în drama și poezia japoneză.

1. Femeile samurai, cel puțin în unele provincii, puteau să meargă la teatrul public. Bărbații însă nu puteau să o facă – fără a comite o încălcare a bunelor maniere. Însă în casele samurailor sau în grădinile unei *yashiki* se dădeau reprezentații private. Cunosceam mai mulți samurai bătrîni fermecători, care nu au fost în viața lor la un teatru public și refuză toate invitațiile de a asista la un spectacol. Ei se supun încă regulilor educației de samurai.

să-și dea viața pentru dragoste, loialitate, sau onoare. Însă, deși erau deja războinici cu corpul și spiritul, erau puțin mai mari decît niște băieți, atunci cînd țara a fost surprinsă de sosirea Corăbiilor Negre.

Politica lui Iyemitsu, de a interzice oricărui japonez să părăsească țara sub pedeapsa cu moartea, a lăsat timp de două sute de ani națiunea fără să știe ce se întâmplă în lumea exterioară. Nu se cunoștea nimic despre forțele colosale ce se adunau dincolo de mări. Lunga existență a așezării olandeze de la Nagasaki nu a iluminat cîtuși de puțin Japonia asupra poziției sale adevărate – un feudalism oriental din secolul al XVI-lea, amenințat de o lume occidentală cu trei secole mai în vîrstă. Istorisiri despre minunile adevărate ale acelei lumi ar fi sunat în urechile japonezilor ca niște povești inventate să încînte copiii sau să fie puse împreună cu basmele din vechime despre palatele fabuloase din Hōrai. Apariția flotei americane, „Corăbiile Negre,” cum erau atunci denumite, a trezit în guvern o anumită conștiință a propriei slăbiciuni și a pericolului venind din afară.

Zbuciumul național la vestea celei de-a doua sosiri a Corăbiilor Negre a fost urmat de consternare, cînd s-a descoperit că shogunatul a mărturisit incapacitatea sa de a face față puterilor străine. Aceasta putea însemna un pericol chiar mai mare decît invazia mongolilor din timpul lui Hōjo Tokimune, atunci cînd oamenii s-au rugat la zei pentru ajutor, și Împăratul însuși, la Ise, a implorat spiritele părinților săi. Acele rugăciuni au fost împlinite cu un întuneric brusc, o mare de tunet și venirea vîntului puternic încă numit Kami-Kaze – „Vîntul zeilor”, prin care flotele lui Kublai Khan au fost trimise în abis. De ce nu ar trebui să fie făcute și acum rugăciuni, de asemenea? Și ele au fost făcute, în nenumărate case și la mii de altare. Însă Ființele Superioare nu au dat nici un răspuns de data aceasta, iar Kami-Kaze nu au venit. Iar tînărul samurai, rugîndu-se în zadar înaintea micului altar al lui Hachiman din grădina tatălui său, s-a întrebat dacă zeii își pierduseră puterea sau dacă oamenii de pe Corăbiile Negre se aflau sub protecția unor zei mai puternici.

III

Curînd, a devenit evident că „barbarii” străini nu vor fi alungați. Au venit cu sutele, din Est precum și din Occident; au fost luate toate măsurile posibile pentru protecția lor, iar ei și-au construit orașe ciudate pe pământ japonez. Guvernul a impus chiar ca învățătura occidentală să fie predată în toate școlile. Studiul limbii engleze trebuia să fie o specialitate importantă a educației publice, iar învățămîntul public în sine urma să fie remodelat conform direcțiilor occidentale. Guvernul a declarat, de asemenea, că viitorul țării va depinde de studiul și de cunoașterea limbilor și a științei străinilor. În răstimpul, apoi, dintre un astfel de studiu și rezultatele sale de succes, Japonia ar rămîne practic sub dominație străină. Faptul nu a fost, într-adevăr, declarat public în atît de multe cuvinte, dar semnificația politicii a fost evidentă. După primele emoții violente provocate de cunoașterea situației – după marea consternare a poporului și furia reprimată a samurailor – a apărut o curiozitate intensă în ceea ce privește aspectul și caracterul acelor străini obraznici care au fost în măsură să obțină ceea ce au dorit doar prin simpla afișare a unei forțe superioare. Această curiozitate generală a fost parțial îndeplinită de o imensă producție și distribuție de stampe colorate ieftine, înfățișînd obiceiurile și tradițiile barbarilor, precum și străzile extraordinare ale așezărilor lor. Acest val de xilografii ar fi putut trece în ochii străinilor drept simple caricaturi. Dar caricatura nu a fost scopul conștient al artistului. El a încercat să-i înfățișeze pe străini așa cum îi vedea în realitate, iar el îi vedea ca monștri cu ochii verzi, cu părul roșu ca Shōjo¹ și cu nasuri ca la Tengu², purtînd haine de

-
1. Ființe mitologice aseamănătoare maimuțelor, cu părul roșu, și cărora le plăcea starea de ebrietate.
 2. Ființe mitologice de mai multe tipuri, presupuse a trăi în munți. Unele au nasuri lungi.

forme și culori absurde și locuind în clădiri cum sînt depozitele sau închisorile. Vîndute cu sutele de mii în toată țara, aceste stampe trebuie să fi creat multe idei stranii. Cu toate acestea, ca încercări de a descrie necunoscutul, erau doar nevinovate. Cineva ar putea să studieze acele desene vechi, în scopul de a înțelege cum am apărut în ochii japonezilor din acea epocă, cît de urît, cît de grotesc și cît de ridicol.

Tînărul samurai din oraș a avut curînd experiența de a vedea un străin occidental adevărat, un profesor angajat pentru el de către prinț. Era un englez. El venise sub protecția unei escorte armate și au fost date ordine să fie tratat ca o persoană importantă. El nu părea chiar atît de urît, așa cum erau străinii din stampele japoneze: părul îi era roșu, într-adevăr, iar ochii de culoare ciudată, dar fața sa nu era neplăcută. Străinul a devenit dintr-o dată, și a rămas mult timp, un subiect de observație susținută. Cît de atent era supravegheată fiecare acțiune a sa, nu ar fi putut să fie ghicită vreodată de oricine ar fi ignorat superstițiile ciudate înainte de era Meiji, în legătură cu noi înșine. Deși recunoscuți ca fiind creaturi inteligente și redutabile, occidentalii nu au fost în general considerați ca niște ființe omenești; se credea că ei erau mai aproape de animale, decît de oameni. Ei aveau corpuri păroase de formă ciudată, dinții lor erau diferiți de cei ai oamenilor, organele lor interne erau, de asemenea, neobișnuite, iar ideile lor morale – cele ale unor spiriduși. Temerea pe care străinii au inspirat-o în momentul acela, oamenilor obișnuiți, nu însă și pentru samurai, nu era fizică, ci mai degrabă superstițioasă. Pînă și țăranul japonez în sine sa nu a fost niciodată un laș. Însă pentru a ști sentimentele sale pe care le avea în acel moment pentru străini, trebuie să cunoaștem cîte ceva despre credințele vechi, comune în Japonia și China, despre animale înzestrate cu puteri supranaturale și capabile să-și asume formă umană, despre existența unor rase pe jumătate omenești și pe jumătate supraomenești și despre ființele mitice din vechile cărți ilustrate – spiriduși cu barbă, avînd picioare și brațe lungi (*ashinaga* și *tenaga*), așa cum erau reprezentați de ilustratorii de basme ciudate sau descriși într-o manieră comică de pensula lui Hokusai. Aspectul noilor străini părea să confirme într-adevăr fabulele povestite de vreun Herodot chinez, iar hainele ce le purtau păreau să fie concepute cu scopul de a ascunde ceea ce ar fi dovedit că ei nu erau oameni. Astfel,

noul profesor de limba engleză, complet neștiutor al situației în care se afla, era studiat pe ascuns, la fel cum s-ar putea studia un animal curios! Cu toate acestea, din partea elevilor săi el nu avea parte decît de politețe: ei îl tratau după codul chinez ce afirma că „nici măcar umbra unui profesor nu trebuie să fie călcată.” În orice caz, ar fi contat puțin pentru studenții samurai dacă profesorul lor era perfect uman sau nu, atît timp cît el putea să predea. Eroul Yoshitsune a învățat arta sabiei de la un Tengu. Ființele care nu erau omenești s-au dovedit a fi învățați și poeți¹. Dar în spatele măștii de politețe ce nu era vreodată ridicată, obiceiurile străinului erau minuțios observate, iar aprecierea finală, bazată pe comparația acestor observații, nu a fost pe deplin măgulitoare. Profesorul însuși nu și-ar fi putut imagina niciodată comentariile făcute asupra sa de către elevii săi ce purtau două săbii și nici nu ar fi ajuns la pacea spiritului său, în timp ce supraveghea compunerile în sala de clasă, dacă ar fi înțeles conversația lor:

„Vezi culoarea corpului său și cît de moale este! A-i lua capul cu o singură lovitură ar fi foarte ușor.”

Odată l-au invitat să încerce modul lor de a lupta, doar pentru distracție, el a presupus. În realitate însă, ei au vrut să-i testeze forța fizică. El nu a fost foarte mult apreciat ca un atlet.

„El are brațe puternice cu siguranță”, a spus unul.

„Dar el nu știe cum să-și folosească corpul său în timp ce utilizează brațele, iar coapsele sale sînt foarte slabe. A-i rupe spatele nu ar fi dificil.”

„Cred”, a spus altul, „că ar fi ușor de luptat cu străinii.”

-
1. O legendă povestește că, atunci cînd Toryôko, un mare poet, care a fost profesorul lui Sugiwarano-Michizane (acum deificat ca Tenjin), trecea pe sub poarta numită Rajômon, de la palatul Imperial din Kyoto, a recitat cu voce tare acest unic vers, pe care tocmai îl crease:

„Vremea este luminoasă și frumoasă – și vîntul vîlurește părul tinerelor sălcii.”

Imediat o voce profundă și batjocoritoare de la poarta de acces a continuat poemul, astfel:

„S-a topit și a dispărut gheața; valurile piaptănă buclele mușchilor îmbătrîniți.”

Toryôko s-a uitat, dar nu a văzut pe nimeni. Odată ajuns acasă, a vorbit cu elevul său și a repetat cele două compoziții. Sugiwarano-Michizane a lăudat-o pe a doua, spunînd:

„Într-adevăr cuvintele primei compoziții sînt ale unui poet, dar cuvintele celei de-a doua sînt ale unui Demon!”

„Cu săbiile ar fi foarte ușor”, a răspuns al treilea, „dar ei sînt mai pricepuți decît noi în a folosi armele și tunurile.”

„Putem învăța toate acestea”, a spus primul vorbitor. „Cînd vom învăța tot ceea ce ține de armată de la occidentali, nu va mai trebui să ne facem griji de soldații lor.”

„Străinii”, a observat un altul, „nu sînt rezistenți ca noi. Ei obolesc repede și se tem de frig. Toată iarna profesorul nostru trebuie să țină un foc mare în camera sa. A rămîne acolo cinci minute îmi dă dureri de cap.”

Dar cu toate acestea, băieții erau amabili cu profesorul lor și l-au făcut să-i iubească.

IV

Schimbările au venit, așa cum vin cutremurile mari, fără să prevină: transformarea fiefurilor conducătorilor locali, daimyo, în prefecturi, suprimarea clasei militare, reconstrucția întregului sistem social. Aceste evenimente au umplut de tristețe sufletul tânărului, deși el nu a resimțit nici o dificultate de a-și transfera loialitatea de la prinț la împărat, iar averea familiei a rămas neafectată de șoc. Toată această reconstrucție l-a făcut să înțeleagă importanța pericolului prin care trecea națiunea și anunța dispariția sigură a vechilor idealuri înalte și aproape a tuturor lucrurilor iubite. Însă el știa că este zadarnic să le regrete. Numai prin propria transformare ar putea spera națiunea să își salveze independența. Era de datoră evidentă a patriotului să recunoască această necesitate și de a se pregăti corespunzător pentru a-și interpreta rolul în drama viitorului.

În școala de samurai el a învățat mult limba engleză și se știa capabil să converseze cu englezii. El și-a tăiat părul lung, și-a pus deoparte săbiile și a mers la Yokohama pentru a-și continua studiul limbii engleze în condiții mai favorabile. De la început, la Yokohama totul i s-a părut, în același timp, neobișnuit și respingător. Chiar și japonezii din port s-au schimbat datorită contactului străin: erau aspri și grosolani. Ei se comportau și vorbeau într-un mod în care un om obișnuit nu ar fi îndrăznit să-l facă în orașul său natal. Străinii înșiși i-au impresionat mult mai neplăcut: era perioada în care noii coloniști își puteau aroga tonul cuceritorilor față de cei cucerțiți, iar viața în „porturile deschise” era mult mai puțin mulțumitoare decât acum. Noile clădiri de cărămidă sau din lemn ornamentat cu stucaturi i-au reinviat amintiri neplăcute cu imaginile japoneze colorate ale obiceiurilor și tradițiilor străinilor; el nu a putut alunga rapid inchipuirile sale din copilărie cu privire la occidentali. Logica, bazată pe cunoștințe și experiențe mai vaste, i-a permis să înțeleagă pe deplin ceea ce erau ei în realitate, însă pentru viața sa

emoțională, sensul profund al unei naturi umane asemănătoare încă nu reușea să apară. Sentimentul rasei este mai vechi decît dezvoltarea intelectuală, iar superstițiile aferente nu sînt ușor de îndepărtat. Spiritul său de soldat, de asemenea, era trezit uneori de lucrurile urite, auzite sau văzute – incidente ce făceau să fiarbă în el singele părinților săi pentru a răzbuna o lașitate sau pentru a corecta o nedreptate. Însă el a învățat să-și învingă repulsiile, ca obstacole în calea cunoașterii: era datorია patriotului să studieze calm natura dușmanilor țării sale. S-a antrenat în cele din urmă să examineze fără prejudecată efectul pe care îl avea asupra sa viața nouă – calitățile sale, dar și defectele, puterea însă nu mai puțin slăbiciunea sa. El a descoperit bunătate; el a găsit devotament pentru idealuri – idealuri ce nu erau ale sale, dar pe care știa să le respecte pentru că ele cereau, ca și religia strămoșilor săi, multă abnegație.

Datorită acestei înțelegeri, el a învățat să îndrăgească un misionar în vîrstă, pe deplin absorbit în lucrarea de educare și prozelitism, căruia i-a acordat încrederea sa. Bătrînul era deosebit de nerăbdător să-l convertească pe acest samurai tînăr, în care deslușea aptitudini deosebite, și nu a cruțat nici un efort pentru a cîștiga încrederea băiatului. El l-a ajutat în multe feluri, l-a învățat ceva din limbile franceză și germană, greacă și latină și a pus în întregime la dispoziția sa o importantă bibliotecă particulară. Utilizarea unei biblioteci străine, ce includea lucrări de istorie, de filosofie, de călătorie și de ficțiune, nu era un privilegiu ușor de obținut pentru studenții japonezi de atunci. Acest lucru a fost apreciat cu recunoștință, iar proprietarul bibliotecii nu a întîmpinat nici o dificultate puțin mai tîrziu să convingă pe elevul său privilegiat și preferat de a citi o parte din Noul Testament. Tînărul și-a exprimat surpriza să găsească printre doctrinele „Sectei Răului” precepte etice, cum ar fi cele ale lui Confucius. El a spus bătrînului misionar: „Această învățătură nu este nouă pentru noi, dar este cu siguranță foarte bună. Voi studia cartea și voi medita asupra ei.”

V

Studiul și meditația trebuie să-l fi condus pe tânăr mult mai departe decât el ar fi crezut posibil. După recunoașterea creștinismului ca o mare religie, au venit recunoașteri de alt ordin și diferite închipuiri despre civilizația rasei care mărturisesc creștinismul. Atunci, pentru mulți japonezi care gindeau, posibil chiar și pentru spiritele energice care conduceau politica națională, părea că Japonia era condamnată să treacă total sub dominație străină. Există o speranță într-adevăr, iar atât timp cât o umbră de speranță rămânea, datoria era clară pentru toți. Însă puterea ce putea fi folosită împotriva Imperiului era irezistibilă. Și studiind proporțiile uriașe ale acestei puteri, tânărul oriental nu a putut decât să se întrebe, cu o venerație învecinată cu teama, de unde și cum a fost obținută. Ar fi putut ea, așa cum profesorul său în vîrstă afirmase, să fie într-o legătură ocultă cu o religie superioară? Desigur, filosofia chineză antică, ce declarase că prosperitatea popoarelor era proporțională cu respectarea legii cerești și supunerea față de învățătura înțelepților, susținea o astfel de teorie. Și dacă forța superioară a civilizației occidentale dovedea într-adevăr caracterul superior al eticii occidentale, nu era pur și simplu de datoria fiecărui patriot să adopte această credință mai înaltă și să lupte pentru transformarea întregii națiuni? Un tânăr din acea epocă, educat în spiritul înțelepciunii chineze și inevitabil neștiutor al istoriei evoluției sociale în Occident, nu și-ar fi putut imagina vreodată că cele mai înalte forme de progres material au fost dezvoltate în principal printr-o competiție necruțătoare, dincolo de orice înțelegere a idealului creștin și în contradicție cu toate sistemele importante de etică. Chiar și astăzi milioane, care nu raționează din Vest își imaginează o legătură divină între puterea militară și credința creștină, iar declarațiile făcute de la tribunele noastre insinuează că tilhăria politică are o justificare divină, iar inventarea explozivilor puternici este de inspirație cerească. Încă supraviețuiește printre noi superstiția că rasele care mărturisesc

creștinismul sînt predestinate divin să jefuiască sau să extermine rase ale căror credințe sînt diferite. Unii oameni își exprimă uneori convingerea că noi încă ne închinăm la Thor și Odin – singura diferență fiind că Odin a devenit un matematician, iar ciocanul lui Thor (Mjöllnir) funcționează acum prin puterea aburilor. Însă misionarii declară că aceste persoane sînt atei și oameni cu o viață fără rușine.

Oricum ar fi, a sosit un timp cînd tînărul samurai a decis să se declare creștin, trecînd peste împotrivirea familiei sale. A fost un pas îndrăzneț, dar formarea sa de la început i-a conferit fermitate. El nu a putut fi abătut din decizia sa nici măcar de durerea părinților lui. Respingerea credinței strămoșești însemna mai mult decît încercări temporare pentru el: aceasta însemna dezmoștenirea, disprețul foștilor prieteni, pierderea rangului și toate consecințele unei sărăcii amare. El a văzut ceea ce credea a fi datoria lui de patriot și de căutător al adevărului, urmînd-o fără teamă sau regret.

VI

Cei care speră să substituie propria lor credință occidentală uneia pe care o demontează cu ajutorul cunoștințelor împrumutate de la știința modernă, nu își imaginează că argumentele folosite împotriva credinței vechi pot fi utilizate cu aceeași forță împotriva celei noi. El însuși incapabil de a ajunge la niveluri mai ridicate ale gândirii moderne, misionarul mediocru nu poate anticipa rezultatul învățaturii sale științifice modeste asupra unui spirit oriental, mai puternic de la natură decât al său. Prin urmare este uimit și șocat să descopere că adeziunea elevului său la creștinism este cu atât mai redusă, cu cât el este mai inteligent. A distruge credința proprie într-un spirit delicat, deja satisfăcut de cosmogonia budistă, deoarece el ignoră știința, nu este extrem de dificil. Dar, pentru a substitui în același spirit, emoțiile religioase occidentale celor orientale, dogmatismele prezbiteriene sau baptiste eticii chineze sau budiste, nu este posibil. Dificultățile psihologice în această privință nu sînt recunoscute niciodată de către evangheliștii noștri moderni. În secolele precedente, atunci cînd credința iezuiților și a călugărilor nu era mai puțin superstițioasă decât credința pe care ei se străduiau să o înlocuiască, existau aceleași obstacole profunde. Și preotul spaniol, realizînd chiar minuni prin sinceritatea sa imensă și zelul său inflăcărat, era obligat să admită că, pentru realizarea deplină a visului său, avea nevoie de sabia soldatului spaniol. Astăzi condițiile sînt mult mai puțin favorabile pentru orice misiune de convertire decât erau în secolul al XVI-lea. Educația a fost secularizată și remodelată pe o bază științifică, iar religiile noastre se schimbă în simple recunoașteri sociale ale necesităților etice. Funcțiile clerului se transformă progresiv în cele ale unei poliții morale, iar mulțimea clopotnițelor nu dovedește o dezvoltare a credinței noastre, ci numai o creștere mai mare a respectului nostru pentru convenții. Niciodată convențiile Occidentului nu vor putea deveni cele ale Extremului Orient și niciodată nu vor fi admiși

misionarii străini pentru a lua rolul de poliție de moravuri. Deja cele mai liberale dintre bisericile noastre, cele care aparțin de marile culturi, încep să recunoască inutilitatea comunităților religioase de evanghelizare. Însă nu este necesar să fie abandonate dogmatismele vechi pentru a înțelege adevărul: o educație aprofundată ar trebui să fie suficientă pentru a-l descoperi. Cea mai educată dintre națiuni, Germania, nu trimite nici un misionar pentru a lucra în interiorul Japoniei. Un rezultat al eforturilor misionare, mult mai important decât raportul anual indispensabil al noilor convertiri a fost reorganizarea religiilor indigene, iar un ordin recent al guvernului insistă asupra educației superioare a clerilor nativi. Într-adevăr, cu mult înainte de acest mandat sectele mai bogate au stabilit școli budiste urmînd modul de organizare occidental, iar Shinshū se putea lăuda deja cu cărturarii săi, educați la Paris sau la Oxford – persoane ale căror nume sînt familiare cunoscătorilor limbii sanscrite din întreaga lume. Cu siguranță, Japonia va avea nevoie de forme superioare de credință decît cele medievale, dar acestea trebuie să fie ele însele evolute față de formele străvechi – începînd din interior și niciodată din exterior. Un budism puternic fortificat de știința occidentală va satisface nevoile viitoare ale rasei.

Tinărul convertit la Yokohama s-a dovedit a fi un remarcabil exemplu de eșec al misionarilor. În cîțiva ani, după ce a sacrificat o avere pentru a deveni un creștin – sau mai precis, membru al unei secte religioase străine – el a renunțat în mod public la credința acceptată cu un preț atît de mare. El a studiat și a înțeles spiritele mari ale epocii mai bine decît profesorii săi religioși, care nu mai puteau să răspundă la întrebărilor sale, în afară de asigurarea că din lucrările pe care ei le-au recomandat pentru a studia, unele părți erau, în totalitate, periculoase pentru credință. Însă, cum ei nu au putut dovedi erorile presupuse a exista în astfel de cărți, avertismentele lor nu au folosit la nimic. Fusesse convertit la dogmatism printr-un raționament imperfect; cu un raționament mai vast și mai profund, el și-a aflat calea dincolo de dogmatism. El a părăsit biserica, după ce a declarat deschis că principiile acesteia nu erau bazate pe rațiune sau pe fapte adevărate și că se simțea obligat să accepte opiniile oamenilor pe care profesorii săi i-au numit dușmani ai creștinismului. A fost un mare scandal pentru „revenirea” sa la erezie.

Adevărata „revenire” era încă departe. Spre deosebire de mulți alții care trăiseră o experiență similară, știa că problema religioasă se îndepărtase de el, iar tot ce învățase era doar alfabetul din ceea ce rămăsese de învățat. El nu pierduse credința în valoarea relativă a convingerilor – în valoarea religiei ca forță de conservare și de înfrinare. O percepție deformată a unui adevăr – adevărul unei relații ce există între civilizații și religiile lor – îl înșelaseră de la început, ducându-l pe calea ce l-a condus către convertirea sa. Filozofia chineză îl învățase ceea ce sociologia modernă admite ca fiind adevărat, că societățile fără sacerdoțiu nu s-ar fi dezvoltat vreodată, iar budismul l-a făcut să înțeleagă că pînă și iluziile – pildele, formele și simbolurile prezentate oamenilor de condiție socială modestă – au valoarea lor și justificarea lor în a ajuta la dezvoltarea bunătății omenești. Din acest punct de vedere, creștinismul nu își pierduse deloc interesul pentru el. Chiar punind sub semnul întrebării ceea ce profesorul său îi spusese despre valoarea morală superioară a națiunilor creștine, nicidecum ilustrată în viața din porturile deschise, el a dorit să vadă cu ochii lui influența religiei asupra principiilor morale în Occident, să viziteze țări europene și să studieze cauzele dezvoltării și puterii lor.

Acest lucru el l-a făcut mai devreme decît și-a propus. Stimularea intelectuală ce îl făcuse un sceptic în materie religioasă îl făcuse, de asemenea, un liber-cugetător în politică. El și-a atras minia guvernului, afirmînd public opoziția sa față de politica momentului și, ca alți imprudenți sub impulsul ideilor noi, a fost obligat să părăsească țara. Astfel, a început pentru el o serie de peregrinări destinate să-l ducă în jurul lumii. Coreea i-a oferit un prim refugiu, apoi China, unde a trăit ca profesor, iar în cele din urmă s-a aflat la bordul unui vapor cu destinația Marsilia. Avea puțini bani, dar nu s-a întrebat cum urma să trăiască în Europa. Tânăr, înalt, athletic, cumpătat și deprins cu greutățile, se simțea sigur de sine. În plus, avea scrisori către oameni din străinătate care i-ar fi putut netezi drumul.

Trebuiau însă să treacă ani lungi înainte de a-și putea revedea țara natală.

VII

În timpul acestor ani a văzut civilizația occidentală așa cum puțini japo-nezi au văzut-o vreodată, pentru că el a rătăcit prin Europa și America, trăind în multe orașe și practicând numeroase activități – folosindu-și câte-odată creierul, dar cel mai adesea mâinile – ceea ce i-a permis să studieze aspectele cele mai înălțătoare, dar și cele mai de jos, cele mai bune și cele mai rele ale vieții din jurul său. Însă el a privit cu ochii Extremului Orient, iar modalitățile sale de judecată nu au fost la fel ca ale noastre. Căci chiar așa cum Occidentul privește Extremul Orient, tot așa Extremul Orient privește Occidentul – cu această singură diferență: ceea ce fiecare prețuiește cel mai mult în sine, este cel mai puțin susceptibil de a fi apreciat de către celălalt. Și ambii au parțial dreptate și parțial greșesc, și nu a existat nici-odată, și nu poate fi vreodată, înțelegere reciprocă perfectă.

Occidentul i s-a părut cu mult mai mare decât anticipase – o lume de giganți. Ceea ce deprimă chiar și pe cel mai întreprinzător occidental, care se găsește, fără mijloace de existență sau prieteni, singur într-un oraș mare, trebuie să fi deprimat adesea pe exilatul oriental: această neliniște vagă trezită de sentimentul de a fi invizibil pentru milioane de oameni grăbiți, de vuietul neîncetat al unui trafic în care vocile se înecă, de monstruozițările unei arhitecturi fără un suflet, de afișajul dinamic al bogăției forțând mintea și mâna ca pe simple mașini ieftine, la limitele extreme ale posibilului. Poate că el a văzut astfel de orașe așa cum Doré a văzut Londra: o maiestate sumbră de obscurități arcuite și adâncuri de granit deschizându-se în adâncuri granit cât vezi cu ochii, cu mări de muncă în tumult la baza lor și spații monumentale afișând acumulate lent de-a lungul secolelor. Cât despre frumusețe, nu era nimic pentru a-l seduce între aceste stînci nesfîrșite de piatră ce puneau zidurile lor în fața răsăritului și apusului soarelui, cerului și vîntului. Tot ceea ce ne atrage spre orașele mari îl respingea sau îl apăsa;

chiar și luminosul Paris l-a umplut curînd de plictiseală. Acesta a fost primul oraș străin în care a făcut un sejur lung. Arta franceză, oglindind concepția estetică a celei mai talentate rase europene, l-a surprins mult, dar nu l-a fermecat deloc. Ceea ce l-a surprins îndeosebi au fost studiile de nud, în care el a recunoscut doar o mărturisire deschisă a unei slăbiciuni umane, care, alături de lipsa de loialitate sau de lașitate, formarea sa stoică îl învățase să le disprețuiască cel mai mult. Literatura franceză modernă i-a dat alte motive de a se mira. Putea înțelege puțin arta excepțională a romancierului; valoarea operei în sine nu era însă vizibilă pentru el. Iar dacă el ar fi putut să o înțeleagă ca un european, nu ar fi fost mai puțin convins că o astfel de aplicare a geniului la producerea unei opere dovedea depravarea socială. Și, treptat, în viața de lux a capitalei în sine, el a găsit dovada convingerii pe care i-o sugerase arta și literatura epocii. A vizitat locurile de divertisment, teatrele, opera; el le-a privit cu ochii unui ascet și ai unui soldat, și se întreba de ce concepția occidentală a valorii vieții era atît de puțin diferită de concepția extrem-orientală de nebunie și moleșire. El a văzut balurile mondene și expunerile de rigoare, intolerabile simțului de pudoare din Extremul Orient – calculate artistic pentru a sugera ceea ce ar face o femeie japoneză să moară de rușine. Era surprins de criticile pe care le auzise despre corpurile dezbrăcate pe jumătate, naturale, sănătoase și pudice ale japonezilor care trudeau sub soarele verii. A văzut un număr mare de catedrale și biserici, iar aproape de ele palatele de viciu și așezăminte îmbogățite prin vînzarea ascunsă de obscenități artistice. A ascultat cuvîntările unor mari predicatori și a auzit proferîndu-se blasfemii împotriva credinței și a dragostei, de către cei care urau preoții. El a văzut cercurile bogăției și cercurile sărăciei, dar și abisurile ce le separau. „Influența moderatoare” a religiei nu a văzut-o. Această lume nu avea credință. Era o lume de bătaie de joc, de mascaradă și de egoism, în căutare de plăcere, condusă nu de religie, ci de către poliție, o lume în care nu era bine pentru un om să se nască.

Anglia, mai mohorîtă, mai impunătoare, mai redutabilă, i-a oferit alte probleme la care să se gîndească. A studiat bogăția ei, crescînd la nesfîrșit, și coșmarurile mizeriei ce se multiplicau la infinit în umbra sa. A văzut porturile vaste, ghiftuite cu bogățiile a o sută de țări, obținute îndeosebi prin jefuire. El i-a cunoscut pe englezi, ca și pe străbunii lor, ca pe o rasă

de prădători și s-a gândit la soarta milioanei de locuitori, dacă vor fi trebuit să se afle, măcar pentru o singură lună, incapabile de a constrânge alte rase pentru a-i hrăni. El a văzut prostituția și beția ce fac hidoasă noaptea în cel mai mare oraș al lumii, s-a mirat de ipocrizia convențională ce pretindea că nu le vede, de religia ce exprima mulțumirea sa față de condițiile existente, de ignoranța ce trimite misionari acolo unde nu este nevoie și de enormele organisme de binefacere ce ajută boala și viciul să-și răspîndească natura lor adevărată. El a văzut, de asemenea, declarația unui englez¹, care călătorise în multe țări, că o zecime din populația Angliei era formată din criminali de profesie și nevoiași. Și aceasta în ciuda nenumăratelor biserici și a înmulțirii incomparabile de legi! Desigur, civilizația engleză a arătat mai puțin decît alții pretinsa putere a acelei religii despre care el a fost învățat să creadă că era inspirația progresului. Străzile engleze i-au spus însă o altă poveste: nu se vedeau astfel de imagini pe străzile orașelor budiste. Nu: această civilizație însemna o perpetuă și crudă luptă între cei simpli și cei fățarnici, între cei slabi și cei puternici; forța și viclenia se asociau pentru a împinge fragilitatea într-un iad larg deschis și vizibil. Niciodată în Japonia nu a existat nici măcar un vis bolnav pentru astfel de condiții. Cu toate acestea, el trebuia să recunoască faptul că rezultatele pur materiale și intelectuale ale acestor condiții erau surprinzătoare. Deși el vedea răul dincolo de tot ce și-ar fi putut imagina posibil, a văzut, de asemenea, multe lucruri bune, la săraci și bogați deopotrivă. Enigma stupefiantă a tuturor acestora, precum și nenumăratele contradicții, au fost peste puterile sale de interpretare.

-
1. „Deși am progresat foarte mult dincolo de starea de sălbăticie prin realizări intelectuale, nu am avansat la fel în morală.... Nu este prea mult să spunem că masa populațiilor nu a avansat deloc dincolo de codul sălbatic al moralei, iar în multe cazuri s-a scufundat sub acesta. O moralitate deficitară este cea mai mare pată a civilizației moderne... Întreaga noastră civilizație socială și morală rămîne într-o stare de barbarie... Sintem cea mai bogată țară din lume și totuși aproape a douăzecea parte din populația noastră este constituită din săraci, iar a treizecea parte este formată din criminali cunoscuți. Adăugați la acestea criminalii care scapă de identificare și săracii care trăiesc în principal sau parțial datorită instituțiilor filantropice private (care, potrivit dr. Hawkesley, cheltuiesc șapte milioane de lire sterline anual doar în Londra), și putem fi siguri că mai mult de o zecime din populația noastră o formează de fapt săracii și criminalii.”
– Alfred Russel Wallace.

I-au plăcut englezii mai mult decât oamenii din alte țări pe care le vizitase, iar manierele aristocrației engleze i-au dat impresia că nu diferă de cele ale samurailor japonezi. Dincolo de răceala lor formală, a putut să discearnă capacități imense de prietenie și de amabilitate de durată – amabilitate de care a avut parte de multe ori; profunzimea puterii emoționale se risipea rar, iar curajul deosebit i-a condus la cucerirea unei jumătăți de lume. Înainte de părăsi însă Anglia pentru America, pentru a studia un domeniu încă mai vast al realizării umane, diferențele nesemnificative de naționalitate au încetat să-l intereseze. Acestea dispăreau în percepția lui tot mai mare asupra civilizației occidentale ca un întreg uimitor – prin orice formă s-ar fi manifestat: imperială, monarhică sau democratică – munca acelorași necesități necruțătoare cu aceleași rezultate uluitoare și bazate peste tot pe idei total inversate față de cele din Extremul Orient. O astfel de civilizație putea să o evalueze ca o persoană care nu avea nici măcar o singură emoție în armonie cu ea – ca și cel căruia nu-i place nimic din ea, deși locuiește acolo, și nimic de regretat în momentul cind o părăsea pentru totdeauna. Ea era tot atât de departe de sufletul său ca și viața de pe altă planetă, sub un alt soare. Însă putea înțelege costul său în ceea ce privește durerea umană, să simtă amenințarea greutății sale și să intuiască anvergura prodigioasă a puterii sale intelectuale. Iar el o ura – îi ura mecanismul său enorm și perfect calculat, stabilitatea sa utilitară, convențiile sale, lăcomia sa, cruzimea sa oarbă, ipocrizia sa imensă, josnicia necesităților sale și insolența bogăției sale. Din punct de vedere moral, ea era monstruoasă; convențional, era brutală. Îi arătase adâncimi de degradare insondabile, dar nici un ideal egal cu cele din tinerețea sa. Totul se rezuma la o luptă mare între lupi – și că ar fi putut exista în ea cât de cât bunătatea reală, părea mai puțin decât miraculos. Adevăratul caracter sublim al Occidentului era doar intelectual; înălțimi foarte reci și abrupte ale cunoașterii pure, sub zăpezile eterne unde idealurile mor. Cu siguranță, vechea civilizație japoneză a bunăvoinței și a datoriei era incomparabil mai bună în înțelegerea fericirii, în ambițiile sale morale, cu credința sa mai profundă, curajul său voios, simplitatea și lipsa sa de egoism, cu sobrietatea și mulțumirea sa. Superioritatea occidentală nu era etică. Ea se baza pe forțele intelectului dezvoltate prin suferințe incalculabile și utilizate pentru distrugerea celor slabi de către cei puternici.

Totuși, această știință occidentală, a cărei logică el o știa a fi de necontestat, îl asigura de expansiunea din ce în ce mai mare a puterii acestei civilizații, ca și de o irezistibilă, inevitabilă și nemărginită inundație de durere în lume. Japonia ar trebui să învețe noile forme de acțiune, de a stăpîni noile forme de gândire sau va dispărea cu totul. Nu are altă alternativă. Iar apoi incertitudinea tuturor incertitudinilor i-a revenit, întrebarea cu care toți înțelepții au trebuit să se confrunte: *Universul este moral?* La această întrebare budismul a dat cel mai profund răspuns.

Chiar dacă procesul cosmic ar fi moral sau imoral, așa cum este măsurat prin emoțiile umane neînsemnate, o credință fermă a rămas în el, pe care nici o logică nu putea să o afecteze: convingerea că omul trebuie să urmărească cu toată puterea lui cel mai înalt ideal moral pînă la o limită necunoscută, chiar dacă sorii, în drumurile lor ar trebui să lupte împotriva sa. Necesitățile Japoniei ar obliga-o să stăpînească știința străină, să preia mult din civilizația materială a dușmanilor ei, însă aceleași necesități nu o pot obliga să arunce complet ideile sale de bine și de rău, de datorie și de onoare. Treptat, un scop în sine a luat formă în mintea lui – un proiect ce trebuia să facă din el peste ani, un conducător și un profesor: să se străduiască din toate puterile sale pentru păstrarea a tot ce a avut mai bun în viața din trecut, și să se opună fără teamă introducerii în continuare a tot ce nu poate fi esențial pentru păstrarea identității naționale sau ce nu poate fi de ajutor pentru propria dezvoltare a națiunii. El putea să nu reușească, și asta fără rușine, dar putea spera cel puțin să salveze ceva de valoare din epava în derivă. Risipa vieții occidentale l-a impresionat mai mult decît lăcomia sa de plăceri și capacitatea ei de a suferi: în sărăcia curată a țării sale el a văzut forța, iar în cumpătarea sa lipsită de egoism, singura șansa de a concura cu Occidentul. Civilizația străină îl învățase să înțeleagă, așa cum el nu ar fi putut altfel înțelege, valoarea și frumusețea propriei sale civilizații. Aștepta cu nerăbdare momentul cînd i se va fi permis de a reveni în țara sa de naștere.

VIII

Puțin înainte de răsăritul soarelui, prin întunericul transparent al unei dimineți de aprilie fără nori, el a văzut din nou munții pământului său natal – virfuri înalte de sierre în depărtare, de un violet-negru ce se detașa din cercul unei mări de cerneală. În urma vaporului ce îl aducea din exil, orizontul se acoperea încet cu o flacără roz. Pe punte erau deja cițiva străini, dornici de a vedea prima și cea mai frumoasă priveliște a muntelui Fuji de pe Pacific – pentru că, prima vedere a lui Fuji în zori, nu este ceva ce poate fi uitat, în această viață sau în următoarea. Ei urmăreau procesiunea lungă a lanțurilor de munți și priveau, peste mirajul în dinți de fierăstrău, noaptea profundă, unde stelele continuau să lucească încet – dar, tot nu puteau să vadă Fuji. „Ah!”, a spus rizind un ofițer pe care l-au întrebat, „voi priviți prea jos! Mai sus – mult mai sus!” Atunci ei s-au uitat în sus, sus, sus, în inima cerului, și au văzut virful puternic colorându-se în roz, ca fantasma unui mugur minunat de lotus în strălucirea zilei ce se năștea: un spectacol al cărui șoc i-a redus la tăcere. Repede, zăpada veșnică s-a poleit cu aur, apoi s-a albit, când soarele a atins-o cu razele sale deasupra curburii pământului, peste lanțurile muntoase sumbre, peste stelele înseși. Așa se părea, pentru că baza gigantului rămăsese invizibilă. Noaptea dispăruse cu totul, lumina albastră și delicată scălda tot cerul gol, iar culorile se trezeau din somn – înaintea spectatorilor se deschidea golful luminos din Yokohama, cu piscul sacru, cu baza întotdeauna invizibilă, suspendat peste toate, ca o imagine fantomă în arcul zilei infinite.

Cuvintele răsunau încă în urechile pribeagului, „Ah! voi priviți prea jos! – mai sus – mult mai sus!” – ritmînd vag o imensă, o irezistibilă emoție ce creștea în inima sa. Apoi, totul s-a estompat: el nu a mai văzut nici Fuji deasupra, nici culmile apropiate dedesubt, ce își preschimbau albastrul vaporos în verde, nici mulțimea vapoarelor din golf, nimic din Japonia modernă. A

văzut Japonia străveche. Vântul țării sale, delicat parfumat cu miros de primăvară, s-a aruncat spre el atingându-i sîngele, trezindu-i din celulele memoriei sale de mult timp închise umbrele a tot ceea ce abandonase cîndva și se străduise să uite. El a văzut fețele celor răposați din familia sa: le cunoștea de ani de zile vocile dincolo de morminte. Era din nou un băiețel în *yashiki* a tatălui său, trecînd dintr-o cameră luminoasă într-alta, jucîndu-se în spațiile unde umbrele frunzelor tremurau pe rogojini sau afundîndu-și privirea în pacea de vis verde a grădinii sale de peisaj. A simțit încă o dată atingerea ușoară a miinii mamei sale călăuzindu-i pașii mici către locul rugăciunii de dimineață, înaintea altarului familial, înaintea tăblițelor cu numele strămoșilor săi, iar buzele bărbatului au murmurat din nou, cu un sens nou și neașteptat, rugăciunea simplă a copilului.

XI

ÎN AMURGUL ZEILOR

Știți ceva despre *josses*?

„*Josses*?”

„Da, idoli, idoli japonezi – *josses*.”

„Ceva”, am răspuns, „dar nu foarte mult.”

„Ei bine, vreți să veniți și să vă uitați la colecția mea? Colecționez *josses* de douăzeci de ani și am ceva ce merită văzut. Nu sînt de vinzare, totuși – în afară de Muzeul Britanic.”

L-am urmat pe colecționarul de obiecte rare printre raritățile din magazinul său și pe partea cealaltă a unei curți pavate, într-un *go-down*, un depozit deosebit de mare¹. Ca în toate astfel de depozite era întuneric: cu greu puteam distinge prin obscuritate, treptele unei scări înclinate. El se opri la baza scării.

„Veți avea posibilitatea de a-i vedea mai bine într-o clipă”, a spus el. „Am construit acest loc special pentru ei, însă acum este aproape neîncăpător. Ei sînt toți la al doilea nivel. Urcați-vă, dar aveți grijă – scara nu este bună.”

Am urcat, am ajuns într-un fel de crepuscul, sub un acoperiș foarte înalt și m-am trezit față în față cu zeii.

În amurgul din marele depozit, spectacolul era mai mult decît ciudat: el era spectral. Arhați, Buddha, Bodhisattva și formele unei mitologii mai vechi decît ei, umpleau tot spațiul din umbră. Ei nu erau rînduiți după ierarhie, ca într-un templu, ci amestecați fără ordine, ca într-o panică tăcută. Dincolo de sumedenia de capete, de aureole rupte și mîini înălțate în amenințare sau pentru rugăciune – o confuzie sclipitoare de aur prăfuit, pe jumătate luminată de orificiile de ventilație împăienjenite din pereții grei – la început nu am putut desluși prea mult, apoi, pe măsură ce întunericul se risipea, am început să disting personajele. Am văzut pe Kwannon, sub multe forme; pe Jizō, cu multe nume; Shaka, Yakushi, Amida, Buddha și discipolii lor. Erau

1. Un nume dat depozitelor ignifuge din porturile libere ale Extremului Orient. Cuvîntul este derivat din limba malaieză – *gâdong*.

foarte vechi, iar meșteșugul lor nu era doar japonez, nici dintr-un singur loc sau timp: erau forme din Coreea, China, India – comori aduse de peste mări în zilele bogate ale misiunilor budiste timpurii. Unii erau așezați pe flori de lotus, florile de lotus ale Nașterii Aparente. Alții călăreau leoparzi, tigri, lei sau monștri mistici – simbolizând fulgerele, reprezentând moartea. Unul dintre ei, cu trei capete și cu multe miini, sinistru și splendid, părea că se deplasează prin întuneric pe un tron de aur, înălțat de o falangă de elefanți. Am văzut-o pe Fudō, învăluită într-un altar de foc și pe Maya-Fujin călărind păunul ei ceresc și, amestecându-se ciudat cu aceste viziuni budiste, ca un anacronism Limbo, efigii în armură ale unor daimyo și imagini ale înțelepților din China. Erau forme uriașe exprimând furia, ținând strins trăsnete și ridicându-le pînă la acoperiș: regi Deva, ca niște personificări ale puterii uraganelor și Ni-O, paznici ai porților templelor dispărute demult. De asemenea, erau forme voluptuos feminine: grația luminoasă a membrelor pliate în cupele lor de lotus, suplețea degetelor insumînd cifrele Legii Drepte, erau idealuri eventual inspirate, într-o armonie uitată, de farmecul unei dansatoare indiene. Se puteau distinge așezați pe rafturi, pe pereții dezgoliți de zidărie, o mulțime de forme mai mici: figuri de demoni cu ochi care ardeau în întuneric ca ochii unei pisici negre și figuri pe jumătate om și jumătate pasăre, cu aripi și cioc de vultur – *Tengu* ai plămuirii japoneze.

„Ce spuneți?” a întrebat colecționarul de obiecte rare, cu un chicotit de satisfacție, văzînd surpriza mea evidentă.

„Este o colecție foarte importantă,” am răspuns.

El m-a bătut pe umăr și a exclamat triumfător în urechea mea: „M-a costat cincizeci de mii de dolari.”

Dar imaginile în sine îmi spuneau că mai mare a fost costul lor pentru evlavia uitată, în pofida prețului ieftin pentru munca artistică în Est. De asemenea, mi-au spus despre milioanele de morți care au săpat cu picioarele lor treptele ce duceau la sanctuarele lor, despre mamele îngropate care obișnuiau să agate veșminte de copii mici înaintea altarelor lor, despre generații de copii învățate să murmure rugăciuni pentru ei, despre nenumăratele necazuri și speranțe încredințate lor. Fantome ale cultului de secole i-au urmat în exil; un miros ușor și dulce de tămiiie bîntuia locul prăfuit.

„Ce părere aveți despre asta?” întrebă vocea colecționarului.

„Mi se pare că este cea mai bună din lot.”

El a arătat spre o figurină așezată pe un lotus triplu de aur – Avalokitesvara: ea „care își pleacă ochii la murmurul rugăciunii”... *Furtunile și ura se supun în fața numelui ei. Incendiul este stins prin numele ei. Demonii dispar la auzul numelui ei. În numele ei, omul poate sta neclintit pe cer, ca un soare...* Delicatețea membrelor, blindețea zîmbetului au fost visurile paradisului indian.

„Kannon,” am răspuns, „și este foarte frumoasă”

„Cineva va trebui să-mi plătească un preț foarte frumos pentru ea,” a spus el, cu o dipire șireată. „M-a costat destul. De regulă însă, iau aceste lucruri destul de ieftin. Nu se găsesc mulți să le cumpere și ele trebuie vândute în particular, să știți: aceasta îmi dă un avantaj. Vedeți acel joss din colț – personajul mare și negru? Ce este aceasta?”

„Emmei-Jizō” am răspuns – „Jizō, cel care dăruiește o viață lungă. Trebuie să fie foarte vechi.”

„Ei bine”, a spus el, luîndu-mă din nou de umăr, „persoana de la care am luat această piesă a fost întemnițată pentru că mi l-a vîndut.”

Apoi a izbucnit într-un rîs copios – sau a mintindu-și de inteligența sa în tranzație sau gîndindu-se la credulitatea nefericită a persoanei care vînduse statuia contrar legii, nu m-am putut decide.

„După aceea,” a reluat „au vrut să-l ia înapoi și mi-au oferit mai mult decît am dat pentru el. Dar, l-am păstrat. Nu știu totul despre josses, însă cunosc valoarea lor. Nu există un alt idol ca acesta în întreaga țară. British Museum va fi bucuros să-l ia.”

„Cînd aveți de gînd să oferiți colecția către British Museum? „mi-am îngăduit să-l întreb.

„Ei bine, vreau mai întîi să fac o reprezentare,” a răspuns el. „Se pot face bani dintr-un spectacol cu josses la Londra. Oamenii din Londra nu au văzut așa ceva în viața lor. Apoi, cei din biserici ne pot ajuta dacă sînt direcționați bine: ei vor face reclamă misiunii. «Idoli păgîni din Japonia!»... Cum vă place copilul?”

Mă uitam la o mică imagine auriu colorată a unui copil gol, în picioare, cu o mină mică orientată în sus, iar cealaltă în jos – reprezentînd un Buddha nou născut. *Sclipitor ca lumina el s-a născut, așa cum Soarele se înalță la răsărit... S-a ridicat și a făcut atent șapte pași, iar urmele pașilor săi pe pămînt au rămas incandescente ca șapte stele. Și el a vorbit cu cea mai clară rostire,*

spunînd: „Această naștere este nașterea unui Buddha. Pentru mine nu există renaștere. Doar această ultimă dată sînt eu născut pentru izbăvirea tuturor, de pe pămînt și din cer.”

„Acesta este ceea ce ei numesc Tanjō-Shaka”, am spus. „Se pare că este din bronz.”

„Este din bronz,” a răspuns el, lovind-o ușor cu degetele pentru a face metalul să sune. „Numai bronzul este mai valoros decît prețul pe care l-am plătit.”

M-am uitat la cei patru Deva ale căror capete aproape că atingeau acoperișul și m-am gîndit la povestea apariției lor spusă în Mahavagga. *Într-o noapte frumoasă, cei patru mari regi au intrat în dumbrava sfîntă, umplînd tot locul cu lumină și, după ce l-au salutat respectuos pe Cel Binecuvîntat, s-au așezat în cele patru direcții, ca patru ruguri aprinse.*

„Cum ați reușit să urcați aceste patru artefacte mari pe scări?” l-am întrebat.

„Oh, le-am tras pe sus! Avem o gură de magazie. Dificultatea reală însă, a fost aducerea lor cu trenul aici. A fost prima lor călătorie pe calea ferată... Priviți însă la aceștia de aici: ei vor face senzație la spectacol!

M-am uitat și am văzut două imagini de lemn mici, de aproximativ trei picioare înălțime.

„De ce credeți că vor face senzație?” am întrebat inocent.

„Nu vedeți ce sînt? Ei datează din vremea persecuțiilor. *Demoni japonezi călcînd Crucea!*”

Ei erau doar paznici ai porților templelor dispărute demult, însă picioarele lor erau așezate pe suporturi în formă de X.

„V-a spus cineva că aceștia au fost demoni călcînd pe cruce?” mi-am permis să-l întreb.

„Ce altceva fac ei?” a răspuns el evaziv. „Priviți la crucile de sub picioare!”

„Dar ei nu sînt diavoli”, am insistat, „iar aceste cruci au fost puse sub picioarele lor pur și simplu pentru a le da echilibru.”

Nu a spus nimic, însă părea dezamăgit și mi-a părut puțin rău pentru el. *Demoni călcînd pe Cruce*, ca un titlu pe manșeta unui poster londonez, anunțînd sosirea „idolilor din Japonia,” ar fi putut cu siguranță să conteze pentru a atrage ochiul publicului.

„Acesta este mai uimitor”, am spus, arătînd spre un grup frumos – Maya cu Buddha copil ieşind din coapsa sa, conform tradiţiei. *Fără dureri, Bodhi-sattva a fost născut din partea ei dreaptă. Aceasta a fost în a opta zi din luna a patra.*

„Asta-i de bronz, de asemenea,” a remarcat el, atingînd-o.

„Idoli de bronz sînt rarităţi acum. Obişnuiam să-i cumpărăm şi să-i vindem pentru metalul din care erau făcuţi. Aş fi vrut să păstrez pe unii dintre ei! Ar fi trebuit să vezi bronzurile, în acele zile, venind de la temple – clopote şi vase şi *josses*! Atunci am încercat să cumpărăm Daibutsu din Kamakura”

„Pentru bronzul vechi?” am întrebat.

„Da. Am calculat greutatea metalului şi am format un sindicat. Prima noastră ofertă a fost de treizeci de mii. Am fi putut realiza un profit mare, pentru că este o cantitate mare de aur şi argint în acea lucrare. Preoţii au vrut să vîndă, dar oamenii nu i-au lăsat”

„Este una dintre minunile lumii?”, am spus. „Într-adevăr, l-aţi fi stricat?”

„Desigur. De ce nu? Ce altceva ai putea face cu el?... Aceea de acolo seamănă cu Fecioara Maria, nu-i așa?”

El a arătat spre imaginea aurită a unei femei strîngînd un copil la piept.

„Da”, am răspuns, „dar este Kishibōjin, zeiţa care iubeşte copiii mici”

„Oamenii vorbesc despre idolatrie”, a continuat el gînditor. „Am văzut multe lucruri ca acestea în capelele romano-catolice. Mi se pare că religia este aproape aceeaşi în întreaga lume.”

„Cred că ai dreptate”, am spus.

„Desigur, povestea lui Buddha este ca şi povestea lui Hristos, nu-i așa?”

„Într-o anumită măsură,” am încuviinţat.

„Numai că, el nu a fost crucificat.”

Nu am răspuns, gîndindu-mă la text, *în toată lumea nu este vreun loc nici cît o sămînţă de muştar, unde el să nu-şi fi abandonat corpul de dragul vieţuitoarelor.* Apoi, mi s-a părut dintr-o dată că aceasta era absolut adevărat. Pentru că Buddha din budismul profund nu este Gautama, nici chiar vreun Tathāgata, ci pur şi simplu divinitatea din om. Crisalide ale infinitului sîntem cu toţii: fiecare conţine un Buddha fantomatic, iar milioanele nu sînt decît unitatea. Întreaga omenire este un potenţial Buddha ce va veni, visînd de-o veşnicie în iluzie, iar zimbetul învăţătorului va face lumea frumoasă din nou, atunci cînd egoismul va muri. Fiecare sacrificiu nobil

aduce mai aproape ora trezirii sale, iar cine pe bună dreptate nu crede – amintindu-și de nenumăratele secole de existență ale omului – există pînă acum vreun loc pe pămînt unde viața să nu fi fost dată cu generozitate, pentru dragoste sau datorie?

Am simțit din nou mîna colecționarului pe umărul meu.

„Oricum,” a strigat el, pe un ton vesel, „vor fi apreciate la British Museum, ce spuneți?”

„Sper. Ar trebui să fie apreciate.”

Apoi mi le-am imaginat închise undeva, în vasta necropolă a zeilor morți, în perspectiva sumbră a unei ceți galbene, într-o cameră cu divinități uitate din Egipt sau Babilon și tremurînd ușor în vuietul din Londra – și toate acestea cu ce scop? Poate pentru a ajuta un alt Alma Tadema să picteze frumusețea unei alte civilizații dispărute; probabil pentru a ajuta la ilustrarea unui dicționar englez al budismului; poate pentru a inspira un viitor laureat cu o metaforă surprinzătoare, ca figura de stil a lui Tennyson: „taurul asirian uns și cîrlionțat.” Cu siguranță că nu vor fi păstrate în zadar. Gînditorii unei epoci mai puțin convenționale și egoiste ar învăța un nou respect pentru ei. Fiecare idol ce a luat naștere din credința umană rămîne învelișul unui adevăr etern divin, și chiar învelișul în sine poate deține o putere fantomatică. Seninătatea calmă, sensibilitatea lipsită de pasiuni a acestor fețe de Buddha ar putea încă oferi pace sufletului unui Occident obosit de crezuri transformate în convenții, dornic de venirea unui alt învățător care să proclame, *„Am același sentiment atît pentru cei de sus cît și pentru cei de jos, pentru ce este moral cît și pentru ce este imoral, pentru cei depravați ca și pentru cei virtuoși, pentru aceia care împărtășesc puncte de vedere sectare și opinii false cît și pentru cei ale căror convingeri sînt bune și adevărate.”*

XII

IDEEA DE PREEXISTENȚĂ

„Dacă un Bhikkhu ar dori, O, fraților, să-și amintească diferitele sale stări vremelnice din timpurile trecute – cum ar fi o naștere, două nașteri, trei, patru, cinci, zece, douăzeci, cincizeci, o sută sau o mie, sau o sută de mii de nașteri, – sub toate aspectele lor și în toate detaliile lor, să-l lăsăm să fie dedicat stării de liniște a inimii, – să-l lăsăm să privească prin lucruri, să-l lăsăm să fie mult mai singur.” – *A laṅkheyya Sutta*.

I

Dacă ar fi să întreb pe orice Occidental care meditează, care a trăit cîțiva ani în atmosfera de viață reală a budismului, ce idee fundamentală diferențiază în special modurile orientale de gândire de ale noastre, sînt sigur că ar răspunde „Ideea de Preexistență.” Această idee, mai mult decît oricare alta, pătrunde întreaga ființă mentală a Extremului Orient. Ea este universală ca un curent de aer, colorînd fiecare emoție, influențînd, direct sau indirect, aproape fiecare acțiune. Simbolurile sale sînt mereu vizibile, chiar și în detalii de decor artistic și, adeseori, în timpul zilei sau în timpul nopții, unele ecouri ale limbii sale ajung neinvitate la ureche. Modul de a vorbi al oamenilor, – cuvintele lor obișnuite, proverbele lor, exclamațiile lor pioase sau profane, confesiunile lor de durere, speranță, bucurie, sau disperare, – toate sînt în acord cu aceasta. Ea definește în egală măsură expresia urii sau cuvintele de afecțiune, iar termenul *inga* sau *innen*, – însemnînd karma ca inevitabilă răsplată, – apare natural pe buze ca o interpretare, ca o consolare sau ca un reproș. Țăranul care urcă din greu un drum abrupt, simțînd greutatea căruciorului său întinzîndu-i fiecare mușchi, murmură răbdător: „Din moment ce aceasta este *inga*, trebuie să o suport.” Servitorii certîndu-se se întreabă, unul pe celălalt, „Din cauza cărui *inga* locuiesc acum cu unul ca tine?” Omului incapabil sau vicios i se reproșează *inga* sa, iar nenorocirile celor înțelepți sau virtuoși se explică prin același cuvînt budist. Infractorul își mărturisește fapta spunînd: „Ceea ce am făcut, am știut că este rău, dar *inga* mea a fost mai puternică decît inima mea.” Îndrăgostiții care sînt despărțiți caută

moartea cu convingerea că unirea lor în această viață este interzisă de rezultatele păcatelor lor dintr-o viață anterioară; victima unei nedreptăți încearcă să-și domolească furia justificată prin convingerea că ispășește o greșeală uitată, ce trebuia să fie ispășită în ordinea eternă a lucrurilor... De asemenea, chiar și cele mai obișnuite trimiteri la un viitor spiritual implică credința generală a unui trecut spiritual. Mama îi avertizează pe cei mici la joacă, cu privire la efectul comportamentului lor urât asupra nașterilor lor viitoare, în calitate de copii ai altor părinți. Pelerinul sau cerșetorul de pe stradă acceptă pomana pe care i-o dați, rugându-se ca nașterea voastră viitoare să fie norocoasă. Virstnicul *inkyō* (persoană retrasă din viața activă), a cărui vedere și auz încep să slăbească, vorbește vesel despre schimbarea iminentă, ce îi va asigura un corp tânăr și viguros. Iar expresii ca: *yakusoku*, semnificând ideea budistă de soartă; *mae no yo*, viața anterioară; *akirame*, renunțare, apar la fel de frecvent în limbajul comun japonez așa cum sînt folosite cuvintele „bine” și „rău” în limba engleză vorbită.

Trăind mult timp în acest mediu psihologic, veți descoperi că el a pătruns în propriul gînd și a efectuat înăuntru diverse modificări. Toate conceptele de viață ce fac trimitere la ideea de preexistență, – toate aceste convingeri care, cu toate că au fost studiate cu simpatie, trebuie să vă fi părut mai mult decît stranii la început, – în cele din urmă își pierd caracterul curios sau fantastic, cu care noutatea le-a investit cîndva, și se prezintă sub un aspect perfect normal. Ele explică atît de multe lucruri, ca și cum ar părea raționale, și destul de raționale unele sînt cu siguranță, măsurate fiind prin gîndul științific al secolului al nouăsprezecelea. Pentru a le judeca însă corect, este mai întîi necesar să înlăturăm din minte toate ideile occidentale de metempsihoză. Aceasta deoarece nu există nici o asemănare între vechile concepții occidentale despre suflet – pitagoreice sau platonice, de exemplu – și concepția budistă. Și tocmai datorită acestei lipse de asemănare, credințele japoneze se dovedesc a fi acceptabile. Diferența profundă între gîndirea occidentală de modă veche și gîndirea orientală în această privință este că, pentru un budist, sufletul normal – sufletul singur, fragil, timid și transparent sau imaginea-fantomă – nu există. Eul oriental nu este individual. Nu este nici măcar un număr multiplu determinat ca sufletul gnostic. El este un agregat sau compozit de o complexitate de neconceput, – suma concentrată a gîndirii creatoare a vieților anterioare, dincolo de orice evaluare.

II

Puterea interpretativă a budismului și acordul exclusiv al teoriilor sale cu faptele științei moderne, apar mai ales în acel domeniu de psihologie în care Herbert Spencer a fost cel mai mare dintre toți exploratorii. O mare parte din viața noastră psihologică este alcătuită din sentimente pe care nu le-ar putea explica vreodată teologia occidentală. De acest fel sînt cele ce determină copilul încă fără grai să plîngă la vederea unor fețe sau să zîmbească la vederea altora. Cum sînt acele simpatii sau antipatii resimțite atunci cînd întîlnim persoane străine, acele respingeri sau atracții numite „primele impresii”, pe care copiii inteligenți sînt înclinați să le anunțe cu sinceritate alarmantă, în ciuda tuturor asigurărilor că „oamenii nu trebuie să fie judecați după aparențe”: o doctrină în care nici un copil nu crede în inima lui. A numi aceste sentimente instinctive sau intuitive, în sensul teologic al instinctului sau intuiției, nu explică absolut nimic – doar taie întrebarea asupra misterului vieții, la fel ca și ipoteza deosebită a creației. Ideea că un impuls personal sau o emoție ar putea fi mai mult decît individuală, exceptînd posesia demonică, pare încă o erezie monstruoasă a ortodoxiei de modă veche. Cu toate acestea, este acum sigur că cele mai multe dintre sentimentele noastre profunde sînt dincolo de individul în sine – atît cele pe care le clasificăm pasionale, cît și acelea pe care le considerăm sublime. Individualitatea pasiunii erotice este absolut refuzată de știință, iar ceea ce este adevărat despre dragostea la prima vedere este, de asemenea, valabil pentru ură: ambele sînt peste individul în sine. Pe lângă acestea sînt acele impulsuri vagi ce rătăcesc, venind și plecînd odată cu primăvara, și acele depresii vagi simțite toamna – rămășițe, poate, dintr-o epocă în care migrația umană urma cursul anotimpurilor sau chiar de la o eră anterioară apariției omului. Dincolo de individul în sine sînt, de asemenea, acele emoții simțite de cineva care, după ce și-a petrecut cea

mai mare parte a unei vieți la cîmpie sau în preerii, privește pentru prima dată un șir de piscuri acoperite de zăpadă; sau senzația unui locuitor din interiorul unui continent, cînd vede prima dată oceanul și aude eternul său tunet. Încîntarea, întotdeauna armonizată cu venerație, evocată de un peisaj uimitor sau admirația aceea tăcută, amestecată cu o melancolie de nedescris, creată de splendoarea unui apus de soare tropical – nu pot fi interpretate niciodată de experiența individuală. Analiza psihologică a arătat că, într-adevăr, aceste emoții sînt extraordinar de complexe și întreșute cu experiențele personale de multe feluri, dar în oricare dintre situații valul mai profund al sentimentului nu este niciodată individual: este o înălțare din acea mare de viață ancestrală din care am venit. În aceeași categorie psihologică s-ar putea să aparțină, de asemenea, un sentiment deosebit ce a tulburat mințile oamenilor cu mult înainte de timpul lui Cicero, și le tulbură cîteodată chiar în propria noastră generație – sentimentul de a fi văzut deja un loc vizitat de fapt pentru prima dată. O impresie ciudată de familiaritate cu privire la străzile unui oraș străin sau formele unui peisaj din altă țară ne vin în minte cu un fel de șoc delicat și ciudat, lăsînd memoria răscolită pentru explicații. Ocazional, mai presus de orice îndoială, senzații similare sînt produse de fapt de renașterea sau recombinarea fostelor relații în conștiință, dar par a fi multe cele ce rămîn în întregime misterioase, atunci cînd încercăm să le explicăm cu experiența proprie.

Chiar și în cele mai obișnuite dintre senzațiile noastre sînt enigme ce nu vor fi vreodată rezolvate de către cei care apără doctrina absurdă că toate sentimentele și cunoașterea aparțin de experiența individuală și că mintea copilului nou-născut este o *tabula rasa*. Plăcerea provocată de parfumul unei flori, de anumite nuanțe de culoare, de anumite tonuri de muzică; aversiunea involuntară sau frica trezită de la prima înfățișare a unei vieți periculoase sau crude; chiar și teroarea fără nume din vise – sînt toate inexplicabile luînd în considerare ipotezele învechite de viață. Cît de profund ajung în viața rasei unele dintre aceste senzații, cum ar fi plăcerile date de mirosuri și culori, au fost sugerate de Grant Allen în „Estetica fiziologică” și în tratatul său fermecător despre simțul culorii. Însă cu mult înainte ca acestea să fi fost scrise, profesorul său, cel mai mare dintre toți psihologii, dovedise clar că ipoteza-experiență a fost complet de inadecvată pentru a aprecia multitudinea categoriilor de fenomene psihice. „Dacă este

posibil,” observă Herbert Spencer, „este chiar mai greșit în ceea ce privește emoțiile, decît în ceea ce privește percepțiile. Doctrina că toate dorințele și toate sentimentele sînt generate de experiențele individuale este atît de evident în contradicție cu faptele, încît nu pot decît să mă mir cum cineva s-ar fi aventurat vreodată să o susțină.” A fost domnul Spencer, de asemenea, care ne-a arătat că unele cuvinte precum „instinct”, „intuiție”, nu au nici o semnificație reală în sensul vechi, ele trebuind să fie utilizate în continuare într-o accepție foarte diferită. Instinct, în limbajul psihologiei moderne, înseamnă „memorie organizată”, iar memoria în sine este „instinct incipient” – suma impresiilor ce urmează să fie moștenite de următorul individ care succede în lanțul vieții. Astfel, știința recunoaște memoria moștenită: nu în semnificația fantomatică de amintire a detaliilor fostelor vieți, ci într-o minunțioasă adăugire la viața psihologică însoțită de schimbări amănunțite în structura sistemului nervos moștenit. „Creierul uman este un registru organizat de experiențe infinit de numeroase, primite în timpul evoluției vieții, sau, mai degrabă, în timpul evoluției acelei serii de organisme prin care s-a ajuns la organismul uman. Efectele cele mai uniforme și frecvente ale acestor experiențe au fost perpetuate, capital și dobîndă, și s-au ridicat treptat pînă la inteligența ridicată ce se află în stare latentă în creierul copilului – pe care acesta le va exersa în viața sa, poate le va întări sau chiar complica – și pe care, cu adaosuri semnificative, le va lăsa moștenire generațiilor viitoare¹.” Astfel, avem un teren fiziologic solid pentru ideea de preexistență și ideea unui Eu multiplu. Este incontestabil faptul că în fiecare creier individual este păstrată memoria moștenită a unei absolut de neconceput multitudini de experiențe primite de la toate creierile din care aceasta descinde. Însă această asigurare științifică a sinelui în trecut nu este exprimată într-un sens materialist. Știința este distrugătoarea materialismului: ea a dovedit că materia este de nepătruns și mărturisește că misterul minții este de nerezolvat, chiar în timp ce este obligată să admită o unitate fundamentală de simțire. Din unitățile simple de simțire, mai în vîrstă decît noi cu milioane de ani, au fost create, fără îndoială, toate emoțiile și facultățile omului. Aici știința, în concordanță cu budismul, confirmă eul complex, și, la fel ca budismul, explică enigmele psihice din prezent prin experiențele psihice din trecut.

1. Herbert Spencer, *Principii le Psihologiei*: „Sentimentele.”

III

Pentru prea multe persoane trebuie să pară că, ideea de suflet ca un multiplu infinit ar face imposibilă orice idee de religie, în sensul occidental. Aceia care nu pot să scape de concepte teologice vechi își imaginează fără îndoială că, până și în țările budiste, în pofida evidenței textelor budiste, credința oamenilor de rînd se bazează într-adevăr pe ideea de suflet ca o singură entitate. Însă Japonia dovedește remarcabil contrariul. Oamenii obișnuiți needucați, chiar și cei mai săraci de la țară, care nu au studiat metafizica budistă, consideră sinele ca fiind compus. Și mai remarcabil este faptul că, în credința primitivă, Shinto, există o doctrină asemănătoare, iar diferite forme de credință par să caracterizeze gândirea chinezilor și coreenilor. Toate aceste popoare din Extremul Orient par să considere sufletul compus, fie în sensul budist, fie în sensul primitiv reprezentat de Shinto (un fel de spirit multiplicat prin diviziune) sau în sensul fantastic elaborat de astrologia chineză. În Japonia am fost pe deplin satisfăcut de faptul că credința este universală. Nu este necesar să citez aici din textele budiste, din cauza credințelor generale sau populare, și nu filozofia unui crez, ce poate singur să facă dovada că fervoarea religioasă este compatibilă și în concordanță cu noțiunea de suflet compus. Desigur, țăranul japonez nu crede sinele psihic un lucru aproape tot atît de complex cum îl consideră filozofia budistă sau cum știința occidentală îl dovedește a fi. *Însă el crede despre sine ca fiind alcătuit din mai multe părți.* Lupta din interiorul său între impulsurile bune și rele, el o explică ca pe un conflict între diferitele conștiințe fantomatice ce alcătuiesc eul său, iar speranța sa spirituală este de a separa sinele său mai bun de sinele său mai rău – Nirvana, sau fericirea supremă, putînd fi atinsă numai prin supraviețuirea a ceea ce este mai bun din el.

Oriunde credința supraviețuiește în rîndul claselor educate, în aceleași idei există definiție și sinteză. Aș putea cita, ca exemplu, două selecții din compuneri, scrise de studenți în vîrstă de douăzeci și trei, respectiv

douăzeci și șase de ani. Aș putea cita la fel de ușor mai multe, dar următoarele vor fi suficiente pentru a indica ceea ce vreau să spun: -

„Nimic nu este mai absurd decît a declara nemurirea sufletului. Sufletul este un amestec compozit. Deși elementele sale sînt eterne, noi știm că ele nu se amestecă de două ori exact în același fel. Toate lucrurile compuse trebuie să își schimbe caracterul și condițiile lor.”

„Viața umană este compusă. Sufletul este făcut dintr-o combinație de energii. Atunci cînd un om moare, sufletul său poate să rămînă neschimbat sau poate fi modificat în conformitate cu ce se combină. Unii filozofi spun că sufletul este nemuritor, alții că este muritor. Atît unii cît și ceilalți au dreptate. Sufletul este muritor sau nemuritor în funcție de schimbarea combinațiilor ce îl compun. Energiile elementare din care este format sufletul sînt, într-adevăr, veșnice, dar natura sufletului este determinată de caracterul combinațiilor în care intră aceste energii.”

Ideile exprimate acum în aceste compoziții vor apărea cititorului occidental, la prima vedere, cu siguranță cele ale unui ateu. Cu toate acestea, ele sînt, într-adevăr, compatibile cu cea mai sinceră și mai profundă credință. Este vorba despre utilizarea cuvîntului englezesc „suflet”, neînțeles deloc așa cum îl înțelegem noi toți, ce creează falsa impresie. „Suflet”, în sensul folosit de tinerii scriitori, înseamnă o combinație aproape infinită a ambelor tendințe, de bine și de rău - un compus condamnat la dezintegrare nu numai prin simplul fapt de a fi un compus, dar și de legea eternă a progresului spiritual.

IV

Că ideea de preexistență, ce a fost timp de mii de ani un factor atât de răspândit în viața spirituală orientală, nu ar fi reușit să se dezvolte în Occident pînă în zilele noastre, este explicată în mod satisfăcător de teologia occidentală. Totuși, nu ar fi corect să spunem că teologia a reușit să interpreteze noțiunea de preexistență într-un mod absolut respingător pentru mintea occidentală. Deși doctrina creștină, ce susține că fiecare suflet a fost special creat din nimic pentru a se potrivi fiecărui corp nou, nu a permis declarații deschise în preexistență, bunul-simț obișnuit a recunoscut o contradicție de dogmă în fenomenele de ereditate. În același mod, în timp ce teologia a decis că animalele sînt puse automat în mișcare de un fel de mecanism pur și simplu de neînțeles numit instinct, oamenii, în general, recunosc faptul că animalele au rațiune. Teoriile asupra instinctului și intuiției susținute cu o generație în urmă par astăzi cu totul barbare. Ele au fost percepute a fi inutile ca interpretări, însă ca dogme au folosit la verificarea și prevenirea speculațiilor eretice. Poemul „Fidelitate” scris de Wordsworth precum și minunatele sale „Promisiuni de nemurire” demonstrează timiditatea extremă și imaturitatea noțiunilor occidentale asupra acestor subiecte, chiar și la începutul secolului. Dragostea ciinelui pentru stăpînul său este într-adevăr „mai mare decît orice apreciere umană”, dar din motive la care Wordsworth nici nu a visat. Deși senzațiile sale nealterate din copilărie sînt cu siguranță aluzii la ceva mult mai minunat decît ideea confesională a lui Wordsworth despre nemurire, celebra sa strofă despre acestea a fost condamnată pe bună dreptate, de către domnul John Morley, ca fiind un nonsens. Înainte de decăderea teologiei, nici o idee rațională despre moștenirea psihologică, despre adevărata natură a instinctului sau despre unitatea vieții, nu ar fi putut să-și croiască drumul către recunoașterea generală.

Însă odată cu acceptarea doctrinei evoluției, formele vechi de gândire s-au destrămat; idei noi de pretutindeni au apărut pentru a lua locul dogmelor uzate, iar acum avem spectacolul unei mișcări intelectuale generale în direcții ciudat de paralele cu filozofia orientală. Rapiditatea fără precedent și multiformitatea progresului științific în ultimii cincizeci de ani a provocat o egală înviorare intelectuală fără precedent în rîndul celor neintegrați în mediul științific. Că cele mai avansate și mai complexe organisme au fost dezvoltate din cele mai mici și mai simple; că o bază fizică unică a vieții este substanța întregii lumi vii; că nici o linie de separare nu poate fi trasată între regnul animal și cel vegetal; că diferența dintre ființă și neființă este doar o diferență de grad, nu și de natură; că materia nu este mai de neînțeles decît spiritul, cît timp ambele nu sînt decît manifestări ale uneia și aceleiași realități necunoscute – acestea au devenit deja locuri comune ale noii filozofii. După prima recunoaștere chiar de teologie a evoluției fizice, a fost ușor să se prevadă că recunoașterea evoluției psihice nu ar putea fi aminată la nesfîrșit, deoarece bariera ridicată de dogma veche pentru a opri oamenii să privească în trecut, a fost distrusă. Iar pentru studentul de astăzi al psihologiei științifice, ideea de preexistență trece din domeniul teoriei în domeniul faptelor, dovedind că explicația budistă a misterului universal este la fel de plauzibilă ca oricare alta. „Numai gînditorii foarte pripiți”, a scris regretatul profesor Huxley, „o vor respinge pe motiv de absurditate inerentă. Întocmai ca doctrina evoluției în sine, aceea a transmigrației își are rădăcinile în lumea realității și poate solicita un astfel de sprijin cum ar fi argumentul important al analogiei, capabil de a-l furniza!”

Acum acest sprijin, ca cel dat de profesorul Huxley, este deosebit de puternic. El nu ne oferă vreo străfulgerare de suflet zburînd de la întuneric spre lumină, de la moarte la o nouă naștere, prin miriade de milioane de ani, însă păstrează ideea principală a preexistenței aproape exact în forma enunțată de Buddha însuși. În doctrina orientală, personalitatea psihică, ca și propriul corp, este un întreg condamnat la dezintegrare. Prin personalitatea psihică mă refer aici la ceea ce distinge o minte de alta – pe „mine” de „tine”: ceea ce noi numim sine. Pentru budism acesta este un amestec temporar de iluzii. Ceea ce îl definește este karma. Ceea ce se reîncarnează

este karma – totalul general al actelor și gândurilor din nenumărate existențe anterioare – din fiecare existență – fiecare dintre ele, ca un întreg dintr-un mare sistem spiritual de adunare și scădere, poate afecta tot ceea ce a rămas. Ca un magnetism, karma este transmisă de la formă la formă, de la un fenomen la alt fenomen, determinând condițiile prin combinații. Misterul fundamental al efectelor capabile de concentrare și creative ale karmei, budistul îl recunoaște a fi de nepătruns, dar coeziunea efectelor el declară a fi produse de *tanhā*, dorința de viață, similar cu ceea ce Schopenhauer numește „voință” de a trăi. Acum găsim în „Biologia” lui Herbert Spencer o paralelă curioasă pentru această idee. El explică transmiterea de tendințe și variațiile lor, printr-o teorie de polarități – polaritățile unității fiziologice dintre această teorie a polarităților și teoria budistă *tanhā*, diferențele fiind mult mai puțin semnificative decât asemănarea. Karma sau ereditatea, *tanhā* sau polaritatea, sînt inexplicabile în ceea ce privește natura lor finală: budismul și știința sînt aici, dintr-o dată. Faptul demn de atenție este că ambele recunosc aceleași fenomene sub nume diferite.

V

Complexitatea extraordinară a metodelor prin care știința a ajuns la concluzii atât de ciudate în armonie cu gândirea orientală străveche, poate sugera îndoială dacă aceste concluzii ar putea fi vreodată făcute inteligibile în mod clar minților occidentale. Desigur, s-ar părea că, așa cum doctrinele reale ale budismului pot fi predate majorității credincioșilor doar prin forme, de asemenea, filozofia științei poate fi comunicată maselor numai prin sugestie – sugestia unor astfel de fapte sau înțelegerea faptelor, cum ar trebui să apeleze la orice minte naturală inteligentă. Istoria progresului științific asigură eficiența acestei metode și nu există nici un motiv puternic pentru presupunerea că, deoarece procesele avansate ale științei rămân deasupra mentalului colectiv al claselor neștiințifice, concluziile unei astfel de științe nu vor fi, în general, acceptate. Dimensiunile și greutatea planetelor, distanțele și alcătuirea stelelor, legea gravitației, semnificația căldurii, luminii și culorii, natura sunetului și o serie de alte descoperiri științifice, sînt familiare miilor de persoane care nu cunosc detaliile sau metodele prin care au fost obținute aceste cunoștințe. Avem din nou dovada că fiecare mare mișcare progresivă a științei în timpul secolului a fost urmată de modificări considerabile în convingerile populare. Deja bisericile, deși agățîndu-se încă de ipoteza unui suflet special creat, au acceptat doctrina principală a evoluției fizice. Nici dogma în credință, nici regresivitatea intelectuală nu pot fi de așteptat, în mod rațional, în viitorul imediat. Trebuie să fie căutate alte modificări de idei religioase și este chiar probabil ca acestea să fie făcute rapid, mai degrabă decît lent. Natura lor exactă, într-adevăr, nu poate fi prezisă, dar tendințele intelectuale existente implică faptul că doctrina evoluției psihologice trebuie să fie acceptată, deși nu dintr-o dată, astfel încît să se stabilească o limită finală speculațiilor ontologice. Astfel, întreaga concepție a sinelui va fi în cele din urmă transformată prin ideea de preexistență, dezvoltată ca atare.

VI

O analizare mai detaliată a acestor probabilități poate fi speculată. Acestea nu vor fi, poate, recunoscute ca probabilități de persoane care privesc știința ca pe un distrugător, mai degrabă decît ca pe un modificador. Însă, astfel de gînditori uită că sentimentul religios este ceva infinit mai profund decît dogma. Acesta supraviețuiește tuturor zeilor și tuturor formelor de credință și doar el lărgeste, adîncește și adună putere odată cu expansiunea intelectuală. Că o simplă doctrină religioasă va trece în cele din urmă în neființă este o concluzie la care conduce studiul evoluției, dar o religie considerată ca sentiment sau chiar ca o credință într-o putere necunoscută, ce modelează atît un creier cît și o constelație, poate vreodată să dispară complet, nu este de conceput în prezent. Războaiele științei cu privire la interpretările eronate ale fenomenelor, nu fac decît să amplifice misterul cosmic și dovedesc că orice, oricît de mic, este infinit minunat și de neînțeles. Și este această tendință indubitabilă a științei de a extinde credințe și de a mări emoția cosmică, ce justifică presupunerea că modificările ulterioare ale ideilor religioase occidentale vor fi total diferite de orice modificări efectuate în trecut. Concepția occidentală a sinelui va orbita în jurul a ceva asemănător cu concepția orientală despre sine, iar toate noțiunile metafizice neînsemnate despre personalitate sau individualitate ca realități *per se* vor fi anihilate. Deja înțelegerea curentă tot mai mare a datelor despre ereditate, după cum spune știința, indică drumul prin care cel puțin unele din aceste modificări vor fi atinse. În disputa viitoare despre marea întrebare a evoluției psihologice, inteligența obișnuită va urma știința de-a lungul liniei de minimă rezistență ce va fi, fără îndoială, studiul eredității – deoarece fenomenele ce trebuie să fie considerate, deși neinterpretabile în sine, sînt cunoscute experienței generale și permit răspunsuri parțiale la nenumărate enigme vechi. Astfel, este destul de posibil să ne imaginăm o formă viitoare

de religie occidentală susținută de întreaga putere a filozofiei sintetice, considerînd sufletul un compus și propovăduind o nouă lege spirituală asemănătoare doctrinei karma.

O obiecție la această idee, totuși, va apărea imediat în multe minți. O astfel de modificare a credinței confirmată, ar însemna o cucerire bruscă și transformarea sentimentelor în idei. „Lumea”, spune Herbert Spencer, „nu este condusă de idei, ci de sentimente, pentru care ideile servesc doar ca ghizi.” Cum trebuie noțiunile despre o schimbare, cum ar fi presupusă aceasta, să fie reconciliate cu cunoștințele obișnuite despre sentimentul religios existent în Occident și cu forța de emotivitate religioasă?

Dacă ideile despre preexistență și ale sufletului au fost într-adevăr potrivnice sentimentului religios din Occident, nu poate fi dat nici un răspuns satisfăcător. Dar sînt ele atît de opuse? Ideea de preexistență cu siguranță nu este; mintea occidentală este deja pregătită pentru aceasta. Este adevărat că noțiunea de sine ca fiind un compus, destinat dizolvării, poate apărea puțin mai bună decît ideea materialistă de anihilare – cel puțin pentru cei aflați încă în imposibilitatea de a renunța la vechile obiceiuri de gîndire. Cu toate acestea, o reflecție imparțială va arăta că nu există niciun motiv emoțional pentru a ne teme de dezintegrarea Eului. De fapt, deși fără să știe, chiar pentru această dezintegrare, creștini și budiști deopotrivă, se roagă mereu. Cine nu a dorit adeseori să se elibereze de părțile rele ale naturii sale, de tendințe de nebunie sau de cele greșite, de impulsuri de a spune sau a face lucruri nedrepte – de acea moștenire abjectă ce se agață încă de omul superior, împovărîndu-i cele mai bune aspirații ale sale? Cel puțin în ceea ce ne dorim cu toată convingerea: separarea, eliminarea, moartea, nu reprezintă mai puțin sigur o parte din moștenirea psihologică, al adevăratului sine, decît sînt acele posibilități ce ajută la realizarea idealurilor nobile. Mai curînd decît un sfîrșit de temut, disoluția de sine este unul dintre scopurile către care eforturile noastre ar trebui îndreptate. Nici o filozofie nouă nu ne poate interzice să sperăm însă că cele mai bune elemente ale sinelui vor vibra căutînd conexiuni superioare, pentru a intra în combinații din ce în ce mai înalte, pînă la sosirea revelației supreme, și vom discerne, printr-o viziune infinită – prin dispariția oricărei forme de sine – Realitatea Absolută.

Pentru moment știm că pînă și așa-numitele elemente în sine evoluează și nu avem nici o dovadă că ceva moare pe deplin. Faptul că existăm este

certitudinea că am fost și că vom fi. Am supraviețuit nenumăratelor evoluții și universurilor fără număr. Știm că în cosmos totul este lege. Nici o întâmplare nu decide ce unități vor forma nucleul planetar sau ce va simți soarele, ce va fi încătușat în granit și bazalt sau ceea ce se va înmulți în plante și în animale. În măsura în care rațiunea se poate aventura să deducă prin analogie, istoria cosmică a fiecărei unități finale, psihologice sau fizice, se determină la fel de sigur și de exact ca în doctrina budistă a karmei.

VII

Influența științei nu va fi singurul factor în modificarea credințelor religioase occidentale: filozofia orientală va furniza cu siguranță altele. Erudiția sanscrită, chineză, pali și munca neobosită a filologilor din toate părțile Orientului au familiarizat rapid Europa și America cu toate formele elevate ale gândirii orientale. Budismul este studiat cu interes pretutindeni în Occident, iar rezultatele acestor studii se reflectă din ce în ce mai categoric în creații culturale de înaltă ținută culturală. Școlile de filozofie nu sînt mai puțin vizibil afectate decît literatura perioadei. Dovadă că o reconsiderare a problemei eului este peste tot precumpănitoare asupra minților occidentale, poate fi găsită nu numai în proza meditativă a timpului, în poezia sa, dar și în romantismul său. Idei ce păreau imposibile cu o generație în urmă schimbă gândirea actuală, distrugînd gusturile vechi și elaborînd sentimente mai înălțătoare. Arta creatoare, lucrînd mai inspirat, ne spune ce senzații noi absolute și rafinate, ce entuziasm de neimaginat pînă acum, ce minunată aprofundare a puterii emoționale pot fi obținute în literatura de specialitate odată cu recunoașterea ideii de preexistență. Chiar și în ficțiune aflăm că am trăit numai într-o emisferă, că am gândit doar pe jumătate, că avem nevoie de o nouă credință care să unească trecutul cu viitorul peste paralela mare a prezentului, și în felul acesta să completeze lumea noastră emoțională într-o sferă perfectă. Convingerea clară că eul este multiplu, oricît de paradoxală ar părea această declarație, este pasul absolut necesar pentru o convingere mai cuprinzătoare că mai mulți alcătuiesc unul singur, că viața este unitate, că nu există nici finit, ci numai infinit. Pînă cînd acea mîndrie oarbă ce imaginează sinele unic va fi depășită, iar sentimentul individual și egoismul vor fi complet destrămate, la cunoașterea Eului ca infinit – adevăratul Cosmos – nu se va ajunge niciodată.

Foarte probabil, convingerea emoțională simplă că am fost în trecut, se va dezvolta cu mult înaintea convingerii intelectuale de unicitate a eului ca o ficțiune de egoism. Cu toate acestea, natura sinelui trebuie să fie în cele din urmă recunoscută, deși rămâne misterul său. Știința postulează o unitate psihologică ipotetică la fel ca pe o unitate fiziologică ipotetică, dar oricare entitate postulată ce sfidează puterea totală de estimare matematică – pare să se risipească fantasmatic. Chimistul, ca ipoteză de lucru, trebuie să-și imagineze un atom fundamental, dar atomul poate fi un simbol, un centru de forță – ba mai mult, un gol, un turbion, o vacuitate, la fel ca în conceptul budist. *„Forma este vacuitate, iar vacuitatea este formă. Ceea ce este formă, este spațiu gol, iar ceea ce este un spațiu gol, este formă. Percepție și concepție, nume și cunoștințe – toate acestea sînt vid.”* Atît pentru știință cît și pentru budism, cosmosul se disipează într-o vastă imagine fantastică – nimic altceva decît un joc de forțe necunoscute și incomensurabile. Credința budistă, cu toate acestea, răspunde la întrebările „de unde?” și „în ce direcție?” în propria sa manieră, și prezice la fiecare ciclu mare al evoluției, o perioadă de expansiune spirituală, în care amintirea fostelor nașteri se întoarce și tot viitorul se deschide simultan înaintea viziunii dezvăluite, chiar pînă la cerul cerurilor. Aici știința tace. Însă tăcerea ei este tăcerea gnosticilor – Sigé, Fiica profunzimilor și Maica Spiritului.

Ceea ce ne putem permite noi înșine să credem, cu acordul deplin al științei, este că ne așteaptă revelații minunate. Recent noi simțuri și aptitudini au fost descoperite – simțul muzicii, capacitățile mereu în expansiune ale matematicianului. În mod natural este de așteptat ca, în continuare, aptitudini mai mari, poate inimaginabile acum, să evolueze la descendenții noștri. Se știe că anumite capacități mentale, moștenite, fără îndoială, se dezvoltă doar la o vîrstă înaintată, iar media de viață a rasei umane este în continuă creștere. Cu o longevitate crescută, cu siguranță că ar putea lua formă în ființa umană, pe neașteptate, competențe nu mai puțin minunate decît capacitatea de a ne aminti fostele nașteri. Visele budismului pot fi cu greu depășite, deoarece acestea ating infinitul, dar cine poate afirma că ele nu vor fi realizate?

NOTE

Ar putea fi necesar pentru a reaminti unora dintre cititorii celor menționate înainte că anumite cuvinte: „suflet”, „sine”, „ego”, „transmigrație”, „ereditate”, deși folosite în mod liber de către mine, exprimă înțelesuri cu totul străine filozofiei budiste. „Suflet”, în sensul din limba engleză al cuvântului, nu există pentru budist. „Sine” este o iluzie, sau mai degrabă o sumă de iluzii. „Transmigrația”, ca trecere a sufletului de la un corp la altul, este negată în mod expres în textele budiste de necontestată autoritate. Prin urmare, va fi evident că analogia reală ce există între doctrina karmei și faptele științifice ale eredității este departe de a fi completă. Karma înseamnă supraviețuirea, nu a aceleiași individualități compuse, ci a tendințelor sale ce se recombina pentru a forma o nouă individualitate compusă. Existența nouă nu ia în mod necesar o formă umană: karma nu se transmite de la părinte la copil. Ea este independentă de linia de ereditate, deși condițiile fizice de viață par să depindă de karma. Ființa karmică a unui cerșetor poate renaște în corpul unui rege, iar aceea a unui rege în corpul unui cerșetor. Totuși, condițiile fiecărei reîncarnări au fost determinate de influența karmei.

Se poate formula întrebarea: Care este atunci elementul spiritual în fiecare ființă ce rămâne neschimbat – nucleul spiritual, ca să spunem așa, învelit de karma – puterea ce se îndreaptă către virtute? Dacă sufletul și trupul deopotrivă sînt în mod egal compuși trecători, iar karma (ea însăși temporară) singura sursă de personalitate, ce valorează sau semnifică doctrina budistă? Ce anume este afectat de karma, ce este supus sub influența iluziei – ce progresează – ce ajunge în Nirvana? Nu este un *sine*? Nu în sensul nostru al cuvântului. Realitatea a ceea ce noi numim sine este negată de budism. Ceea ce formează și dezintegrează karma, ceea ce se îndreaptă către virtute, ceea ce ajunge în Nirvana, nu este eul nostru în sensul

occidental al cuvintului. Atunci ce este? Este divinitatea din fiecare ființă. În limba japoneză se numește Muga-no-Taiga – Marele Sine fără egoism. Nu există un alt sine adevărat. Sinele înfășurat în iluzie este numit Nyorai-Zo – (Tathāgata-Garba) – Buddha încă nenăscut, ca atunci când cineva este în stare embrionară. Infinitul există potențial în fiecare ființă. Aceasta este realitatea. Celălalt sine este o falsitate – o minciună – un miraj. Doctrina anihilării se referă numai la anihilarea iluziilor. Iar acele senzații, sentimente și gânduri, ce aparțin doar de viața trupului, acestea sînt iluziile ce fac sinele iluziv complex. Prin dezintegrarea totală a acestui sine fals – ca printr-o rupere a unor văluri, apare Viziunea asupra Infinitului. Nu există un „suflet” anumit: Sufletul Atot-cuprinzător Infinit este singurul principiu etern în orice ființă – în rest, toate sînt vis.

Ce rămîne în Nirvana? Potrivit unei școli a budismului, identitatea potențială în infinit – astfel încît un Buddha, după ce a ajuns la Nirvana, poate reveni pe pămînt. În conformitate cu altă școală, identitate mai degrabă decît potențial, dar nu în sensul nostru de „personal”. Un prieten japonez spune: „Iau o bucată de aur, și spun că este un întreg. Aceasta înseamnă că ea produce o impresie unitară asupra organelor mele vizuale. În realitate, în multitudinea de atomi ce o compun, fiecare atom este totuși distinct, separat și independent de orice alt atom. Chiar și în starea de iluminare a unui Buddha există nenumărați atomi psihici. Ei sînt unul cu o condiție – ca fiecare să aibă existența sa independentă”.

În Japonia însă, religia primitivă a afectat atît de mult categoria generală a credințelor budiste, încît nu este incorect să se vorbească despre „ideea de sine” japoneză. Este necesar doar ca modul Shinto de a gândi în mod obișnuit, să fie luat în considerare în același timp. În Shinto există cea mai clară dovadă a concepției despre suflet. Însă acest suflet este un compus – nu doar un „pachet de senzații, percepții și acte ce exprimă voința,” ca o ființă karmică, ci un număr de suflete unite pentru a forma o personalitate de spirite. Spiritul unui om mort poate să apară singur sau multiplicat. Acesta își poate separa componentele, fiecare dintre ele rămînînd capabilă de o anumită acțiune independentă. O astfel de separare, cu toate acestea, pare a fi temporară, diferitele suflete ale compusului unindu-se în mod natural, chiar și după moarte, și reunindu-se după orice separare voluntară. Majoritatea poporului japonez este constituită atît din budiști cît și din shintoști. Cu

toate acestea, convingerile primitive cu privire la sine sînt cu siguranță cele mai puternice, iar în amestecul celor două credințe rămîn vizibil de recunoscut. Ele au furnizat, probabil, pentru imaginația obișnuită, o explicație ușoară și naturală a dificultăților doctrinei karmice, deși nu sînt pregătite să spun pînă la ce nivel. Fie că este constatat în forma sa primitivă, precum și în forma de credință budistă, sinele nu este un principiu transmis de la părinte la urmași – și nici o moștenire mereu dependentă de descendența fiziologică.

Aceste date vor indica cit de mare este diferența dintre ideile orientale și ale noastre despre subiectul eseului precedent. Ele vor arăta, de asemenea, că orice considerație generală asupra analogiilor reale existente între această combinație stranie de convingeri din Extremul Orient și concepția științifică a secolului al nouăsprezecelea ar putea fi cu greu făcută inteligibilă printr-o corectitudine strict filozofică în folosirea termenilor privind ideea de sine. Într-adevăr, nu există cuvinte europene capabile să redea sensul exact al termenilor budiști ce aparțin de idealismul budist.

Poate că ar fi considerat neîntemeiat să ne abatem de la poziția aceea atît de răspicat enunțată de profesorul Huxley în eseul său despre „Senzatie și organele ce conduc senzația:” „Într-o analiză finală, se pare că o senzație este echivalentul în termeni de conștiință pentru un mod de mișcare a materiei centrilor senzitivi. Dacă cercetarea este însă împinsă un pas mai departe, și se pune întrebarea, Ce, atunci, știm noi despre materie și mișcare? – nu există decît un singur răspuns posibil. Tot ce știm despre mișcare este că aceasta este un nume pentru anumite schimbări în relațiile senzațiilor noastre vizuale, tactile și musculare. Tot ceea ce știm despre materie este că aceasta este substanța ipotetică a fenomenelor fizice, *presupunere ce este la fel de abstractă precum este o speculație metafizică că ar fi o substanță a minții.*” Dar speculațiile metafizice cu siguranță nu vor înceta, din cauza recunoașterii științifice că adevărul fundamental este dincolo de distanța la care poate ajunge cunoașterea umană. Mai degrabă, pentru acest motiv, ele vor continua. Poate că, nu vor înceta vreodată cu totul. Fără acestea nu pot fi modificări ulterioare ale credințelor religioase, iar fără modificări nu poate exista un progres religios în armonie cu gîndirea științifică. Prin urmare, speculațiile metafizice mi se par nu numai justificate, dar și necesare.

Fie că acceptăm sau refuzăm o *substanță* a minții; fie că ne imaginăm gândul produs ca acțiune a unor elemente necunoscute prin celulele creierului, așa cum muzica se face prin acțiunea vîntului prin coardele unei harpe; fie că privim mișcarea în sine ca un mod special de vibrație inerent și specific unităților din structura cerebrală – cu toate acestea, misterul este infinit, iar budismul rămîne o ipoteză de lucru nobilă, de înaltă ținută etică, în acord deplin cu aspirațiile omenirii și cu legile de progres etic. Credem sau nu credem în realitatea denumită universul material, semnificația etică a legilor inexplicabile ale eredității – ale transducerii direcțiilor, atît ale rasei, cît și cele personale, în celulele de reproducere nespecializate – încă rămîne să justifice doctrina karmei. Oricare ar fi componenta conștiinței, relația sa cu toate trecuturile și cu tot ce va fi viitor este de necontestat. Și nici nu poate doctrina Nirvanei să înceteze vreodată să domine respectul profund al gînditorului imparțial. Știința a descoperit dovada că substanța cunoscută nu este mai puțin un produs al evoluției decît al minții – și că toate așa-numitele „elemente” ale noastre au evoluat dintr-o „formă primară nediferențiată a materiei.” Iar această dovadă este surprinzător de sugestivă asupra adevărului ce fundamentează doctrina budistă a provenienței și a iluziei – evoluția tuturor formelor din Forma lipsită de formă, evoluția tuturor fenomenelor materiale din Unitatea imaterială – și revenirea în final „în acea stare, lipsită de dorinți, de rău, de stagnare – în care impresiile de individualitate nu mai sînt cunoscute – VIDUL SUPREM.”

XIII

ÎN VREMEA HOLEREI

Aliatul de bază al Chinei în cel mai recent război fiind orb și surd nu aștia nimic, și continuă să nu știe nimic, despre tratate sau despre pace. A urmat armatele ale Japoniei care se întorceau, a invadat imperiul victorios și a ucis aproape 30.000 de persoane în timpul anotimpului secetos. Și încă ucide, iar rugurile funerare ard continuu. Uneori, fumul și mirosul vin aduse de vînt în grădina mea de sus de pe dealurile din spatele orașului, doar ca să îmi amintească faptul că prețul incinerării unui adult de dimensiunea mea este de 80 de sen – cam o jumătate de dolar american la actualul curs de schimb.

De la balconul de sus al casei mele, întreaga lungime a unei străzi japoneze, cu șirurile sale de mici magazine, este vizibilă pînă jos în golf. Din casele de pe acea stradă am văzut cum erau evacuați bolnavi de holeră și transportați la spital – ultimul (chiar în această dimineață), vecinul meu de peste drum, care avea un magazin de porțelanuri. A fost scos cu forța, în ciuda lacrimilor și țipetelor familiei sale. Legile sanitare interzic tratarea holerei acasă; și totuși oamenii încearcă să își ascundă boala, în ciuda amenziilor și a altor penalități, deoarece spitalele publice destinate bolnavilor de holeră sînt supraaglomerate și conduse dur, iar pacienții sînt separați total de toți cei pe care îi iubesc. Dar poliția nu este des înșelată: aceasta descoperă imediat cazurile neraportate și își face apariția cu lectici și hamali. Pare crud, dar legea sanitară trebuie să fie aspră. Soția vecinului meu a urmat lectica, plîngînd, pînă cînd poliția a obligat-o să se întoarcă la micul său magazin rămas pustiu. Acum este închis și probabil că nu va mai fi deschis niciodată de către proprietarii săi.

Astfel de tragedii se încheie la fel de brusc precum încep. Cei îndoliați, imediat ce legea o permite, le îndepărtează pateticele bunuri, și dispar; iar viața obișnuită a străzii își continuă cursul, zi și noapte, exact ca și cum

nimic special nu s-ar fi întâmplat. Vinzătorii ambulanți, cu coșurile, gălețile sau cutiile și bețele lor de bambus, trec pe lângă casele goale strigându-și îndemnurile obișnuite; procesiunile religioase trec cîntînd fragmente de sutra; ajutorul de frizer orb suflă din fluierul melancolic; paznicul particular ce-și zăngăne echipamentul sub steagurile fixate în streșină; băiatul care vinde dulciuri încă bate din tobă și cîntă un cîntec de dragoste cu o voce dulce și tînguitoare, ca a unei fetei:

„*Tu și cu mine împreună...* Am rămas mult; și totuși în momentul plecării am crezut că abia m-am întors.

„*Tu și cu mine împreună...* Încă mă gîndesc la cea i. Cea i vechi sau nou de Uji se poate să fi părut celorlalți, dar pentru mine era cea i Gyokorō, din frumoasa foare galbenă de yamabuki.

„*Tu și cu mine împreună...* Sînt telegrafistul; tu ești cea care așteaptă mesajul. Mi-am trimis inima și tu ai primit-o. Ce ne mai pasă acum dacă stilpii vor cădea, dacă firele se vor rupe?”

Iar copiii se distrează ca de obicei. Se fugăresc unii pe alții țîpînd și rîzînd; dansează în cor; prind libelule și le leagă de ațe lungi; cîntă despre povara războiului, despre decapitarea chinezilor:

„*Chan-chan bozu no*
Kubi o hane!”

Uneori, un copil dispare, dar supraviețuitorii își continuă joaca. Și a cea sta este înțelepciune.

Nu costă decît 44 de sen ca să incinerezi un copil. Fiul unuia dintre vecinii mei a fost incinerat acum cîteva zile. Micile pietre cu care obișnuia să se joace zac acolo în soare așa cum le-a lăsat... Curioasă această dragoste a copilului pentru pietre! Pietrele sînt jucării nu numai pentru copiii săracilor, ci pentru toți copiii dintr-o anumită perioadă a existenței: indiferent cît de multe jucării i s-ar da, orice copil japonez vrea uneori să se joace cu pietre. În mintea copilului, o piatră este un lucru minunat și așa ar și trebui să fie, din moment ce chiar și pentru înțelegerea matematicianului nimic

nu poate fi mai minunat decît o piatră obișnuită. Micuțul ștregar bănuiește că piatra ar fi mai mult decît ce pare, ceea ce este o bănuială excelentă; și dacă nerodul de adult nu i-a spus în mod neadevărat că joaca lui nu merită să te gîndești la ea, nu s-ar plictisi niciodată de ea și întotdeauna ar găsi ceva nou și extraordinar în ea. Numai o minte foarte luminată ar putea răspunde la toate întrebările copilului legate de pietre.

Conform credinței populare, iubita vecinului meu se joacă acum cu mici pietre spectrale în Albia Uscată a Riului Sufletelor, întrebîndu-se, poate, de ce nu fac nici o umbră. Adevărata poezie din legenda Sai-no-Kawara este absoluta naturalețe a ideii sale principale – continuarea fantomatică a piesei în care toți copilașii japonezi se joacă cu pietre.

II

Vinzătorul de muștiucuri obișnuia să-și facă rondul cu două cutii mari suspendate de un băț de bambus sprijinit pe umărul său: o cutie conținea muștiucuri de diferite diametre, lungimi și culori, împreună cu uneltele pentru potrivirea lor țevice metalice; iar cealaltă cutie conținea un copil, propriul său copil. Uneori l-am văzut trăgînd cu ochiul peste marginea cutiei și zîbind la trecători; alteori l-am văzut întins, bine înfășat și adormind imediat, pe fundul cutiei; iar alteori l-am văzut jucîndu-se cu jucării. Mulți oameni, mi s-a spus, obișnuiau să-i dea jucării. Una dintre ele semăna în mod curios cu o placă mortuară (*ihai*); și pe aceasta am observat-o întotdeauna în cutie, indiferent dacă copilul era adormit sau treaz.

Deunăzi am descoperit că vinzătorul de muștiucuri și-a abandonat bățul de bambus și cutiile suspendate. Venea pe stradă cu un cărucior acționat manual suficient de mare ca să-i adăpostească marfa și copilul, și construit evident pentru acest scop cu două compartimente. Poate copilul a devenit prea greu pentru metoda mai primitivă de transport. Deasupra căruciorului flutura un mic steag alb, pe care scria cu litere cursive *Ki-seru-rao kae* (schimbări de muștiucuri), și o scurtă rugămintă pentru un „ajutor onorabil”, *O-tasuke o negaimasu*. Copilul părea a fi bine și bucuros și am văzut din nou obiectul construit ca o placă, ce mi-a atras atît de des atenția înainte. Era acum legat vertical de o cutie înaltă în cărucior, cu fața la patul copilului. În timp ce priveam căruciorul apropiindu-se, m-am simțit deodată convins că placa era în realitate un *ihai*: soarele se reflecta din plin pe ea și nu era nici o confuzie în privința textului budist convențional. Aceasta mi-a stîrnit curiozitatea și i-am cerut lui Manyemon să-i spună vinzătorului de muștiucuri că avem un număr de pipe care au nevoie de muștiucuri noi, ceea ce era adevărat. Imediat, căruciorul a ajuns în fața porții noastre și m-am dus să mă uit la el.

Copilului nu-i era teamă, nici măcar de fața unui străin – era un băiat drăguț. Gîngurea și rîdea și își întindea brațele, fiind evident obișnuit să fie mîngîiat; și în timp ce mă jucam cu el m-am uitat mai atent la placă. Era un ihai Shinshu, care purta kaimyo-ul unei femei, sau nume postum; iar Manyemon mi-a tradus caracterele chinezești: *Venerată și de rang bun în Casa Perfecțiunii, a 31-a zi a celei de-a treia luni a celui de-al 28-lea an Meiji*. Între timp, un servitor a adus pipele care aveau nevoie de noi muștiucuri și m-am uitat la fața artizanului în timp ce lucra. Era fața unui bărbat trecut de prima jumătate a vieții, cu acele linii adâncite, sugestive, din jurul gurii, albi uscate ale vechilor zimbete, care dau fațelor atît de multor japonezi o expresie indescritibilă de bunătate resemnată. Imediat, Manyemon a început să pună întrebări și cînd Manyemon pune întrebări, doar dacă ești foarte șiret poți să nu-i răspunzi. Uneori, în spatele celui drag și inocent cap bătrîn cred că văd începutul unei aureole – aureola lui Bosatsu.

Vinzătorul de muștiucuri răspundea spunîndu-ți propria poveste. La două luni după nașterea băiatului, soția sa a murit. În ultima sa oră de viață a spus „Din momentul în care voi muri și pînă cînd vor trece trei ani, te rog să lași întotdeauna copilul unit cu Umbra mea: să nu-l lași niciodată să se despartă de ihai-ul meu, pentru a putea continua să am grijă de el și să-l alăptez – din moment ce știi că ar trebui hrănit la sîn timp de trei ani. Aceasta este ultima mea rugămintă, te implor să nu uiți”. Dar mama fiind moartă, tatăl nu a mai putut munci așa cum voia și în același timp să aibă grijă de un copil atît de mic, care avea nevoie continuă de atenție atît ziua, cît și noaptea, iar el era prea sărac ca să angajeze o dădacă. Astfel că l-a luat cu el la vîndut muștiucuri de pipă, căci astfel putea cîștiga ceva bani fără să lase copilul singur nici măcar un minut. Nu-și permitea să cumpere lapte, astfel că l-a hrănit timp de mai bine de un an cu fiertură de orez și sirop de orez.

Am spus că micuțul părea foarte sănătos și neafectat de lipsa laptelui.

„Asta”, a spus Manyemon, cu un ton de convingere care friza dojana, „pentru că mama sa moartă l-a hrănit. Cum să vrea lapte?”

Iar băiatul a rîs ușor, ca și cum ar fi fost conștient de prezența unei mîngîieri fantomatice.

XIV

CÎTEVA GÎNDURI DESPRE CULTUL STRĂMOȘILOR

„Pe o distanță de 12 leghe în jurul Crîngului de arbori Sala, nu mai există nici măcar un loc cît înțepătura unui fir de păr care să nu fie plin de zeități puternice.” – *Mahaparinibbana Sutta*.

I

Faptul că practicarea cultului strămoșilor – în forme diverse și nu foarte evidente – supraviețuiește încă în unele dintre cele mai civilizate state din Europa nu este atât de cunoscut încît să excludă ideea că orice rasă non-ariană care practică un cult atât de primitiv trebuie neapărat să rămînă în stadiul primitiv al gândirii religioase. Criticii Japoniei sînt cei care au emis o asemenea judecată pripită și s-au declarat incapabili să reconcilieze realitatea progresului său științific și succesul sistemului său educațional avansat cu continuarea practicării cultului strămoșilor. Cum pot coexista credințele șintoismului și cunoștințele științei moderne? Cum pot cei care au devenit oameni de știință să respecte în continuare altarul familiei sau să se închine în fața templului șintoist din comunitatea lor? Oare toate acestea să însemne mai mult decît conservarea ordonată a formelor după ce credința ne-a părăsit? Nu este oare o certitudine că șintoismul, odată cu progresul educației, chiar și numai ca ceremonial, trebuie să înceteze să mai existe?

Cei care pun astfel de întrebări par să uite faptul că întrebări similare pot fi formulate și în legătură cu continuarea oricărei credințe occidentale, iar îndoieli similare pot fi exprimate și în ceea ce privește posibilitatea supraviețuirii sale pentru încă un secol. Doctrinile șintoiste nu sînt nici pe de parte mai ireconciliabile cu știința modernă decît sînt doctrinele creștinismului ortodox. Examineate perfect imparțial, m-aș încumeta chiar să spun că sînt mai puțin ireconciliabile în mai multe privințe. Ele intră mai puțin în conflict cu ideile noastre umane despre dreptate; și, la fel ca doctrina budistă a karmai, oferă unele analogii foarte frapante cu realitățile științifice ale eredității – analogii care dovedesc că șintoismul conține un element de adevăr la fel de profund ca orice singur element de adevăr din oricare mare religie a lumii.

Exprimate în cea mai simplă formă posibil, elementul de adevăr deosebit din șintoism este credința că lumea viilor este guvernată în mod direct de lumea morților.

Faptul că orice impuls sau acțiune umană este opera unui zeu și că toți cei trecuți în neființă devin zei sînt ideile de bază ale cultului. Nu trebuie să uităm însă că termenul *Kami*, deși tradus prin „zeitate”, „divinitate” sau „zeu”, nu are în realitate un astfel de sens, precum cel al cuvintelor traduse: nu are nici măcar înțelesul acelor cuvinte cînd se referă la credințele antice ale Greciei și Romei. Semnifică ceea ce este „deasupra”, „superior”, „sus”, „eminent”, în sens nerezligios; în sens rezligios înseamnă un spirit omenesc care a dobîndit o putere supranaturală după moarte. Cel mort reprezintă „forțele de deasupra”, „cei superiori” – *Kami*. Există aici o concepție care seamănă foarte bine cu noțiunea spiritualistă modernă de spirite, numai că ideea șintoistă nu este cu adevărat democratică. *Kami* sînt spirite care variază foarte mult în ce privește demnitatea și puterea, aparținînd unor ierarhii spirituale precum cele ale vechii societăți japoneze. Deși în esență superiori muritorilor în anumite privințe, aceștia din urmă sînt totuși capabili să-i îmbuneze sau să-i supere, să le facă pe plac sau să-i jignească și uneori chiar să le îmbunătățească propria condiție spirituală. Din acest motiv venerarea postumă nu este niciodată obiect de batjocură, ci o realitate pentru mentalitatea japoneză. În timpul acestui an¹, de exemplu, mai mulți oameni de stat și soldați remarcabili au fost avansați la un grad mai înalt imediat după ce au murit; și numaice am citit alaltăieri, în ziarul oficial, că „Majestatea Sa a fost încîntat să confere post-mortem Ordinul Soarelui Răsare Clasa a II-a gral.-mr. Baron Yamane, care a murit recent la Formosa”. Astfel de acte imperiale nu trebuie privite numai ca formalități menite să cinstească memoria oamenilor curajoși și patrioți și nici să fie considerate doar o distincție conferită familiei celui care a încetat din viață. Ele sînt esențiale în șintoism și ilustrează sensul intim al relației dintre lumile vizibile și invizibile, care este trăsătura religioasă specială a Japoniei ce o distinge de toate celelalte state civilizate. Pentru gîndirea japoneză, morții nu sînt mai puțin reali decît viii. Ei participă la viața de fiecare zi a oamenilor, împărtășind cele mai umile suferințe și cele mai umile bucurii. Iau parte la masele de familie, veghează la bunăstarea

1. Scris în septembrie 1896.

gospodăriei, asistă și se bucură de prosperitatea descendenților lor. Sînt prezenți la procesiunile publice și la toate sărbătorile sacre șintoiste, la jocurile militare și la toate evenimentele organizate special pentru ei. Și toată lumea crede că ei se bucură de ofrandele care li se oferă sau de onorurile care le sînt conferite.

Pentru scopul acestui mic eseu, va fi suficient să considerăm *Kami* ca fiind spiritele celor morți – fără să facem nici o încercare de a diferenția acești *Kami* de acele zeități primordiale despre care se credea că au creat pămîntul. Odată cu această interpretare generală a termenului „*Kami*”, revedim deci la principala idee șintoistă, că toți cei care au murit locuiesc încă pe pămînt și îl conduc, influențînd nu numai gîndurile și acțiunile oamenilor, ci și condițiile naturii. „Ei decid”, scria Motowori, „schimbarea anotimpurilor, vîntul și ploaia, norocul și nenorocul statelor și oamenilor”. Pe scurt, ei sînt forțele nevăzute din spatele tuturor fenomenelor.

II

Cea mai interesantă subteorie a acestui spiritualism antic este aceea care explică impulsurile și acțiunile oamenilor ca fiind datorate influenței celor morți. Această ipoteză nu poate fi declarată irațională de nici un gânditor modern, din moment ce poate pretinde că își găsește justificarea în doctrina științifică a evoluției psihologice, conform căreia orice creier viu reprezintă lucrarea structurală a nenumărate vieți încheiate, respectiv fiecare caracter este o sumă mai mult sau mai puțin imperfect echilibrată de nenumărate experiențe ale morților cu binele și răul. Dacă nu negăm moștenirea psihologică, nu putem contesta faptul că impulsurile și sentimentele, precum și capacitățile mai înalte evolute prin intermediul sentimentelor nu au fost efectiv modelate de cei morți și lăsate nouă moștenire de către ei; și nici faptul că direcția generală a activităților noastre mentale a fost determinată de puterea tendințelor speciale lăsate nouă moștenire. În acest sens, morții sînt într-adevăr *Kami* ai noștri și toate acțiunile noastre sînt cu adevărat influențate de ei. În sens figurat, putem spune că orice minte este o lume a spiritelor, spirite incomparabil mai numeroase decît milioanele recunoscute de *Kami* superiori șintoiști și că populația spectrală a unui grăunte de materie cenușie este mai numeroasă decît putea realiza imaginația bogată a învățaților medievali despre numărul de îngeri care încap pe vîrfurile unui ac. Științific, știm că în interiorul unei singure celule minuscule poate fi stocată întreaga viață a unei rase – suma tuturor senzațiilor trecute de-a lungul a milioane de ani; poate chiar (cine știe?) a milioane de planete moarte.

Dar diavoli nu ar fi mai prejos decît îngerii în ceea ce privește simpla putere de a se aduna în vîrfurile unui ac. Ce spune această teorie a șintoismului despre oamenii și faptele diabolice? Motowori a răspuns: „De fiecare dată cînd ceva nu merge bine în această lume, de vină sînt acțiunile zeilor răului, numiți Zeii Minciunii, a căror putere este atît de mare, încît Zeița

Soarelui și Zeul Creației nu pot face nimic uneori pentru a-i împiedica; cu atât mai puțin sînt capabili oamenii să se împotrivescă întotdeauna influenței lor. Prosperitatea răului și eșecurile binelui, care par să fie contrare justiției obișnuite, sînt astfel explicate¹. Toate faptele rele se datorează influenței zeităților malefice; iar oamenii răi pot deveni *Kami* răi. Nu există lucruri care nu au sens în acest cel mai simplu cult dintre cîte există¹, nimic complicat sau greu de înțeles. Nu este sigur că toți oamenii vinovați de comiterea unor fapte rele devin automat „zei ai minciunii” din motive care vor fi văzute de aici încolo; dar toți oamenii, buni sau răi, devin *Kami*, sau influențe. Și toate faptele rele sînt rezultatul influențelor malefice.

Așa dar, această învățătură este în acord cu anumite realități care țin de ereditate. Cele mai bune abilități ale noastre sînt cu siguranță moștenite de la cei mai buni strămoși ai noștri; trăsăturile noastre malefice sînt moștenite de la naturile în care răul, sau ceea ce numim acum rău, a predominat cîndva. Cunoașterea etică a evoluat în noi prin cerințele de civilizație care impun să întărim puterile lăsate moștenire nouă de cele mai bune experiențe ale celor morți, și să diminuăm forța tendințelor josnice pe care le moștenim. Avem obligația de a venera și de a asculta de *Kami*-i noștri buni și de a ne strădui să ne opunem zeilor minciunii. Cunoașterea existenței acestora este la fel de veche ca rațiunea umană. Într-o formă sau alta, doctrina spiritelor rele și a celor bune care sînt prezente lingă orice suflet este comună în majoritatea marilor religii. Credința noastră medievală a dezvoltat ideea într-o măsură care trebuie să lase o amprentă asupra limbajului nostru pentru totdeauna; și totuși, credința în îngerii păzitori și demonii care ne ispitesc reprezintă evoluționist numai dezvoltarea unui cult odinioară simplu precum religia *Kami*. Iar această teorie a credinței medievale este la fel de

1. Nu iau în considerare decît credința pură șintoistă, așa cum a fost expusă de învățații șintoiști. Dar s-ar putea să fie necesar să reamintesc cititorului că atât budismul, cît și șintoismul se împletesc în Japonia, nu numai între ele, ci și cu diverse opinii chineze. Nu se știe dacă ideile pur șintoiste există acum în forma lor originală în credința populară. Nu ne-am lămurit în ceea ce privește doctrina sufletelor multiple din șintoism – dacă combinarea lor fizică a fost gîndită inițial ca fiind dizolvată de moarte. Opinia mea, rezultat al investigațiilor întreprinse în diferite părți ale Japoniei, este că odinioară se credea că sufletul multiplu rămîne multiplu și după moarte.

plină de adevăr. Forma cu aripile albe care ne șoptește lucruri bune în urechea dreaptă, silueta neagră care murmură lucruri rele în cea stîngă nu au fost proprii omului din secolul al XIX-lea, dar au stăruit în mintea sa; și le cunoaște vocile și le simte îndemnurile la fel de bine și la fel de des ca și predecesorii săi din Evul Mediu.

Obiecția etică modernă la adresa șintoismului este aceea că și *Kami* buni, și *Kami* răi trebuie respectați. „Așa cum mikadoul venera zeii cerului și ai pămîntului, tot astfel și supușii săi se rugau zeilor buni pentru a obține binecuvîntarea și desfășurau ritualuri în cinstea zeilor răi pentru a preveni supărarea lor... Din moment ce există și zei răi și zei buni, este necesar să-i îmbunăm prin ofrande constînd în mîncare bună, cu muzică de harpe și flaute, cîntînd și dansînd, precum și cu orice altceva ar putea să-i bine-dispună¹”. De fapt, în Japonia modernă, *Kami* răi par să primească puține ofrande sau onoruri, în ciuda indicației ferme că trebuie să fie îmbunați. Acum se va înțelege de ce primii misionari au caracterizat acest cult drept unul satanist – deși, în imaginarul șintoist, ideea de diavol, în înțelesul occidental al cuvîntului, nu a prins contur niciodată. Aparenta slăbiciune a doctrinei se află în învățătura că nu trebuie să se intre în conflict cu spiritele rele – o învățătură în esență ofensatoare pentru spiritul romano-catolic. Dar între spiritele rele din credința creștină și cea șintoistă este o mare diferență. Un *Kami* rău este doar spiritul unui om decedat și nu se consideră că este în întregime malefic, din moment ce îmbunarea lui este posibilă. Conceptul de rău absolut, deplin, nu este propriu Orientului Îndepărtat. Răul absolut este cu siguranță străin naturii umane și de aceea este imposibil să sălășluiască în spiritele umane. *Kami* răi nu sînt diavoli. Sînt simple spirite care influențează pasiunile oamenilor; și numai în acest sens sînt zeitățile pasiunilor. În prezent, șintoismul este cel mai natural dintre toate religiile și de aceea, în anumite privințe, cel mai rațional. Nu consideră că pasiunile sînt rele în sine, ci rele numai în conformitate cu cauza, condițiile și gradul indulgenței lor. Fiind spirite, zeii sînt de fapt oameni, avînd calități și defecte omenești în diferite proporții. Predomină calitățile, iar suma influenței calităților și defectelor înclină mai degrabă spre partea binelui decît a răului. Pentru a aprecia rațiunea acestei viziuni este necesară

1. Motowori, tradus de Satow.

o părere foarte bună, tolerantă despre omenire – o astfel de părere, ca și condițiile vechii societăți a Japoniei ar fi justificate. Nici un pesimist nu ar fi putut practica un șintoism pur. Doctrina este optimistă; și oricine are o credință generoasă în umanitate nu va găsi nici o vină pentru absența ideii de rău implacabil din învățăturile sale.

Caracterul etic rațional al șintoismului se dezvăluie numai în recunoașterea necesității de a îmbuna spiritele rele. Experiența antică și cunoașterea modernă se coalizează în a ne avertiza împotriva greșelii fatale de a încerca să eradicăm sau să neutralizăm anumite tendințe ale naturii umane, tendințe care, dacă sînt cultivate morbid sau eliberate de orice constrîngere, conduc la nebulie, crimă și nenumărate alte rele sociale. Pasiunile animale, impulsurile de tip maimuță și tigru, precedă societatea omenească și sînt complice la aproape toate crimele comise împotriva sa. Însă ele nu pot fi anihilate și nici înfometate în siguranță. Orice încercare de a le extirpa ar însemna totodată și un efort de a distruge unele dintre cele mai înalte facultăți emoționale cu care rămîn indisolubil legate. Impulsurile primare nu pot fi nici măcar amorțite decît cu prețul puterilor intelectuale și emoționale care dau vieții umane toată frumusețea și gingășia sa, dar care sînt, cu toate acestea, înrădăcinate adînc în solul arhaic al pasiunii. Tot ce e mai înalt în noi și-a avut începuturile în tot ce e mai prejos. Ascetismul, prin lupta împotriva instinctelor naturale, a creat monștri. Doctrina teologică, orientată în mod irațional împotriva slăbiciunilor umane, nu a făcut decît să agraveze tulburările sociale; iar legile împotriva plăcerii nu au făcut decît să provoace dezmăț. Istoria eticii arată foarte clar că propriul *Kami* rău trebuie să fie îmbunat. Pasiunile rămîn încă la nivel de individ mult mai puternice decît rațiunea, deoarece sînt incomparabil mai vechi – pentru că odinioară au fost esențiale în autoconservare, întrucît au creat acel strat primar al conștiinței, din care s-au dezvoltat treptat sentimentele noastre mai nobile. Nu vor putea fi niciodată supuse legii; dar vai de cel care le-ar nega drepturile lor imemorale!

III

Din aceste credințe primitive, dar – așa cum pot fi acum percepute – deloc iraționale despre moarte, au evoluat sentimente morale necunoscute civilizației occidentale. Ele merită să fie luate în considerare, deoarece se vor dovedi a fi în armonie cu cele mai avansate concepții despre etică, și mai ales cu acea imensă, și totuși indefinită expansiune a simțului datoriei care a urmărit înțelegerea evoluției. Nu știu dacă avem vreun motiv pentru a ne felicita datorită absenței din viața noastră a sentimentelor în chestiune; sînt chiar înclinat să cred că s-ar putea să considerăm necesar din punct de vedere moral să cultivăm sentimentele de același tip. Una dintre surprizele pe care ni le rezervă viitorul va fi cu siguranță o întoarcere la credințe și idei abandonate cu mult timp în urmă pe baza simplei presupuneri că nu sînt adevărate, credințe numite încă barbare, păgine, medievale de către cei care le condamnă dintr-o obișnuință tradițională. An după an, cercetătorii ne aduc noi dovezi referitoare la faptul că sălbaticul, barbarul, idolatrul, călugărul, fiecare în parte și toți împreună, au ajuns pe diferite căi mai aproape de un anumit aspect al adevărului etern decît orice gînditor al secolului al XIX-lea. Aflăm acum, de asemenea, că teoriile astrologilor și alchimiștilor au fost în parte, și nu integral eronate. Avem chiar motive să presupunem că nici un vis nu a fost visat vreodată despre lumea invizibilă, nici o ipoteză despre nevăzut nu a fost imaginată vreodată, și știința viitorului să nu dovedească faptul că au conținut o sămînță de adevăr.

Cel mai important dintre toate sentimentele morale ale șintoismului este cel al recunoștinței față de trecut, un sentiment care nu are nici o corespondență reală în viața noastră emoțională. Ne cunoaștem trecutul mai bine decît și-l cunosc japonezii pe al lor; avem miriade de cărți care consemnează sau iau în considerare orice incident sau condiție: dar nu se poate spune în nici un sens că îl iubim sau sîntem recunoscători pentru

el. Recunoașterile critice ale meritelor și defectelor sale – câteva rare entuziasări despre frumusețile sale; multe denunțări vehemente ale greșelilor sale: acestea reprezintă suma gândurilor și sentimentelor noastre despre el. Atitudinea învățaților noștri adoptată în cursul analizei este în mod necesar rece; aceea a artei noastre, deseori mai mult decât generoasă; a religiei noastre, reprobatoare în mare parte. Indiferent de punctul de vedere din care îl studiem, atenția noastră este orientată în principal asupra lucrării morților – fie munca vizibilă care ne face inimile să bată mai tare ca de obicei atunci când o privim, fie rezultatele gândurilor și faptelor lor în legătură cu societatea timpului lor. La omenirea trecută ca unitate, la mili-oanele de mult îngropați, priviți ca rude adevărate, fie nu ne gândim deloc, fie ne gândim doar cu același gen de curiozitate acordat subiectului raselor extinse. Sîntem însă interesați de mențiunile referitoare la viețile unor persoane care au marcat istoria; emoțiile noastre sînt reaprinse de amintirea marilor căpitani, oameni de stat, descoperitori, reformatori, dar numai pentru că magnitudinea a ceea ce au realizat este pe placul propriilor noastre ambiții, dorințe, egotisme, și nu al sentimentelor noastre altruiste, în 99% dintre cazuri. Nu ne batem capul cu anonimii trecuți în neființă cărora le datorăm cel mai mult – nu simțim nici recunoștință, nici dragoste pentru ei. Ne este chiar greu să ne convingem că dragostea pentru predecesorii noștri poate fi o emoție reală, puternică, profundă, care să ne modeleze viața, religioasă, în orice formă de societate umană, ceea ce cu siguranță este în Japonia. Simpla idee este complet străină de modul nostru de gîndire, simțire și acțiune. În parte, motivul pentru care se întîmplă asta este acela că nu avem o credință comună în existența unei relații spirituale active între noi și predecesorii noștri. Dacă sîntem profani, nu credem în spirite. Dacă sîntem profund credincioși, ne gîndim la cei morți ca fiind îndepărtați de noi prin judecată, ca fiind complet separați de noi în timpul vieții noastre. Este adevărat că în rîndurile țărănimii din țările romano-catolice există încă credința că morților li se permite să se întoarcă pe pămînt o dată pe an, în noaptea Pomenirii credincioșilor răposați. Dar chiar și în conformitate cu această credință, ei nu sînt considerați a fi legați de cei vii prin nici o legătură mai strînsă decât amintirea; și ne gîndim la ei – după cum stau mărturie colecțiile noastre de folclor – mai mult cu teamă decât cu dragoste.

În Japonia, sentimentul față de cei decedați este complet diferit. Este un sentiment de dragoste plină de recunoștință și profund respectuoasă. Este probabil cel mai adînc și mai puternic dintre emoțiile rasei – care orientează în mod special viața la nivel național și formează caracterul național. Patriotismul ține de acest sentiment. Pietatea filială depinde de el. Dragostea pentru familie își are rădăcinile în el. Loialitatea se bazează pe el. Soldatul care deschide calea camarazilor săi în timp ce se avîntă în luptă strigînd *Teikoku manzai!*, dîndu-și viața, fiul sau fiica care fără să murmure își sacrifică bucuria vieții pentru un părinte care poate nu merită sau este chiar plin de cruzime, un adept devotat care mai degrabă renunță la prietenii, familie și bogăție decît să-și încalce promisiunea făcută cu ani în urmă unui maestru care acum a fost atins de sărăcie, soția care se îmbracă în rochia albă ceremonială, rostește o rugăciune și își înfige un cuțit în gît pentru a ispăși un rău pe care soțul ei l-a făcut unor străini – toți aceștia ascultă de voința și aud aprobarea martorilor invizibili. Chiar și între studenții sceptici ai noii generații, acest sentiment supraviețuiește multor pierderi ale credinței, iar vechile simțăminte sînt încă exprimate: „Nu trebuie să ne facem niciodată de rușine strămoșii”; „este de datoria noastră să ne cinstim strămoșii”. În timpul angajării mele anterioare ca profesor de limba engleză, s-a întimplat nu o dată ca necunoașterea semnificației reale a acestor fraze să mă determine să le modific în compunerile scrise. Sugeram, de exemplu, că expresia „a cinsti memoria strămoșilor noștri” era mai corectă decît fraza dată. Îmi amintesc că într-o zi am încercat chiar să explic de ce nu ar trebui să vorbim despre strămoși ca și cum ar fi vorba despre părinții noștri aflați încă în viață! Este posibil ca elevii mei să mă fi suspectat că încerc să mă amestec în credința lor, căci japonezii nu consideră niciodată că un strămoș a devenit „doar o amintire”: pentru ei, morții lor sînt încă în viață.

Se aflau acolo gata să genereze în noi siguranța absolută că morții noștri se află încă alături de noi – văzînd orice faptă, cunoscîndu-ne toate gîndurile, auzind orice cuvînt pe care îl rostim, capabili de compasiune pentru noi sau de minie împotriva noastră, capabili de a ne ajuta și încîntați să primească ajutorul nostru, capabili de a ne iubi și avînd mare nevoie de dragostea noastră – este destul de sigur că propriile noastre concepții despre

viață și datorie vor fi schimbate considerabil. Ar trebui să ne recunoaștem obligațiile față de trecut într-un mod foarte solemn. Așadar, pentru o persoană din Orientul Îndepărtat, prezența constantă a spiritelor celor decedați este o credință ce datează de mii de ani: vorbește cu ele zilnic; încearcă să le facă fericite; și, dacă nu e criminal profesionist, nu uită cu adevărat niciodată datoria pe care o are față de ele. Nici o persoană care se achită permanent de această îndatorire, spune Hirata, nu va arăta lipsă de respect față de zei sau față de propriii părinți aflați încă în viață. „Un astfel de om va fi de asemenea loial prietenilor săi, bun și blind cu soția și copiii, întrucât esența acestei devoțiuni se află în adevărata pietate filială.” Și în acest simțămînt trebuie căutat secretul aceluia foarte straniu sentiment propriu caracterului japonez. Mult prea străin de lumea noastră a sentimentelor decît splendidul curaj cu care este întîmpinată moartea sau serenitatea cu care sînt făcute cele mai grele sacrificii, este emoția adîncă și simplă a băiatului care, aflat în fața unui altar șintoist pe care nu l-a mai văzut niciodată, simte deodată cum îi dau lacrimile. Este conștient în acel moment de ceea ce nu recunoaștem niciodată – datoria uriașă a prezentului față de trecut și obligația morală de a-i iubi pe cei morți.

IV

Dacă ne gândim puțin la poziția noastră de datornici și la modalitatea a dopta tă pentru a accepta a cea poziție, devine evidentă o diferență izbitoare între sentimentele morale specifice Occidentului, respectiv Orientului Îndepărtat.

Nimic nu este mai îngrozitor decât această realitate ca mister cînd a cea realitate năvălește pentru prima dată în conștiința noastră. Din întunericul necunoscut ne ridicăm pentru un moment în lumina soarelui, ne uităm la noi, ne bucurăm și suferim, transmitem vibrația ființei noastre altor ființe și cădem înapoi în întuneric. La fel un val se ridică, prinde lumina, transmite mișcarea sa și se scufundă la loc în mare. La fel o plantă răsare din lut, își desface frunzele spre lumină și aer, florile, semințele și devine din nou lut. Numai că valul nu are cunoaștere, planta nu are percepții. Fiecare viață umană nu pare să fie nimic mai mult decât o curbă parabolică a deplasării din pămînt înapoi în pămînt, dar în acel scurt interval de schimbare percepe universul. Partea îngrozitoare a acestui fenomen este aceea că nimeni nu știe nimic despre ea. Nici un muritor nu poate explica această cea mai banală, și totuși cea mai de neînțeles dintre realități – viața în sine; cu toate acestea, orice muritor care poate gândi a fost obligat uneori să se gîndească la ea în legătură cu sine.

Am deslușit misterul – văd cerul și pămîntul, bărbații și femeile și faptele lor, și știu că trebuie să mă întorc la mister; și ceea ce înseamnă aceasta nici măcar cei mai mari filosofi – nici măcar Herbert Spencer – nu pot să îmi spună. Cu toții sîntem niște enigme penru noi înșine și pentru ceilalți, iar spațiul, mișcarea și timpul sînt și ele enigme, iar materia este și ea o enigmă. Despre ce este înainte și după nu ne pot spune nici cel abia născut, nici cel trecut în neființă. Copilul este prost; craniul doar rînjește. Natura

nu ne poate consola în nici un fel. Din lipsa sa de formă ies forme care se întorc la starea informă – asta este tot. Planta devine lut, lutul devine o plantă. Când planta se transformă în lut, ce se întâmplă cu vibrația care a reprezentat viața sa? Continuă să existe nevăzută, precum forțele care dese-nează modele de ferigă pe un geam înghețat?

În cercul orizontului al acestei enigme infinite, nenumărate alte enigme mai mici vechi de când lumea au așteptat venirea omului. Oedip a trebuit să înfrunte Sfinxul, omenirea, mii și mii – toți ghemuiți între oasele aflate de-a lungul căii Timpului, și fiecare dintre ei cu o enigmă mai adâncă și mai ascunsă. Nu toți sfincșii au fost îmbunați; miriade bordează calea viitorului pentru a devora vieți încă nenăscute; dar milioane dintre ei au fost îmbunați. Sîntem capabili acum să trăim fără teama terifiantă permanentă din cauza cunoașterii relative care ne ghidează, cunoaștere smulsă din fălcile distrugerii.

Toată cunoașterea noastră este lăsată moștenire. Cei morți ne-au lăsat dovezi despre tot ce au fost capabili să învețe despre ei înșiși și despre lume – despre legile morții și ale vieții –, despre lucrurile care trebuie obținute și cele care trebuie evitate, despre modalitățile de a face existența mai puțin dureroasă decît a intenționat Natura, despre bine și rău, tristețe și bucurie, despre greșeala de a fi egoist, înțelepciunea bunătății, obligația de a face sacrificii. Ne-au lăsat informații despre tot ce au putut descoperi referitor la climate și anotimpuri și locuri – soarele și luna și stelele –, la mișcările și structura universului. Ne-au lăsat moștenire de asemenea și deziluziile lor, care au servit mult timp motivului bun de a ne salva să nu cădem în deziluzii și mai mari. Ne-au lăsat povestea greșelilor și eforturilor lor, a trimfurilor și eșecurilor lor, a durerilor și bucuriilor lor, a iubirilor și urilor lor – ca avertisment sau ca exemplu. Au așteptat din partea noastră să le arătăm simpatie, deoarece au trudit avînd cele mai bune dorințe și speranțe pentru noi, și pentru că ne-au creat lumea în care trăim. Au curățat pămîntul, au stîrpit monștrii, au domesticit și învățat animalele cele mai utile pentru noi. „Mama lui Kullervo s-a trezit în mormîntul său și din adîncul pămîntului a strigat la el – «Ți-am lăsat cîinele legat de un copac și acum poți merge cu el la vînătoare»¹.” Au aclimatizat la fel copacii și plantele

1. Kalevala; Runa 36.

și au descoperit locuri și puterile metalelor. Mai tirziu au creat tot ceea ce numim civilizație, avînd încredere în noi că vom corecta acele greșeli pe care nu le-au putut evita. Suma eforturilor lor este incalculabilă și tot ce ne-au dat ar trebui să fie cu siguranță foarte sacru, foarte prețios, măcar și pentru motivul că i-a costat o infinită durere și gîndire. Și totuși ce occidental visează să spună zilnic, asemenea credinciosului șintoist: „*Voi strămoșii generațiilor și ai familiilor noastre și ai neamurilor noastre, către voi, fondatorii căminelor noastre, ne îndreptăm bucuria mulțumirilor noastre*”?

Nici unul. Aceasta numai pentru faptul că sîntem de părere că cei morți nu pot auzi, deoarece nu am fost instruiți de generații să ne exercităm puterile ce țin de reprezentarea mentală simpatetică decît într-un cerc restrîns, cel al familiei. Cercul occidental al familiei este foarte mic comparativ cu cercul oriental al familiei. În secolul al XIX-lea, familia occidentală este aproape dezintegrată; aceasta înseamnă practic doar soțul, soția și copiii minori. Familia orientală nu se referă numai la părinți și la copii, ci și la bunici și rudele lor, și la străbunici și la toți cei decedați înaintea lor. Această idee despre familie cultivă într-o asemenea măsură reprezentarea simpatetică, încît gama emoțiilor aparținînd unei astfel de reprezentări se poate extinde, la fel ca în Japonia, la multe grupuri și subgrupuri ale familiilor aflate în viață, și chiar, în vremuri de pericol național, la întreaga națiune ca o mare familie: un sentiment mult mai adînc decît ceea ce numim patriotism. Ca emoție religioasă, sentimentul este extins la infinit peste tot ce înseamnă trecut; sentimentul amestecat de iubire, loialitate și recunoștință nu este mai puțin real, dar e inevitabil mai vag decît sentimentele pe care le avem față de rudele în viață.

În Occident, după distrugerea societății antice, nu mai putea rămîne nici un sentiment de acest fel. Credințele care îi condamnau pe antici să ajungă în iad și interziceau lauda lucrărilor lor – doctrina care ne-a instruit să mulțumim pentru tot Dumnezeuului Evreilor – au creat obiceiuri legate de gîndire și obiceiuri legate de desconsiderare față de alții, ambele ostile oricărui sentiment de recunoștință față de trecut. Apoi, odată cu decăderea teologiei și zorii unei înțelegeri mai largi, a apărut învățătura că morții nu au avut de ales în ceea ce au făcut – au trebuit să țină cont doar de necesitate și am primit de la ei doar din necesitate rezultatele necesității. Nici măcar în prezent nu recunoaștem că necesitatea în sine ar trebui să ne

oblige să manifestăm simpatie față de cei care s-au supus ei, și că rezultatele sale lăsate moștenire sînt tot atît de patetice pe cît sînt de prețioase. Rareori ne vin în minte astfel de gînduri chiar și legate de munca celor aflați în viață și care ne servesc. Luăm în considerare costul unui lucru cumpărat sau obținut de noi; la costul lui exprimat în efortul producătorului nu ne dăm permisiunea de a ne gîndi: am rîde de orice conștientizare pe acest subiect. Iar egala noastră insensibilitate față de semnificația patetică a muncii din trecut și a muncii din prezent explică din plin modul de viață risipitor al civilizației noastre – consumarea nesăbuită prin lux a ani de muncă pentru o plăcere de o oră, inumanitatea a mii de bogătași nehib-zuiți, fiecare dintre ei împrăștiind anual pe satisfacerea unor dorințe total inutile prețul a sute de vieți umane. Canibalii civilizației sînt inconștient mai cruzi decît cei din sălbăticie și au nevoie de mult mai multă carne. Umanitatea mai adîncă – emoția cosmică a umanității – este în esență dușmanul luxului inutil și total opusă oricărei forme de societate care nu impune nici o limită satisfacerii simțurilor sau plăcerilor egoismului.

În Orientul Îndepărtat, pe de altă parte, datoria morală a simplității vieții a fost învățată din timpurile străvechi, deoarece cultul strămoșilor a dezvoltat și cultivat această emoție cosmică a umanității care ne lipsește, dar pe care cu siguranță vom fi obligați să o dobîndim mai tîrziu, pur și simplu pentru a ne salva de la exterminare. Două zicale ale lui Ieyasu exemplifică trăirea orientală. Pe cînd era practic stăpînul imperiului, cel mai mare dintre toți soldații și oamenii de stat japonezi a fost văzut într-o zi curățînd și netezind o pereche veche și prăfuită de *hakama* (pantaloni) de mătase. „Ceea ce mă vezi tu că fac”, a spus el unui servitor, „nu fac pentru că mă gîndesc la valoarea îmbrăcăminteii în sine, ci pentru că mă gîndesc la tot ceea ce a fost necesar pentru a fi produsă. Este rezultatul trudei unei femei sărace, și de aceea o prețuiesc. *Dacă în timp ce folosim aceste lucruri nu ne gîndim la timpul și efortul care au fost necesare pentru a le realiza, atunci nerecunoștința noastră ne pune pe același nivel cu animalele.*” Din nou, în zilele mării sale, auzim despre el că și-ar fi certat soția pentru că dorea să-i reinnoiască îmbrăcăminte mult prea des. „Cînd mă gîndesc”, a protestat el, „la mulțimea din jurul meu și la generațiile care vor veni după mine, simt că este de datoria mea să fiu foarte cumpătat, de dragul lor, cu bunurile care se află în posesia mea”. Iar acest spirit al

simplității nu a părăsit încă Japonia. Chiar și Împăratul și Împărăteasa, în intimitatea apartamentelor lor, continuă să trăiască la fel de simplu ca supușii lor și să aloce cea mai mare parte a veniturilor lor pentru alinarea suferințelor publice.

V

Datorită învățăturilor evoluției va fi dezvoltată în ultimă instanță în Occident o recunoaștere morală a îndatoririi față de trecut asemănătoare celei pe care cultul strămoșilor l-a creat în Orientul Îndepărtat. Căci și astăzi cine a stăpinit primele principii ale noii filosofii nu se poate uita la cel mai neînsemnat dintre produsele realizate de mina omului fără să nu perceapă ceva din istoria sa evolutivă. Cel mai simplu instrument îi va părea nu simplul produs al capacității individuale a tâmplarului sau olarului, a fierarului sau cuțitarului, ci produsul unui experiment continuat de-a lungul a mii de ani cu ajutorul metodelor, materialelor și formelor. Și nici nu va fi posibil pentru el să ia în considerare timpul și efortul care au fost necesare pentru evoluția oricărui dispozitiv mecanic, și totuși să nu simtă nici un sentiment generos. Generațiile viitoare trebuie să se gândească la moștenirea materială a trecutului în relație cu omenirea trecută în neființă.

Dar în dezvoltarea acestei „emoții cosmice”, un factor mult mai puternic decât recunoașterea îndatorării noastre materiale față de trecut va fi recunoașterea îndatorării noastre spirituale. Întrucît și celor trecuți în neființă le datorăm lumea noastră imaterială – lumea care sălășluiește în noi –, lumea a toateacestea este adorabilă în impuls, emoție, gînd. Cine înțelege științific ce este bunătatea umană și teribilul cost al realizării ei poate găsi în cele mai ne semnificative etape ale celor mai umile vieți acea frumusețe, care este divină, și poate simți că, dintr-un anumit punct de vedere, morții noștri sînt adevărați zei.

Atît timp cît am presupus sufletul femeii ca fiind unul în sine – ceva special creat pentru a se potrivi unei anumite ființe fizice –, frumusețea și uimirea mamei-iubiri nu ne vor putea fi revelate niciodată pe de-a-ntregul. Dar prin intermediul unei cunoașteri mai adînci, trebuie să percepem că

dragostea lăsată moștenire de miriade de milioane de mame trecute în neființă a fost apreciată într-o singură viață; că numai în acest fel poate fi interpretată dulceața infinită a vorbirii pe care o aude bebelușul, infinita blindețe a privirii mîngietoare care îi întilnește privirea. Nefericit este muritorul care nu știa aceste lucruri; și totuși, care muritor poate vorbi despre ele în mod adecvat! Cu adevărat este mama-iubire divină; căci tot ce este denumit divin de către recunoașterea umană este însumat în acea dragoste; și orice femeie care rostește și transmite expresia ei cea mai înaltă este mai mult decît mama omului: este *Mater Dei*.

Este inutil să mai vorbesc aici despre aparența spectrală a primei iubiri, iubirea sexuală, care este iluzie, deoarece pasiunea și frumusețea celor morți reînvie în ea, pentru a uimi, înșela și fermeca. Este cu adevărat minunată, dar nu este bună în întregime, pentru că nu este pe de-a-ntregul adevărată. Adevăratul farmec al femeii în sine este acela care vine mai tîrziu, cînd toate iluziile au pălit pentru a face loc realității, mai agreabilă decît iluzia, care a evoluat în spatele cortinei lor fantomă. Ce este magia divină a femeii astfel percepută? Numai afecțiunea, farmecul, credința, lipsa de egoism, intuițiile a milioane de inimi îngropate. Toate vii din nou, toate pulsînd din nou, fiecare cu bătaia ei proaspătă și caldă.

Unele facultăți uimitoare demonstrate în viața socială cea mai înaltă spun în alt mod povestea structurii sufletului, construită de viețile morților. Minunat este bărbatul care poate fi cu adevărat „orice lucru pentru toți oamenii” sau femeia care se poate transforma în 20, 50, 100 de femei diferite, înțelegînd totul, pătrunzînd totul, negreșind niciodată în a-i evalua pe alții, pîrînd să nu aibă un sine individual, ci nenumărați, capabilă să întilnească fiecare tip de personalitate cu un suflet acordat exact la ritmul celui ce trebuie întilnit. Astfel de caractere sînt rare, dar nu atît de rare încît să fie improbabil ca un călător să întilnească una sau două dintre ele în orice societate cultivată pe care are șansa să o studieze. În esență, sînt ființe multiple, atît de vizibil multiple, încît și cei care se gîndesc la Ego ca fiind unic trebuie să le descrie ca fiind „extrem de complexe”. Totuși, această manifestare a 40 sau 50 de caractere diferite în aceeași persoană este un fenomen atît de remarcabil (cu atît mai remarcabil cu cît se manifestă în mod obișnuit în tinerețe cu mult înainte ca o experiență asociată să poată explica acest lucru), încît nu pot decît să fiu uimit de cît de puține persoane realizează în mod real semnificația sa.

La fel se întâmplă cu ceea ce a fost numit „intuițiile” unor tipuri de genii, mai ales cele care înțeleg reprezentarea emoțiilor. Un Shakespeare va rămâne întotdeauna de neînțeles în ceea ce privește teoria antică a sufletelor. Taine a încercat să-l explice prin expresia „o imaginație perfectă”, iar fraza este adevărată. Dar care este semnificația unei imaginații perfecte? Multiplicitatea enormă a vieții sufletului, existențe trecute nenumărate reînviată în una singură. Nimic altceva nu poate explica aceasta... Totuși nu în lumea intelectului pur povestea complexității spirituale este cea mai admirabilă, ci în lumea care vorbește emoțiilor noastre cele mai simple despre onoarea dragostei, simpatie, eroism.

„Dar printr-o astfel de teorie”, pot observa unii critici, „sursa impulsurilor care duc la eroism este în același timp și sursa impulsurilor care îi aduc pe oameni la închisoare. Amîndouă aparțin morților”. Acest lucru este adevărat. Am moștenit atât răul, cât și binele. Fiind micști, încă evoluind, încă fiind în devenire, moștenim imperfecțiunile. Dar supraviețuirea celui mai puternic în privința impulsurilor este cu siguranță dovedită de condiția morală medie a umanității, folosind sintagma „cel mai puternic” în sensul său etic. În ciuda întregii suferințe, a viciului și crimei, nicăieri atât de îngrozitor de dezvoltat decât în timpul așa-numitei noastre civilizații creștine, acest fapt trebuie să fie evident pentru oricine a trăit mult, a călătorit mult și a gândit mult, că masa umanității este bună și deci că vasta majoritate a impulsurilor lăsate moștenire nouă de vechea umanitate este bună. De asemenea, este sigur că, cu cât este mai normală o condiție socială, cu atât mai bună este umanitatea. În trecut, Kami buni au reușit întotdeauna să-i împiedice pe Kami răi să controleze lumea. Și odată cu acceptarea acestui adevăr, ideilor noastre viitoare despre rău și bine trebuie să se dezvolte imens. La fel cum eroismul sau orice act de bunătate pură pentru un final nobil trebuie să-și asume o prețiozitate pînă acum nesuspectată, și o crimă reală trebuie să ajungă să fie privită ca o crimă mai puțin împotriva individului sau a societății existente decât împotriva sumei de experiențe umane și a întregii lupte din trecut a aspirației etice. Bunătatea reală va fi, ca urmare, mult mai prețuită, iar crimele reale judecate mult mai puțin tolerant. Iar învățătura șintoistă inițială, referitoare la faptul că nu este necesar nici un cod etic, că conducerea justă a comportamentului uman poate fi cunoscută întotdeauna prin consultarea inimii, este o învățătură asupra căreia avem îndoieli că va fi acceptată de o omenire mai perfectă decât cea din prezent.

VI

„Evoluția”, poate spune cititorul, „arată într-adevăr prin doctrina sa a eredității că viii sînt într-un sens controlați cu adevărat de cei morți. Dar mai arată și că cei morți se află în noi, nu fără noi. Fac parte din noi; nu există nici o dovadă că ei au o existență care să nu fie și a noastră. Recunoștința față de trecut ar fi deci recunoștință față de noi înșine; dragostea pentru cei morți ar fi dragoste de sine. Și astfel încercarea voastră de analogie devine absurdă”.

Nu. Cultul strămoșilor în forma sa primitivă poate fi un simbol doar al adevărului. Poate fi un index sau să prezică numai noua îndatorire morală pe care cunoașterea mai largă trebuie să o autorizeze: datoria reverenței și obidienței față de trecutul de sacrificiu al experienței etice umane. Dar poate fi și ceva mai mult. Realitățile eredității nu pot oferi decît o jumătate de explicație în privința realităților psihologiei. O plantă produce 10, 20, 100 de plante fără să-și dea viața în acest proces. Un animal dă naștere la mulți pui, și totuși trăiește cu toate capacitățile sale fizice și micile puteri de gîndire nediminuate. Copiii se nasc, iar părinții le supraviețuiesc. Cu siguranță viața mentală nu este mai puțin moștenită decît cea fizică; și totuși celulele reproducătoare, cel mai puțin specializate dintre toate celulele, la plante sau la animale, nu confiscă niciodată, ci doar repetă ființa parentală. Multiplicîndu-se continuu, fiecare comunică și transmite întreaga experiență a unei rase; și totuși lasă întreaga experiență a rasei în urma sa. Aici este minunea inexplicabilă: automultiplicarea ființei fizice și psihice – viață după viață ieșite din viața părintelui, fiecare urmînd să devină completă și reproductivă. Dacă întreaga viață parentală ar fi dată progeniturilor, s-ar putea spune că ereditatea favorizează doctrina materialismului. Dar asemenea zeutăților legendei hinduse, Sinele se multiplică și totuși rămîne același, la capacitate integrală, pentru continuarea multiplicării.

Șintoismul are propria doctrină a sufletelor care se multiplică prin scindare, dar realitățile emanației psihologice sînt infinit mai minunate decît orice teorie.

Marile religii au recunoscut că ereditatea nu poate explica întreaga problematică a sinelui, nu poate explica soarta sinelui original rezidual. Astfel că s-au unit în general în a menține ființa interioară independentă de ființa exterioară. Știința nu mai poate decide în întregime problemele pe care le-au ridicat, așa cum nu mai poate decide nici natura Realității-în-sine. Din nou putem întreba în zadar, Ce se întîmplă cu forțele care au constituit vitalitatea unei plante care a murit? Mult mai dificilă este întrebarea, Ce se întîmplă cu senzațiile care au format viața spirituală a unui om care a decedat? – din moment ce nimeni nu poate explica nici măcar cea mai simplă senzație. Nu știm decît că în timpul vieții anumite forțe active din interiorul plantei sau al corpului omului se ajustează singure în mod continuu la forțele exterioare; și că după ce forțele interioare nu mai pot răspunde la presiunile forțelor exterioare, atunci corpul în care cele din urmă erau depozitate s-a dizolvat în elementele din care a fost făcut. Nu știm nimic mai mult despre natura supremă a acelor elemente decît știm despre natura supremă a tendințelor care le-au unit. Dar sîntem mai îndreptățiți să credem că principiile fundamentale ale vieții persistă după disoluția formelor pe care le-au creat, decît să credem că încetează să mai existe. Teoria generației spontanee (numită greșit astfel, căci numai într-un sens limitat termenul „spontan” poate fi aplicat teoriei începuturilor vieții mundane) este o teorie pe care evoluționistul trebuie să o accepte și care îl poate speria pe cel care nu cunoaște dodava chimiei că materia în sine este într-un proces de evoluție. Teoria reală (nu teoria începutului vieții organizate în infuzii îmbuteliate, ci a unei vieți primordiale apărînd pe o suprafață planetară) are o semnificație spirituală emormă – nu, infinită. Necesită credința că toate potențialitățile vieții, gîndului și emoției trec din nebuloasă în univers, de la un sistem la altul, de la stea la planetă sau lună și din nou înapoi la furtunile ciclonice ale atomicității; înseamnă că tendințele supraviețuiesc arsurilor soarelui, supraviețuiesc tuturor evoluțiilor și dezintegrărilor cosmice. Elementele sînt doar produse evolutive, iar diferența de la un univers la altul trebuie să fie crearea tendințelor – a unei forme de ereditate prea vaste și prea complexe pentru imaginație. Nu există șansă. Nu există decît

lege. Fiecare nouă evoluție trebuie să fie influențată de evoluțiile anterioare – așa cum fiecare individ uman este influențat de experiența tuturor vieților din lanțul său ancestral. Oare nu trebuie ca tendințele, chiar și cele ale formelor ancestrale ale materiei, să fie moștenite de formele materiei ce va să vie; iar faptele și gândurile oamenilor oare nu ar trebui chiar acum să ajute la formarea caracterului lumilor viitoare? Nu mai este posibil să spunem că visurile alchimiștilor erau absurdități. Și nici nu mai putem afirma că fenomenele materiale nu sînt determinate, ca în gîndirea Orientului antic, de polaritățile sufletului.

Dacă morții noștri vor continua sau nu să sălășluiască fără noi sau în interiorul nostru, aceasta este o întrebare al cărei răspuns nu va fi găsit în actuala noastră stare nede dezvoltată de orbire comparativă; cert este că mărturia realităților cosmice concordă cu o credință bizară șintoistă: credința că toate lucrurile sînt determinate de cei morți – fie de spiritele oamenilor, fie de spiritele lumilor. Chiar dacă viețile noastre personale sînt guvernate de vieți din trecut care acum nu mai pot fi văzute, tot fără îndoială viața Pămîntului nostru, și a sistemului nostru căruia îi aparține, este guvernată de nenumărate spirite ale sferelor: universuri moarte – sori și planete și luni moarte –, ca forme de mult timp dizolvate în noapte, dar și ca forțe care funcționează nemuritor și etern.

La fel ca șintoiștii, ne putem trasa descendența pînă la Soare; cu toate acestea știm că nici măcar acolo nu a fost începutul nostru. Acel început a fost infinit mai departe în timp decît un milion de vieți ale soarelui – dacă se poate cu adevărat spune că a existat un început.

Învățătura Evoluției este că sîntem una cu acel necunoscut Ultim, din care materia și mintea umană nu sînt decît manifestări în continuă schimbare. Învățătura Evoluției este și aceea că fiecare dintre noi e constituit din mai multe persoane, și totuși toți sîntem unul cu celălalt și cu cosmosul; că trebuie să cunoaștem toată umanitatea trecută nu numai în noi înșine, ci și în caracterul prețios și frumusețea vieții oricărui semen; că ne iubim cel mai bine în ceilalți; că ne vom servi cel mai bine prin ceilalți; că formele nu sînt decît vâluri și spectre; și că numai Infinitului fără formă îi aparțin cu adevărat toate emoțiile umane, indiferent dacă sînt ale celor vii sau ale celor morți.

XV

KIMIKO

Wasurareru
Mi naran to omou
Kokoro koso
Wasure nu yori mo
Omoi nari-kere.¹

I

Numele este scris pe un felinar de hîrtie de la intrarea unei case de pe Strada Gheişelor.

În timpul nopţii strada părea una dintre cele mai neobişnuite din lume. Este strîmtă ca un pasaj, iar tîmplăria patinată a faţadelor, strînse unele într-altele – avînd fiecare o uşă mică glisantă cu panouri de hîrtie, cu totul asemănătoare sticlei mate – crezi că sînt cabinele de pasageri de clasa întii ale unui vapor. În realitate, construcţiile au mai multe etaje, dar nu se remarcă aceasta imediat – în special în nopţile fără lună – deoarece numai etajele inferioare sînt luminate pînă la copertinele lor, deasupra cărora totul este în întuneric. Iluminarea se face cu lămpile din spatele uşilor înguste cu panouri de hîrtie, şi cu felinarele de hîrtie agăţate afară – cite unul la fiecare uşă. Privirea parcurge strada între aceste două şiruri de felinare – şiruri ce converg în depărtare, într-o dungă imobilă de lumină galbenă. Unele felinare sînt în formă de ou, altele cilindrice, iar altele pătrate sau hexagonale, frumos inscripţionate cu caractere japoneze. Strada este foarte liniştită – tăcută ca mobilele de lux din galeria unei mari expoziţii, după ora închiderii. Aceasta pentru că cei care locuiesc acolo sînt plecaţi – la banchete sau la alte festivităţi. Ei duc o viaţă de noapte.

Pe primul felinar de pe partea stîngă cum mergi spre sud scrie „Kinoya: uchi O-Kata” şi înseamnă Casa Aurului, în care locuieşte O-Kata. Felinarul

1. „A dori să fii uitat de cel iubit este o încercare a sufletului mai greu de cuprins decît încercarea de a nu uita.” – *Poem scris de Kimiko.*

din dreapta ne vorbește despre Casa Nishimura și despre o fată Miyotsuru, – al cărei nume înseamnă Cocorul cu Existența Magnifică. Următoarea pe stînga este Casa Kajita, – iar acolo se află Kohana, Boboc de Floare și Hinako, a cărei față este la fel de frumoasă ca aceea a unei păpuși. Vizavi este Casa Nagaye, unde trăiesc Kimika și Kimiko... Iar această litanie dublă și luminoasă de nume este lungă de o jumătate de milă.

Inscripția de pe felinarul ultimei case menționate ne arată relația dintre Kimika și Kimiko, – și chiar ceva mai mult; deoarece Kimiko este denumită *Ni-Dai-me*, un titlu onorific intraductibil, ce înseamnă că ea este doar Kimiko nr. 2. Kimika este profesoara și stăpîna: ea a educat două gheișe, ambele numite, sau mai degrabă redenumite de ea, Kimiko. Utilizarea aceluiași nume de două ori este dovada clară că prima Kimiko – *Ich-i-dai-me* – trebuie să fi fost renumită. Denumirea profesională purtată de o gheișă lipsită de noroc sau fără succes nu este dată aceleia care îi va lua locul.

Dacă ați avea vreodată motive întemeiate pentru a intra în casă – împingînd lateral ușa glisantă luminată de felinar, ce face să răsune un gong pentru a anunța vizitele – ați putea să o vedeți pe Kimika, numai dacă mica ei trupă nu este angajată pentru seara respectivă. Vă veți da seama că este o persoană foarte inteligentă, cu care ai ce discuta. Ea poate să spună, atunci cînd are chef, povești dintre cele mai deosebite – ce s-au petrecut în realitate – povești adevărate despre natura umană. Strada Gheișelor este plină de tradiții – tragice, comice, melodramatice – fiecare casă își păstrează amintirile sale – iar Kimika le cunoaște pe toate. Unele sînt într-adevăr îngrozitoare, altele te fac să rîzi sau să reflectezi. Povestea primei Kimiko face parte din prima categorie. Ea nu este una dintre cele mai neobișnuite, însă este mai ușor de înțeles de către occidentali.

Ichi-dai-me Kimiko nu mai există: ea este doar o amintire. Kimika era destul de tinără, atunci când a considerat-o pe acea Kimiko ca fiind expertă în profesia ei.

„O tinără deosebită”, spune Kimika despre Kimiko. Pentru a câștiga un renume în profesia ei, o gheishă trebuie să fie frumoasă sau foarte inteligentă, iar cele renumite au de obicei ambele calități – fiind alese la o vîrstă fragedă de profesorii lor, care întrevăd astfel de calități. Pînă și cîntărețele din clasa de rînd trebuie să aibă un anumit farmec atunci când se află în floarea vîrstei – chiar dacă este doar acea *beauté du diable*, ce a inspirat proverbul japonez: chiar și un diavol este frumos la optsprezece ani¹. Însă Kimiko era mai mult decît frumoasă. Ea întruchipa idealul de frumusețe japonez, un standard ce nu corespunde decît uneia din o sută de mii de femei. De asemenea, ea era mai mult decît inteligentă: ea era perfectă. Știa să compună poeme foarte delicate – putea să facă aranjamente florale minunate și ceremonia ceaiului într-o manieră ireproșabilă, să brodeze, să facă mozaic din mătase pe scurt, ea era distinsă. Prima ei apariție publică a dat emoții lumii animate din Kyoto. Era evident că ar fi putut face aproape orice cucerire ea fi dorit, iar soarta era de partea ei.

A devenit repede evident, de asemenea, că ea era perfect formată pentru profesia ei. Fusesse învățată cum să se comporte aproape în orice situație. Cunoștea, de asemenea, tot ceea ce ar fi trebuit să știe despre puterea frumuseții și slăbiciunea pasiunii; arta promisiunii și valoarea indiferenței; toată nebunia și tot răul ce există în inima unui bărbat. Prin urmare, Kimiko a făcut puține greșeli și a vărsat puține lacrimi. Curînd ea s-a dovedit a fi,

1. *Oni mo jūhachi, azami no hana*. Există un proverb similar despre dragon: *ja mo hatachi* („chiar și dragonul... la douăzeci de ani”).

așa cum își dorea Kimika – ușor periculoasă. Așa cum este o lampă pentru fluturii de noapte: în caz contrar, unii dintre ei ar stinge-o. Obligația lămpii este de a face vizibile lucrurile plăcute: ea nu are nici o intenție rea. Kimiko nu avea intenții rele și nici nu era prea periculoasă. Părinții neliniștiți și-au dat seama că ea nu a vrut să intre în familii respectabile, și nici să se preteze la aventuri serioase. Însă ea nu era prea îngăduitoare cu acea categorie de tineri care semnav documente cu propriul lor singe și cereau unei dansatoare să-și taie vârful degetului mic de la mina stângă, în chip de afecțiune veșnică. Se purta destul de răutacios cu ei pentru a le vindeca nebunia. Bărbații bogați care i-au oferit pământuri și case, cu condiția ca ea să fie a lor, trup și suflet, au constatat că nu este mai puțin indulgentă. Unul s-a dovedit destul de generos pentru a-i cumpăra libertatea necondiționat, la un preț care ar fi făcut din Kimika o femeie bogată. Kimiko i-a fost recunoscătoare – însă ea a rămas în continuare gheișă. Ea stăpânea cu prea mult tact arta refuzului, pentru a nu provoca ură, și în cele mai multe cazuri, a știut cum să vindece disperările. Au fost și excepții, desigur. Un bărbat în vîrstă, care a crezut că viața nu merită trăită dacă nu poate să o obțină pe Kimiko doar pentru sine, a invitat-o la un banchet într-o seară și a rugat-o să bea vin cu el. Însă Kimika, obișnuită să citească în ochii oamenilor, a substituit abil vinul cu ceai (avînd exact aceeași culoare) salvînd astfel viața prețioasă a fetei – pentru că, zece minute mai tîrziu, sufletul oaspetelui nenorocit să fie singur în drumul spre Meido, incontestabil decepționat... După acea noapte, Kimika a vegheat asupra lui Kimiko, așa cum o pisică sălbatică își păzește puii.

Pisicuța a devenit o pasiune la modă, o nebunie – un delir – una din cele mai mari atracții și senzații ale vremii. Există un prinț străin care își amintește numele ei: i-a trimis în dar diamante, pe care ea nu le-a purtat vreodată. A primit multe cadouri de la toți cei care și-ar fi putut permite luxul să-i fie pe plac, iar ambiția feciorilor de bani gata era de a-i intra în grații, măcar pentru o zi. Cu toate acestea, ea nu a permis nimănui să-și imagineze că ar fi favorit și a refuzat să încheie orice contract de afecțiune perpetuă. Oricărui proteste pe această temă, ea le răspundea că își cunoaște locul în societate. Nici femeile respectabile nu au vorbit-o de rău – deoarece numele ei nu s-a aflat niciodată în vreo poveste de nenorocire conjugală. A rămas într-adevăr la locul ei. Cu timpul, a devenit din ce în ce mai minunată. Și alte gheișe au

cunoscut celebritatea, dar nici una dintre ele nu a putut să o agaleze. Cîțiva industriași au obținut dreptul exclusiv de a-i folosi fotografia pe o etichetă, iar eticheta respectivă a îmbogățit firmele.

Dar, într-o zi, a început să circule vestea uluitoare că, în sfîrșit, inima lui Kimiko s-a înmuiat. Ea și-a luat rămas-bun de la Kimika și a plecat cu cineva în stare să-i ofere toate chimonourile frumoase pe care și le dorea – cineva dornic de a-i da, de asemenea, și o poziție socială, reducînd la tăcere birfele despre trecutul ei nonconformist – cineva dispus să moară pentru ea de zeci de ori, cineva care era deja mort pe jumătate, din dragoste pentru ea. Kimika a spus că un prost a încercat să se sinucidă din cauza lui Kimiko, iar lui Kimiko i-a fost milă de el și l-a vindecat de nebunia sa. Taiko Hideyoshi a spus că erau doar două lucruri în această lume de care se temea – de un prost și de o noapte întunecată. Lui Kimika i-a fost întotdeauna frică de proști și un prost i-a luat-o pe Kimiko. Ea a continuat, printre lacrimi ce nu erau altruiste – Kimiko nu se va întoarce la ea; era vorba despre o dragoste reciprocă, ce exista de mai multe existențe.

Totuși, Kimika avea dreptate doar pe jumătate. Ea a fost într-adevăr foarte perspicace, dar nu a putut să privească niciodată anumite camere secrete din sufletul lui Kimiko. Dacă ea ar fi putut să le vadă, ar fi țipat de uimire.

III

Kimiko era diferită de alte gheişe prin nobleţea originii sale. Înainte de a-şi luat un nume profesional, numele ei era Ai, care, scris cu caracterul adecvat, înseamnă dragoste. Scris cu un alt caracter pentru acelaşi sunet, înseamnă durere. Povestea lui Ai fost una de dragoste, dar şi de durere.

Ea fusese crescută frumos. În copilărie a fost trimisă la o şcoală particulară, condusă de un samurai în vîrstă – unde fetiţele stăteau pe perne în faţa unor mese mici, înalte de treizeci de centimetri, iar profesorii predau fără a fi plătiţi. Acum, cînd profesorii primesc salarii mai bune decît funcţionarii din serviciul public, nu se mai învaţă la fel de mult, iar maniera de predare nu este la fel de onestă şi de plăcută ca odinioară. Un slujitor însoţea întotdeauna copilul de acasă la şcoală şi înapoi, îi ducea cărţile, cutia cu uneltele de scris, perna pentru genunchi şi măsuta.

Pe urmă, ea a urmat o şcoală publică elementară. Primele manuale „moderne” apăruseră recent – ele conţineau poveşti traduse din engleză, germană şi franceză despre onoare, datorie şi eroism, cît se poate de bine alese şi ilustrate cu imagini mici şi ingenuie de occidentali îmbrăcaţi în costume neîntîlnite aici. Cărţile acelea mici şi emoţionante sînt acum rarităţi; ele au fost de mult timp înlocuite de compilaţii pretenţioase, editate cu mult mai puţină sensibilitate. Ai învăţa bine. O dată pe an, la examene, un înalt funcţionar vizita şcoala, vorbea cu copiii, ca şi cum toţi ar fi fost ai lui şi îi mîngîia pe cap în timp ce le dădea premii. El este acum pensionar şi a uitat fără îndoială de Ai – iar în şcolile de astăzi nimeni nu mai mîngîie copiii şi nimeni nu le mai oferă premii.

Apoi a venit schimbările reconstrucţiei, în urma cărora familiile de rang înalt au decăzut şi au sărăcit, iar Ai a trebuit să renunţe la şcoală. Au urmat multe alte nenorociri, iar ea a rămas doar cu mama şi o soră mai mică. Mama şi Ai nu se pricepeau decît la ţesut, însă cu banii cîştigaţi astfel nu îşi puteau asigura existenţa. Casa şi pămînturile mai întii – apoi, treptat, toate lucrurile

necesare pentru existența zilnică – moștenite de generații: bijuterii, haine de preț, vase lăcuite – au trecut pe un preț de nimic la aceia pe care suferința și sărăcia altora îi îmbogățesc și a căror avere se numește *Namida no kane* – „Banii lacrimilor.” Ajutorul din partea celor vii a fost limitat – pentru că cea mai mare parte a familiilor de samurai înrudite cu a lor erau în aceeași situație critică. Iar atunci când nu au mai avut ce să vîndă – nici măcar cărțile mici de școală ale lui Ai – au cerut ajutorul celor morți.

Și-au amintit că tatăl tatălui lui Ai fusese îngropat împreună cu sabia sa, dăruită de un daimyo; și că monturile armei erau din aur. Așadar, au deschis mormîntul. Minerul sabiei, iscusit finisat, a fost înlocuit cu unul normal, iar ornamentele de pe teaca lăcuită au fost scoase. Lama sabiei nu a fost luată, deoarece războinicul ar fi putut avea nevoie de ea. Ai a văzut chipul samurailor așezat în picioare, în urna mare de argilă roșie ce servea drept sicriu samurailor de rang înalt, atunci când erau îngropați după ritualurile străvechi. Trăsăturile sale se puteau recunoaște încă, după toți acești ani ce trecuseră de la înmormîntare și părea că aprobă grav ceea ce fusese făcut, atunci când i s-a înapoiat sabia.

În cele din urmă, mama lui Ai, prea slăbită și bolnavă, nu a mai putut lucra la războiul de țesut, iar aurul celui decedat a fost cheltuit. Ai i-a spus: – „Mamă, știu că acum nu există decît un singur lucru ce mai poate fi făcut. Permite-mi să fiu vîndută unei case de dansatoare.” Mama a plîns, fără să-i raspundă. Ai nu a plîns, dar a plecat singură.

Ai și-a amintit că pe vremuri, cînd se organizau banchete în casa tatălui ei și dansatoarele serveau vinul, o gheșă liberă, Kimika, o mîngiase adesea. Ea s-a dus direct la casa lui Kimika. „Vreau să mă cumpărați”, a spus Ai, – „și vreau mulți bani.” Kimika a rîs, a mîngiat-o, i-a dat să mănince și i-a ascultat povestea – istorisită cu mult curaj, fără nici o lacrimă. „Copilul meu”, a spus Kimika, „Eu nu pot să îți dau mulți bani, pentru că și eu am foarte puțini. Dar iată ceea ce pot să fac: – îți promit că o voi întreține pe mama ta. Aceasta va fi mai bine decît să-i dau mulți bani pentru tine – pentru că mama ta, copilul meu, a fost o mare doamnă, și, prin urmare, nu poate ști cum să folosească judicios banii. Roag-o pe distinsa ta mamă să semneze angajamentul de plată – promițînd că te va lăsa să rămii la mine pînă cînd vei împlini douăzeci și patru de ani sau pînă cînd vei putea să restitui datoria. Iar banii pe care îi am disponibili acum, ți-i dăruiesc ca să-i duci acasă.”

Astfel Ai a devenit o gheișă. Kimika a numit-o Kimiko, onorându-și promisiunea de a-i întreține mama și sora mai mică. Mama a murit înainte ca Kimiko să devină celebră, iar sora cea mică a fost trimisă la școală. Pe urmă s-au petrecut lucrurile deja povestite.

Tinărul care a vrut să moară din dragoste pentru o dansatoare merita ceva mai bun. El era singur la părinți, oameni bogați și cultivați, dispuși să facă toate sacrificiile pentru el – chiar și acela de a accepta ca noră o gheișă. Mai mult decât atât, ei nu erau de loc nemulțumiți de Kimiko, datorită afecțiunii ei pentru băiatul lor.

Înainte de a pleca, Kimiko a participat la nunta surorii ei mai mici, Ume, care tocmai terminase școala. Ea era o fată bună și drăguță. Kimiko a aranjat căsătoria, folosindu-se de cunoștințele sale redutabile despre bărbați. Ea a ales un negustor modest, sincer, de modă veche – un om care nu ar fi putut face rău, chiar dacă ar fi vrut. Ume nu a contestat alegerea surorii ei, care s-a dovedit ulterior fericită.

IV

În a patra lună a calendarului lunar, Kimiko a fost condusă în casa pregătită pentru ea – un loc în care să uite toate realitățile neplăcute ale vieții – un fel de palat din povești, pierdut în liniștea fermecătoare a grădinilor umbroase și tăcute, împrejmuite de ziduri înalte. Acolo ar fi trebuit să se simtă ca renăscută, datorită faptelor bune, în Hōrai. Dar primăvara a trecut, iar vara a venit – însă, Kimiko a rămas pur și simplu Kimiko. Ea a încercat de trei ori, din motive nespuse, să amâne ziua căsătoriei.

În luna a opta, Kimiko a încetat să mai tegiverseze lucrurile, exprimându-și motivele cu mare delicatețe, însă foarte ferm:

„A sosit vremea să-ți destăinui tot ceea ce am aminat să-ți spun pînă acum. De dragul mamei care mi-a dat viață și de dragul surorii mele mai mici, am trăit în iad. Acesta este trecutul, dar focul mă arde încă și nu pot să scap de arsura sa. Nu se cuvine ca o femeie ca mine să intre într-o familie onorabilă – nici să îți aducă pe lume un fiu – nici să îți clădească un cămin... Dă-mi voie să-ți spun, deoarece eu cunosc răul mult mai bine decît tine... Niciodată nu voi fi eu soția ta, pentru a deveni rușinea casei tale. Pot să îți țin companie, să ne distrăm împreună, să fiu invitata ta pentru o oră – și nu o fac pentru daruri. Cînd nu voi mai fi cu tine – desigur, va veni și ziua aceea! – vei înțelege mai bine ce îți spun acum. Îți voi fi dragă în continuare, dar nu ca acum – căci asta este nebunie. Îți vei aminti aceste cuvinte, spuse din inimă. O doamnă adevărată, delicată, va fi aleasă pentru tine, pentru a deveni mama copiilor tăi. Îi vei vedea și eu, dar nu voi lua locul unei soții și nici bucuria unei mame nu o voi cunoaște vreodată. Dragostea mea, eu sînt doar nebunia ta – o iluzie, un vis, o umbră trecătoare prin viața ta. Poate, cu timpul aș putea însemna mai mult pentru tine, dar o soție pentru tine niciodată – nici în această existență și nici în cea viitoare. Cere-mi asta încă o dată – și voi pleca.”

În luna a zecea, fără nici un motiv, Kimiko a dispărut – s-a disipat – a încetat să mai existe.

V

Nimeni nu a știut când, unde sau cum a plecat. Chiar și în vecinătatea casei pe care a părăsit-o, nimeni nu a văzut-o trecînd. La început se așteptau ca ea să se întoarcă în curînd. Dintre toate lucrurile ei frumoase și prețioase – chimonouri, podoabe, cadouri: o avere în sine – nu a luat nimic. Au trecut însă săptămîni, fără nici un semn sau vreo vorbă de la ea și toți și-au făcut griji să nu i se fi întimplat ceva rău. Riurile au fost dragate, au căutat și prin fîntîni. Au fost făcute cercetări cu ajutorul telegrafului și a scrisorilor. Slujitori de încredere au fost trimiși să o caute. Au fost oferite recompense pentru orice veste – în special lui Kimika, care era într-adevăr atașată de fată și ar fi fost foarte fericită să o găsească, chiar și fără nici o recompensă. Misterul a rămas însă mister. Cererile făcute la autorități ar fi fost inutile: fugara nu făcuse nici un rău și nu încălcase nici o lege. Mașinăria enormă a sistemului de poliție imperial nu trebuia pusă în mișcare de fantezia pasională a unui băiat îndrăgostit. Lunile s-au transformat în ani, dar nici Kimika, nici sora mai mică din Kyoto, nimeni din miile de persoane care o cunoscuseră și o admiraseră pe frumoasa dansatoare, nu au mai văzut-o pe Kimiko niciodată.

Dar ceea ce a prezis s-a adevărit; pentru că timpul usucă toate lacrimile și liniștește toate nălmăciurile; și nici măcar în Japonia, nu încearcă cineva să moară de două ori pentru aceeași disperare. Iubitul lui Kimiko a devenit mai înțelept; au găsit o persoană foarte plăcută pentru a-i fi soție, care i-a dăruit un fiu. Au mai trecut alți ani, iar în casa din povești, unde fusese odată Kimiko, era acum fericire.

Într-o dimineață, la casa aceea, a venit o călugăriță ce părea că adună pomeni, iar copilul auzind strigătul ei budist „*Ha-ii! ha-ii!*”, a alergat la poartă. Curînd după aceea, o servitoare, aducînd pomana de orez obișnuită, s-a mirat să vadă călugărița mîngîind copilul și șoptindu-i ceva. Apoi copilul i-a strigat

servitoare: „Lasă-mă pe mine să ofer!” – iar călugărița a rugat-o și ea, păstrându-și chipul în umbra pălăriei sale mari de paie: „Vă rog să permiteți copilului să-mi dea pomana.” În momentul acela, băiatul a pus orezul în castronul călugăriței-cerșetoare. Apoi ea i-a mulțumit și l-a întrebat – „Acum vrei să-mi repeți cuvintele pe care te-am rugat să le spui tatălui tău?” Iar copilul a murmurat – *„Tată, cineva pe care nu o vei mai întâlni niciodată în lumea aceasta, spune că inima ei se bucură văzându-l pe fiul tău.”*

Călugărița a ris încet, l-a mîngîiat din nou și a plecat repede. Iar servitoarea a rămas locului, mirată mai mult ca oricînd, în timp ce copilul a ales la tatăl său pentru a-i spune cuvintele cerșetoarei.

Însă ochii tatălui s-au încețoșat auzind aceste cuvinte și el a plîns, pentru că el și numai el știa cine fusese cerșetoarea de la poartă – și sensul sacrificiului ei ascuns.

Acum, el se gîndește profund, dar nu spune nimănui nimic.

Știe că spațiul dintre doi sori este mai mic decît distanța dintre el și femeia care l-a iubit.

Știe că ar fi zadarnic să caute în ce oraș izolat, în ce labirint fantastic de străzi fără nume, în ce templu mic și ascuns, cunoscut numai de cei mai săraci dintre săraci, așteaptă ea în întuneric Zorii Luminii Nemărginite – cînd chipul Învățătorului se va apleca zîbind asupra ei – cînd Vocea Învățătorului îi va spune, pe un ton mai plăcut decît cel auzit vreodată de pe buzele dragostei lumești:

„O, fiica mea după Lege, tu ai făcut bine ceea ce ai făcut; ai înțeles și ai crezut în adevărul suprem – de aceea vin Eu acum să te întîmpin și să îți spun bun venit!”

Începînd cu anul 1868, Japonia a fost forțată să deschidă porturile sale comerțului mondial, după o izolare de aproape trei secole. Atunci au ajuns în Japonia primii europeni. Ei au găsit aici o altă civilizație, un mod de viață aparte și o cultură unică.

Lafcadio Hearn – Koizumi Yakumo, după numele japonez – a descoperit atunci Japonia. El este unul dintre primii scriitori care prezintă Japonia imediat după epoca Edo (1603-1868), subliniind eforturile făcute de națiunea japoneză pentru a nu ajunge o colonie, în situația creată după anul 1868.

Kokoro apare în anul 1896 și constituie un vibrant omagiu adus spiritualității japoneze. Cele 15 eseuri dedicate acestei culturi unice, caracterizată prin introspecție și trăirea acută a temporalității, vorbesc despre strania moralitate niponă și concepția sa referitoare la crimă și pedeapsă, despre frumusețea uimitoare a muzicii și gingășia femeilor, despre cultul strămoșilor, dar și despre traiul în vremurile în care țara era bîntuită de holeră. Cititorii vor descoperi în relatările lui Lafcadio Hearn cîteva dintre cele mai frumoase și mai interesante povestiri despre Japonia.

SHOGUN CENTER

ISBN: 978-606-13-2971-7

9 786061 329717

www.shogun.ro